

”Erga megala te kai thomasta”

Herodotoksen ja Thukydideen käsitys historiankirjoituksensa ideaalista ja sen
noudattaminen

Juha Isotalo

Pro gradu -tutkielma

Kulttuurihistoria

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Joulukuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/
Humanistinen tiedekunta

ISOTALO, JUHA: ”*Erga megala te kai thomasta*”. Herodotoksen ja Thukydidien käsitys historiankirjoituksensa ideaalista ja sen noudattaminen.

Pro gradu -tutkielma, 115 s., 3 liites.

Kulttuurihistoria

Joulukuu 2016

Tutkin, miten kreikkalaiset historiankirjoittajat Herodotos (n. 485–420) *Historiateoksessa* ja Thukydidides (n. 455–395) *Peloponnesolaissodassa* itse määrittelivät työnsä ja toteuttivat kirjoittamisensa ideaaleja. Etsin eroja ja samankaltaisuuksia kirjoittajien välillä ja selvitän, voidaanko heidän kirjoittamistaan kutsua historiankirjoitukseksi ja millä ehdoin.

Herodotoksen ideaalin mukaan historiaa tulee kirjoittaa niin, että ihmisten merkittävät teot eivät unohdu, tapahtumien syyt paljastuvat, eri osapuolten käsitykset pääsevät esille ja kirjoittaja ei ota historian tuomarin roolia.

Thukydidien mukaan on kirjoitettava oman aikansa tapahtumista ja kirjoittajan on valikoitava lähteistään se, mikä on totta, ja esitettävä vain se. Historiaa ei tule kirjoittaa yleisön miellyttämiseksi, vaan myös yleisölle epämiellyttävät asiat on kerrottava. Herodotoksen ja Thukydidien historiankirjoituksen ideaalit eroavat toisistaan, mutta yhteistä niille on tavoite paljastaa totuus tapahtumien taustalla.

Martin Heideggerin hermeneuttisen käsityksen antiikin ajattelun tutkimisesta mukaisesti heidän kirjoitustaan tulee arvioida historiankirjoituksena heidän oman aikansa kontekstissa ja heidän oman totuuskäsityksensä valossa. Tulkitseen, että sitä voidaan näillä ehdoilla pitää historiankirjoituksena.

He kirjoittivat huomattavan yhdenmukaisesti heidän ideaaliensa eroihin nähden. Herodotoksen on helpompi noudattaa tehtäväänsä, sillä Thukydidides asettaa kirjoittamiselleen tiukemmat rajat. Heitä yhdistää samanlainen käsitys totuuden kätkeytyneestä luonteesta ja heidän kirjoituksensa tehtävästä paljastaa se yleisölleen. Nykyaikainen kuva molemmista kirjoittajista rakentuu kuitenkin heidän erojensa varaan.

Yleisteoksissa ja antiikin historiankirjoituksen opetuksessa tulisi kiinnittää enemmän huomiota heidän yhtäläisyyksiinsä sekä pyrkiä kuvaamaan heidän työskentelyään heidän omista lähtökohdistaan käsin eikä nykyaikaisten käsitysten historiasta ja totuudesta valossa. Heidän työtään arvioitaessa tulisi ottaa huomioon heidän ideaaliensa lisäksi myös niiden toteuttaminen.

asiasanat: Herodotos, Thukydidides, historiankirjoitus, antiikintutkimus, persialaissodat, peloponnesolaissota.

1. Johdanto	1
1.1. Kysymyksenasettelu	1
1.2. Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjät ja perilliset	5
1.3. Keskeinen tutkimuskirjallisuus	8
1.4. Alkuperäislähteet ja niiden käsittely	13
2. Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen ideaalit ja historiankirjoitus	18
2.1. Motivaatio kirjoittamiselle <i>Historiai</i> -teosten aloituksissa	18
2.2. Herodotoksen ideaalit <i>prooimionin</i> jälkeen	24
2.3. Thukydideen ideaalit <i>prooimionin</i> jälkeen	27
2.4. <i>Historiai</i> -teokset historiankirjoituksena	38
3. Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen <i>Historiateoksessa</i>	50
3.1. <i>Thoma</i> – suurten ja ihmeellisten tekojen ikuistaminen	50
3.2. <i>Apodeksis</i> – tekoihin johtaneiden syiden ja menneisyyden paljastaminen	54
3.3. Vaihtoehtoisten tarinoiden esiin tuominen	59
3.4. Historian tuomarin roolin välttäminen	62
4. Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen <i>Peloponnesolaissodassa</i>	65
4.1. Keskittyminen nykyasioihin ja sotaan	65
4.2. Varmuus tosiasioista ja vaikeneminen epätoisista kertomuksista	68
4.3. Valikoiminen lähteistä	70
4.4. Viihteellisyyden ja liioittelun välttäminen	73
5. <i>Historiai</i> -teokset suhteessa toisiinsa	76
5.1. Peloponnesolaissodan syttymisen kuvaukset	76
5.2. Peisistradit ja <i>Historiateoksen</i> viides kirja	79
5.3. Peisistradit ja <i>Peloponnesolaissodan</i> kuudes kirja	84
5.4. <i>Historiai</i> -teosten yhtäläisyydet	95
6. Yhteenveto	98
7. Lähteet	103
7.1. Käytetyt lyhenteet	103
7.2. Alkuperäislähteet	104
7.3. Aikalaiskirjallisuus ja muu lähdekirjallisuus	104
8. Tutkimuskirjallisuus	107
9. Yleisteokset ja sanomalehdet	115
10. Liitteet	116

1. Johdanto

1.1. Kysymyksenasettelu

Tämä sota oli todella suurin järkytys, jonka ovat kokeneet helleenit ja osa barbaareja, voisipa jopa sanoa miltei koko ihmiskuntakin.¹

Ateenalainen Thukydides (n. 455–395) aloittaa teoksensa *Peloponnesolaissota* kertomalla kirjoittavansa suurimmasta sodasta, joka koskaan on tapahtunut ja joka tapahtui hänen aikanaan. Kyseessä on spartalaisten johtamien Peloponnesoksen niemimaan kreikkalaisten vuosina 431–404 eaa. käymä sota Ateenan kaupunkivaltiota ja sen liittolaisia vastaan. Thukydides perustelee sen tapahtumien kirjaamisen tärkeyttä konfliktin suuruudella. Yleisin vertailukohta Thukydideen teokselle on halikarnassolaisen Herodotoksen (n. 485–420) *Historiateos*. Molempien teosten kreikankielinen nimi on *Historiai*², ja niillä on asema historiankirjoituksen esikuvina. Kumpaakin voidaan pitää sekä menneisyydestä kertovana klassikkotekstinä että osana historiankirjoituksen kaanonia.³

Miksi Thukydides halusi kirjoittaa juuri sodasta? Miten hänen tavoitteensa erosivat Herodotoksen tavoitteista? Tässä tutkielmassa perehdyn tavoitteisiin, joilla he perustelivat oman työnsä tärkeyden. Vertailen heidän tavoitteitaan toisiinsa ja siihen, miten he toteuttavat tehtävänsä. Tutkin heidän tavoitteitaan myös historian kirjoittamisen tavoitteina. Minkälaista historiankirjoitusta ne ovat vai ovatko ne sitä lainkaan?

Herodotoksen ja Thukydideen teokset ovat erilaisia kuin ne, joita kutsutaan nykyisin tieteelliseksi historiankirjoitukseksi. Tähän on useita syitä. Historia ja sen tutkimus eivät olleet 400-luvun Kreikassa vakiintuneita käsitteitä. Herodotoksella ja Thukydideellä ei ollut sellaisia edeltäjiä, joilta he olisivat voineet suoraan omaksua konvention, jolla menneisyyden tapahtumista tulee kirjoittaa; Herodotoksen *Historiateoksen* on antiikin

¹ κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἑλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ εἰπεῖν καὶ ἐπὶ πλείστον ἀνθρώπων. Thuc. 1.1.2. Kreikkalaisiin alkuperäislähteisiin viitattaessa käytän yleistä tapaa viitata sivunumeron sijaan teoksen vakiintuneeseen lyhenteeseen, sen kirjajaan mukaiseen kirjan numeroon ja kappaleeseen. Kappale saattaa jakautua useampaan osaan, jolloin viittaaan joko kokonaisuuteen (1.1.) tai osaan (1.1.2.).

² Thukydideen teosta ei ole julkaistu suomeksi käännettynä *Historiateokseksi*, joten viittaaan siihen sen suomenkielisellä nimellä *Peloponnesolaissota*, jolla se tunnetaan paremmin. Käytän tässä tutkielmassa kreikankielistä nimeä *Historiai* viitatessani yhteisesti molempiin teoksiin.

³ Hans-Georg Gadamer on määritellyt klassikon teokseksi, joka säilyttää merkityksensä ominaisuuksiensa ansiosta, ja kaanoniin kuuluvan teoksen sellaiseksi, jonka teoksen ulkopuoliset toimijat, kuten yliopistot, ovat sisällyttäneet kaanoniin. Gadamer (1960) 1989, 285–290. Ks. myös How 2011, 47–52.

ensimmäinen kokonaisena säilynyt proosamuotoinen teos.⁴ Heidän teoksensa poikkeavat suurimmasta osasta niitä edeltäneistä säilyneistä menneiden tapahtumien kuvauksista, joista tärkeimpiä ovat 600-luvulla kirjoitetut eepokset Homeroksen *Ilias* ja *Odysseia* sekä Hesiodoksen *Jumalten synty*. Tämä aiempi epiikka eroaa Herodotoksen ja Thukydideen teoksista. Se on muodoltaan mitallista runoutta. Se pyrkii kertomaan kreikkalaisten muinaisesta menneisyydestä ja selittämään kreikkalaisten myyttisen alkuperän. Herodotoksen ja Thukydideen proosamuotoisista edeltäjistä on puolestaan säilynyt vain fragmentteja. Niiden asema ei ollut vastaava kuin homeerisen epiikan, joka oli keskeinen osa antiikin kreikkalaisten itseymmärrystä.

Herodotos ja Thukydides kertovat teoksissaan kirjoittamisensa motiiveista ja kommentoivat hyvän kirjoittamisen ihanteita. Luvussa 2.1. lähden liikkeelle alkuperäisteksteistä ja kuvaan, miten he itse määrittivät työnsä. Olen kiinnostunut heidän näkemyksistään siihen, mitä oli syytä kirjoittaa muistiin. Molempien teosten alussa on alkukirjoitus, *prooimion*, jossa käsitellään teoksen kirjoittamisen motivaatiota: sitä, mikä oli heidän omasta mielestään tärkeää ja herätti halun kirjata ylös menneitä ja nykyisiä tapahtumia. Aloitusten analyysien jälkeen tutkin luvuissa 2.2. ja 2.3., miten he kumpikin jatkavat tehtävänsä määrittelemistä muualla teoksissaan. Kysymys on tärkeä useammastakin syystä. Heidän asemansa historiankirjoituksen esikuvina johtaa siihen, että edelleen pidetään keskeisenä heidän edustamaansa menneisyyden ymmärtämisen tapaa. Heidän ideaaliensa käsittelyn jälkeen pohdin luvussa 2.4. heidän kirjoituksensa asemaa historiankirjoituksena: voidaanko sitä kutsua historiankirjoitukseksi ja millä ehdoin? Historiankirjoitus ei ollut Herodotoksen ja Thukydideen aikaan vakiintunut kirjallinen laji ja tieteenala, joten heillä oli suuri vapaus muokata sitä haluamaansa suuntaan. Oletan, että tämä vaikutus historian konventioihin voi olla luonteeltaan kehämäistä. Sitä, mitä Herodotos ja Thukydides pitivät tärkeänä, pidetään nykyään tärkeänä, koska he pitivät sitä tärkeänä.

Herodotoksen ja Thukydideen työ on kuitenkin paljon enemmän kuin vain heidän ilmoituksensa siitä, mitä he aikovat tehdä. Jotta päästäisiin eroon karikatyrisoivista yksiulotteisista kuvauksista Herodotoksen ja Thukydideen työstä, on otettava huomioon myös heidän varsinainen kirjoittamisensa. Kolmannessa ja neljännessä luvussa tutkin

⁴ *Historiateokseen* viitataan useissa yleisesityksissä ja Herodotosta käsittelevissä tutkimuksissa joko maailman tai länsimailman varhaisimpana säilyneenä proosateoksena, varhaisimpana säilyneenä historiateoksena tai pisimpänä säilyneenä antiikin Kreikan proosateoksena. Käsityksellä on pitkä historia. Ks. esim. *Chambers' Edinburgh Journal* 1844, 127.

kumpaakin kirjoittajaa erikseen. Analysoin, kuinka he toteuttavat niitä ideaaleja, joita olen tunnistanut heidän itselleen asettavan.⁵ Tässä työssä käytän termiä kirjoittamisen ideaali merkitsemään kirjoittajan määrittelemää käsitystä siitä, mihin hän pyrkii ja minkä sääntöjen puitteissa hän toimii, eli mikä on kirjoittajan itselleen asettama tehtävä. Toisin sanoen ideaali on vastaus kysymyksiin, miksi hän kirjoittaa ja miten hänen mielestään tulee kirjoittaa. En liitä termiä *idea* tässä tutkielmassa filosofian idealismiin ja käsitykseen ideoista Platonin klassisessa idealismissa. Käsittelen erikseen Herodotoksen ja Thukydideen omia käsityksiä kirjoittamisestaan ja teoksista havaittavia käsityksiä siitä. Edellä mainittua kutsun kirjoittamisen ideaaliksi ja jälkimmäistä ideaalin toteuttamiseksi. Herodotoksen tai Thukydideen metodien tutkimuksessa tätä erottelua harvoin tehdään. En halua sen, mitä he kirjoittamisestaan kertovat, johdattaa minua uskomaan, että he todella kirjoittaisivat siten. Koska aihevalinnat ovat väistämättä arvovalintoja, kuvaavat ne heidän arvostuksiaan ja vaikuttavat meidän arvostuksiimme siitä, mikä on muistiin merkitsemisen arvoista. Nämä arvostukset näkyvät myöhemmissä historiankirjoissa ja oppikirjoissa, joissa kuvataan heidän työtään ja sen merkitystä. Ne vaikuttavat myös siihen, miten historiaa edelleen kirjoitetaan.

Näiden kahden kirjoittajan vertailua vaikeuttaa se, että he kirjoittavat eri ajoista ja eri sodista. Muodollisesti teokset ovat kuitenkin samankaltaisia, sillä Herodotos ja Thukydides päätyivät kirjoittamaan teoksensa suorasanaiseksi proosaksi mitallisen runon sijaan. Kumpikin teos tunnettiin nimellä *Historiai* aikana, jolloin termiin ei kiinnitetty samoja merkityksiä kuin nykyään. Viidennessä luvussa käsittelen heidän työtään yksittäisten kohtien sijaan nostoen esiin kirjoittamisen tapoja ja aiheita kummankin teoksen kokonaisista kirjoista. Pyrin löytämään eroja ja samankaltaisuuksia kirjoittajien välillä silloin, kun kuvauksen kohteena ovat samat tapahtumat. Käsittelen luvussa 5.1. heidän kuvauksiaan peloponnesolaissodan syttymisestä erityisesti sen osalta, miten Thukydides käyttää Herodotosta lähteenä ja esikuvana. Luvuissa 5.2. ja 5.3. käsittelen Herodotoksen *Historiateoksen* viidennen kirjan ja Thukydideen *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan kerrontaa ja vertailen molemmista kirjoista löytyvän Ateenan peisistradien hallinnon syrjäyttämisen kuvauksia. Pohdin, mitä

⁵ Ideaali on johdettu kreikan sanasta *idea*. Se on substantivoitu muoto verbistä *idein*, joka merkitsee näkemistä. *Idea* merkitsee nähtyä ymmärrettävässä muodossa eli kuviota tai muotoa. Siihen liittyy siis subjektiivinen käsitys havaitusta, joka on eri kuin kohde itse. Ideaali liittyy elimellisesti havaitsemiseen, eikä asioiden ontologiseen olemiseen sinänsä.

kumpikin nostaa esiin tästä molempien kohdalla jo historiaan kuuluneesta tapahtumasta ja miksi se on mukana kirjassa. On vaarana, että vertaillessa kahta kirjoittajaa kuva heistä rakentuu vain erojen varaan. Siksi käsittelen vielä lopuksi luvussa 5.4. molempien yhtäläisyyksiä kirjoittajina.

Tämän tutkielman tavoitteena on osaltaan määritellä *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa* suhteessa kirjallisiin kategorioihin, joita ne ovat olleet synnyttämässä. Ne ovat molemmat pitkiä proosateoksia, jotka kertovat pääosin lähimenneisyyteen sijoittuvista sodista. Herodotoksen ja Thukydiden kirjoittamisen tutkimus johtaa nopeasti historiografisten peruskysymysten ääreen. Mitä tarkoittavat historia, historiankirjoitus, historioitsija ja historioitsijan tekemä työ? Kreikan sana *historia* merkitsi sekä tiedustelua että tiedustelemalla saavutettavaa tietoa. Jos historiankirjoitus tarkoittaa menneisyyden tapahtumien selvittämistä, kirjalliseen muotoon tallentamista ja niiden merkityksen tulkintaa, ei *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa* voida pitää tyypillisinä esimerkkeinä historiankirjoituksesta. Teosten alkuperäisistä nimistä huolimatta historia-termin johdannaiset eivät esiinny *Historiateoksessa* usein eivätkä *Peloponnesolaissodassa* lainkaan. Perseus Digital Library -tietokannan sanahaun perusteella Herodotos käyttää *historia*-sanan johdannaisia viisi kertaa ja Thukydidēs ei kertaakaan.⁶ Kirjoittajat eivät myöskään käytä itsestään nimitystä historioitsija. Kuitenkin Herodotosta on kutsuttu historian isäksi ja Thukydidestä modernin historiankirjoituksen isäksi.

Kysymys Herodotoksen ja Thukydiden kirjoittamisen tavoista ja siitä, mitä he tekevät, avaa näkökulman siihen, millä perusteilla tässä ajassa arvioimme menneisyyden tapahtumia ja pidämme niitä arvokkaina. He kirjoittivat aikana, jolloin kirjalliset lajit olivat vasta muodostumassa, joten he joutuivat itse tekemään tämän arvioinnin. Heille kirjoittamisessa oli kysymys paitsi teknisestä suorituksesta myös kreikkalaisen vapaan miehen hyveen toteuttamisesta.⁷ Varakkaiden sukujen jäsenenä heillä molemmilla oli

⁶ Etsitty Perseus Digital Library -tiedokannasta historian merkityksillä tiedustelu (*historia*), fakta (*historion*) ja viisas henkilö (*histor*). Herodotos käyttää sanaa vain sen ensimmäisessä merkityksessä.

⁷ Aristoteles määritteli kreikkalaisen vapaan miehen hyveeksi muun muassa oman järkensä käyttämisen oman tehtävänsä suorittamiseksi hyvin eli hyveellisesti (*energeia kata logon*) ja että kullekin ihmiselle on ammatissaan olemassa tämä mahdollisuus pyrkiä toteuttamaan sitä parhaimmalla mahdollisella tavalla. Aristot. Nic. Eth. 1098a14. Vaikka Aristoteles oli Herodotosta ja Thukydidestä myöhäisempi ajattelija ja hänen ajatuksiaan ei voi suoraan koskemaan heidän ajatteluaan, on tämä mielestäni hyvä viitekehys pyrittäessä ymmärtämään, miksi varakkaat kreikkalaiset, joiden ei olisi ollut välttämätöntä tehdä juuri mitään elantonsa eteen, päättivät lähteä tutkimaan monia eri ilmiöitä elämänpiirissään ja loivat pohjan useille tieteenaloille, Aristot. Nic. Eth. 1098a14.

mahdollisuus monelle uralle. Näistä mahdollisuuksista he valitsivat ympäröivien kansojen ja meneillään olevien sotien tutkimisen sekä niistä kirjoittamisen.

Lyhyesti sanottuna pyrin selvittämään, mistä ja miten Herodotoksen ja Thukydideen mielestä tuli kirjoittaa sen hetkisellevä yleisölle ja tuleville polville. Sen lisäksi analysoin, miten he toteuttavat näitä itselleen asettamiaan kirjoittamisen ideaaleja.

1.2. Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjät ja perilliset

Herodotoksella ja Thukydideellä on ollut vakaa asema kirjallisessa kaanonissa koko teosten olemassaolon ajan, joten heistä molemmista on kirjoitettu valtavasti jo 2500 vuoden ajan. Heitä käsittelevää kirjallisuutta on lähes kaikista kuviteltavista aiheista, jotka liittyvät heidän teoksiinsa, niiden yksittäisiin osiin, syntyhistoriaan ja teosten eri aspekteihin. Olen pyrkinyt tässä työssä keskittymään niihin avainteksteihin antiikista nykyaikaan, joihin tutkimuksessa eniten viitataan. Aineiston runsaus tekee keskeisen aineiston käsittelyn myös vaikeaksi, koska tulen väistämättä sivuuttamaan suuren määrän aiheen kannalta hedelmällistä kirjallisuutta. Pyrin välttämään väitteitä siitä, että mikään, mitä kirjoitan, olisi täysin uutta ja sanomatonta tai siitä, ettei jotain kysymystäni olisi käsitelty jo aikaisemmin tutkimuskirjallisuudessa. Tällaiset väitteet pyrin esittämään parhaan tietoni ja tässä tutkielmassa käsitellyn tutkimuksen puitteissa.

Edeltäjiä, aikalaisia ja seuraajia Herodotoksella ja Thukydideellä on paljon. Eepikkojen Hesiodos ja Homeros lisäksi heitä edeltää joukko muita kirjoittajia. Historiankirjoituksen kannalta näistä tärkein lienee Hekataios Miletoslainen (n. 550–476), joka kuului samaan joonialaiseen perinteeseen kuin Herodotos. Hekataioksen teoksista on säilynyt vain fragmentteja. Hän piti osaa kreikkalaisesta mytologisesta historiasta keksittynä, muttei irtaantunut siitä täysin.⁸ Herodotoksen kirjallinen tyyli oli Hekataioksen kaltaista varhaista proosaa, mutta vielä koristeellisempaa.⁹ Dionysos Halikarnassolainen (n. 60–7 eaa.) kirjoittaa teoksensa *De Thucydide* alussa muistakin edeltäjistä, joiden työtä hän luonnehti yksittäisten kansojen tapojen ja muistin

⁸ Hekataioksen kuuluisa fragmentti ”Ἑκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὡς μοι δοκεῖ ἀληθεῖα εἶναι· οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοὶ τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται εἶσιν” mainitaan usein ensimmäisenä irtaantumisenä myyttisestä historiasta. Sen mukaan ”Hekataios Miletoslainen puhuu seuraavasti: Kirjoitan seuraavat asiat kuten ne vaikuttavat minusta tosilta, sillä kreikkalaiset kertovat monia tarinoita ja ne ovat minusta naurettavia”. FGrHist I F 1a.

⁹ Immerwahr 1966, 46–50.

kritiikittömäksi kirjaamiseksi.¹⁰ Plinius vanhemman (23–79) mukaan Herodotos sen sijaan erottui aikalaisistaan tyyllisesti edukseen. Näiden aikalaisten teoksia hän piti persoonattomina ihmeluetteloina, joille tyyppillistä oli ennen kaikkea yksitoikkoinen viittaaminen lähteisiin eikä niinkään omien kokemusten esittely.¹¹ Arnaldo Momigliano mainitsee lisäksi Skylax Karyandalaisen, joka itsekin kirjoitti matkoistaan Kreikan ulkopuolelle; Dionysos Miletoslaisen; Hellanikos Mytileneläisen ja Ktesias Knidoslaisen, joka kuuluu harvoihin Herodotoksen aikalaiskritikkoihin. Ktesiaan Persian historiaa käsittelevä teos on säilynyt vain toisen käden lyhennelminä, ja sitä pidetään vähemmän luotettavana kuin *Historiateosta*.¹² Lisäksi Herodotoksen ja Thukydideen töiden väliseltä ajalta tunnetaan Olympian voittajista kirjoittanut Hippias ja Ateenan, Miletoksen ja Lampsakoksen paikallishistorioita.¹³

Thukydides itse on ensimmäisiä Herodotoksen kommentoijia, ja roomalaiset sekä roomalaisajan kreikkalaiset auktorit tunsivat molemmat teokset hyvin. Eri aikojen tulkinnat heidän teoksistaan kertovat sekä kirjoittajistaan että kirjoittamisen kohteista. Samalla tavoin kuin kirjoittajat ovat arvostelleet Herodotoksen ja Thukydideen metodeja omista lähtökohdistaan, monet heidän tulkintansa vaikuttavat nyt aikansa eläneiltä ja aikanaan kritisoiduista menetelmistä voi löytyä uutta esikuvallisuutta.

Herodotosta ja Thukydidestä koskevaa aikalaiskirjallisuutta ja sitä myöhempää tutkimuskirjallisuutta arvioitaessa on huomattavaa, että kirjoittajat ottavat usein kantaa toisen kirjoittajan puolesta toista vastaan. Polemisoituneita mielipiteitä selittänee se, että kummastakin kirjoittajasta on muodostunut esikuva eri historiankirjoituksen koulukunnille ja kokonaisille tieteenaloille: Herodotoksesta kulttuurihistorialle ja etnologialle, Thukydideestä poliittiselle historialle. Antiikin historioitsijat olivat yleensä kiinnostuneempia arvostelevaan edeltäjiensä metodologiaa kuin itse kirjoittamista.¹⁴ Sen lisäksi *Historiai*-teokset ovat osa sitä kirjallisuutta, johon on palattu eri aikoina antiikin noustessa uudestaan tieteellisen ajattelun esikuvaksi filosofiasta taiteisiin. Pysin arvioimaan kummankin kirjoittajan työtä ensisijaisesti kirjoituksesta itsestään lähtien ja heidän itselleen asettamistaan lähtökohdista käsin, ja jätän vähäisemmälle tarkastelulle *Historiai*-teosten saamat myöhäisemmät arviot. Ne ovat kuitenkin motivoineet tätä

¹⁰ Hekataioksen lisäksi Dionysos mainitsee kaksitoista nimeä ja huomauttaa, että kirjoittajia olisi vielä paljon lisää. D.H. Th. 5.

¹¹ Sandberg 2000, 130.

¹² Momigliano 1990, 9–10.

¹³ Gomme 1966, 3.

¹⁴ Hornblower 1994, 71–72.

työtä. Palaan niihin vasta koko työn päätteeksi. Asetan rinnakkain kuvauksia *Historiai-* teoksista ja vertaan niitä tämän työn tuloksiin. Toivon löytäväni piirteitä, jotka olisi syytä ottaa huomioon yleisteoksissa, jotta ne tekisivät paremmin oikeutta Herodotokselle ja Thukydideelle.

Suurin osa Herodotosta ja Thukydidestä kommentoivaa aikalaiskirjallisuutta ei varsinaisesti ole heidän ajaltaan. Käytän termiä aikalaiskirjallisuus kattamaan kaiken Kreikan ja Rooman antiikin aikaisen kirjallisuuden, sillä tämä joukko muodostaa keskenään kommunikoivan ja ajallisesti toisiinsa limittyvän ryhmän teoksia, jotka ovat tälle tutkimukselle tärkeitä. Varhaisimmista aikalaiskommentoijista Ksenofon (n. 430–354) kirjoitti peloponnesolaissodan historian loppuun teoksessaan *Hellenika* siitä eteenpäin, mihin Thukydideen teos päättyy. Thukydides ei käsittele sotaa vuoteen 404 eaa. asti, jolloin Ateena antautui.¹⁵

Antiikin tunnetuimmat Herodotoksen ja Thukydideen kriitikot ovat kuitenkin myöhäisempiä ja kirjoittivat 350–600 vuotta arvostelemiensa teosten valmistumisen jälkeen roomalaisajalla. Cicero (106–43) ei esittänyt Herodotosta historiankirjoituksen esikuvana, vaan kirjoittajana, joka pyrkii viihdyttämään lukijaansa totuuden välittämisen sijaan.¹⁶ Toisaalta hän arvosti Herodotoksen pyrkimystä muodostaa kriittisiä arvioita lähteistään ja sen vuoksi viittaa ensimmäisenä Herodotokseen historian isänä. Tämä nimitys on vakiintunut Herodotosta käsittelevään kirjallisuuteen ja on edelleen käytössä. Plutarkhos (46–120) kirjoitti poleemisen kirjoituksen ”Herodotoksen pahanilkisyydestä” *Moraliaansa* ja kuvasi Herodotoksen valehtelijana.¹⁷ Häneltä on johdettu Herodotoksen kuvauksissa edelleen elävä nimitys valheiden isä. Syyrialainen kirjailija Lukianos (n. 120–180) puolestaan toisaalta ylistää Herodotosta ja Thukydidestä eräässä satiirissaan näiden ansioista niissä piirteissä, joita voidaan pitää välttämättöminä historioitsijalle, mutta toisaalta tuomitsee Herodotoksen toisessa satiirissaan valehtelijana.¹⁸ Nämä roomalaiset ja roomalaisajan kreikkalaiset kirjailijat kommentoivat Herodotosta ja Thukydidestä niin runsaasti ja samankaltaisesti, että

¹⁵ Sodan päättymisvuoden voi määritellä kahdella tavalla. Ateena antautui Spartan johtamalle liittomalle vuonna 404, mutta syrjäytti vuonna 403 spartalaisten Ateenaan asettaman hallituksen ja voitti spartalaiset Pireuksen taistelussa.

¹⁶ Cic. Leg. 1.1.5.

¹⁷ Plut. De Herod. Plutarkhos oli poikkeuksellinen arvostellessaan Herodotosta sekä hänen metodeistaan että käyttäessään Thukydideen ei-metodista osaa niiden arvosteluun. Hornblower 1994, 72.

¹⁸ Luc. Hist. Conscr. 54; Luc. VH 31.

Herodotoksen ja Thukydideen voidaan todeta vakiinnuttaneen asemansa historiankirjoituksen esikuvina viimeistään tuolloin.

1.3. Keskeinen tutkimuskirjallisuus

Herodotoksen ja Thukydideen kritiikkien ja heistä myöhemmin muodostettujen käsitysten tutkimus on tärkeää edelleen. Myöhemmät kirjoittajat muodostavat mielipiteitä heistä vertailemalla omaa käsitystään historiankirjoituksen tehtävästä heidän ilmoittamiinsa käsityksiin. Näiden käsitysten pohjalta myöhemmät arvioitsijat asettavat Herodotoksen ja Thukydideen eri aseisiin sekä pitävät toista hyvänä ja toista huonona historiankirjoittajana. Tämän arvoasetelman tunnistan myös omalta kohdaltani, ja pyrin tiedostamaan oman positioni tutkimuskentällä. Koska taustani on kulttuurihistoriassa, olen taipuvainen pitämään Herodotoksen kirjoittamista Thukydideen kirjoittamista lähestyttävämpänä ja hänen aihevalintojaan relevantteina. Mikäli kirjoittaisin poliittisen historian perinteestä käsin, asetelma olisi luultavasti erilainen. Tutkielmani tarkoituksena onkin osaltaan tuoda syvyyttä koulukuntaerojen määrittelemiin asetelmiin ja osoittaa Herodotoksen ja Thukydideen yhtäläisyyksiä erojen lisäksi. Toivon, että tämä käsittely vaikuttaa kuvauksiin näiden kirjoittajien työstä suomalaisessa kontekstissa, jossa on helposti omaksuttu jokin asenteellinen arvostelma, jonka juuret saattavat olla jo antiikin kriitikoissa.

Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen määrittelyssä ei riitä vastauksen etsiminen siihen, pitävätkö heidän kirjoituksensa paikkansa tapahtumien kanssa vai ovatko he tietoisesti tai tiedostamattaan valehtelijoita. Antiikin Kreikan käsitykset historiankirjoituksesta ja totuudesta ovat erilaiset kuin näille käsitteille nykyään annettavat merkitykset. Ilkka Valve tutkii totuuden käsitettä ja siirtymää eepikkojen myyttisestä totuuskäsityksestä (*mythos*) totuuden (*aletheia*) löytymiseen uudeltaisesta merkityksellisestä puheesta (*logos*) artikkelissaan ”Thukydides ja totuuden ongelma historiankirjoituksessa”. Tässä jaottelussa Thukydides edustaa *logosta* ja Herodotos vielä mahdollisesti *mythosta*. Valveen analyysin avulla voidaan alkaa määrittelemään teoksissa esitettyä ajattelua oman aikansa totuuskäsitykseen pyrkimiseksi.¹⁹ Herodotoksen totuuskäsitystä ja mainetta valheiden isänä on käsitelty muun muassa

¹⁹ Valve 2004.

James A. S. Evans, jonka mukaa Herodotos oli epäluotettava kertoja. Jotta luotettavuutta voi arvioida, tulee tutkia sen kriteerejä ja verrata niitä kreikkalaisten käsitykseen totuudesta ja sen kirjoittamisesta. Kirjoittajaa voi pitää epäluotettavana, jos hän kertoo asioista niin, kuin ne eivät hänen käsityksensä mukaan olleet – eli valehtelee – tai luo sellaisia lähteitä, joita hänellä ei ole ollut – eli väärentää. Toisaalta epäluotettavana lähteenä voi pitää kirjoittajaa, joka kirjoittaa omasta aikalaiskokemuksestaan niin todenmukaisesti kuin pystyy, mutta hänen käsityksensä osoittautuu myöhemmin vääräksi. Ensimmäisessä tapauksessa luotettavuus liittyy kirjoittajaan henkilönä ja toisessa kirjoitetun ja menneisyyskäsityksen vastaavuuteen.²⁰ Pyrin yhdistämään Evansin ja Valveen lähestymistavat molempien *Historiai*-teosten kirjoittajien totuuskäsitysten käsittelemiseksi.

Jotta voisimme ymmärtää antiikin kreikkalaisten arvostelmia, meidän on pyrittävä tiedostamaan oma erilaisuutemme heidän ajattelustaan. Itselleni hyvän oppaan tähän on tarjonnut Martin Heideggerin ajattelu ja erityisesti hänen kreikkalaisia fragmentteja analysoivat esseensä teoksessa *Early Greek Thinking*. Hänen mukaansa on selvitettävä, mitä olemisen sanat tarkoittivat kreikkalaisille. Niitä ei voi ymmärtää vain siinä merkityksessä, mitä ne tarkoittavat nykyään. Heideggerin analysoimissa fragmenteissa olemiseen viitataan eri sanoin, ja hän yhdistää eri ajattelijoihin heille tyypilliset olemisen sanat (*tekhne, energia, theos, logos*).²¹ Näkökulmani vieraan ajattelun ymmärtämiseen vastaa käsitystäni Heideggerin hermeneutiikasta. Vieraan menneisyyden ihmisen ajattelua ei voi koskaan täysin saavuttaa, vaan sitä voi vain pyrkiä lähemmäksi ja yrittää ymmärtää analysoimalla tekstiä, sen kieltä ja sen taustalta tunnettua aikalaiskontekstia. Keskeisistä ajattelun ja kirjoittamisen termeistä tässä tutkielmassa on tärkeää analysoida, miten Herodotos ja Thukydides käyttivät termejä *historia* ja *logos*.

François Hartog on korostanut teoksessaan *Mirror of Herodotus* Herodotoksen kahta eri roolia: toisaalta roolia persialaissotien historioitsijana sekä toisaalta maantieteilijänä ja vieraita kulttuureja tutkivana antropologina. Hän erottelee Herodotoksen tapoja kertoa tiedon lähteestä ja arvioi näiden eri tapojen luotettavuutta suhteessa toisiinsa. Hartogin kategoriat eivät kata kaikkea Herodotoksen kirjoittamista eivätkä pyri määrittelemään

²⁰ Evans 1980.

²¹ Heidegger (1946) 1984, 23–24. Teokseen on koottu ja käännetty neljä Heideggerin esseitä vuosilta 1943–1954.

Thukydiden kirjoittamista. Esitän tässä työssä uusia kategorioita hänen esittämiensä lisäksi, jotta saadaan parempi kuva sekä Herodotoksen että Thukydiden kirjoittamisen operaatiosta.²² Hartog analysoi myös Herodotoksen asemaa suhteessa kirjoittamisensa kohteisiin ja sijoittaa hänet enemmän etnologian kuin historiankirjoituksen alueelle. Tälle määrittelylle voidaan etsiä tukea Herodotoksen aihevalintoja tarkastelemalla: keskeistä on vieraiden kansojen syntyhistorian ja identiteetin kuvaus sekä lähimenneisyyteen keskittyvä tapahtumahistoriallinen kuvaus. Käytän hyväkseni Hartogin havaitsemaa rakennetta Herodotoksella, jossa analogian avulla tehdään ymmärrettäväksi muuten kreikkalaisille vieraita aiheita. Tutkin löytyykö myös Thukydideltä vastaavaa analogian käyttöä. Poikkeuksellisesti Persian kuninkaiden historia käydään lävitse selvästi pidemmältä ajalta kuin muut historialliset henkilöt ja tapahtumat. Hartogin tunnistamien erilaisten jaksujen perusteella *Historiateoksesta* on eroteltavissa kehyskertomus ja sisäkertomuksia.

Arnaldo Momiglianolla on ollut suuri merkitys kreikkalaisen historiankirjoituksen tutkimukselle ja erityisesti Herodotos-tutkimukselle siirryttäessä 1900-luvun jälkipuoliskolle. Hän on kiistänyt useita edelleen yleisteoksista löytyviä käsityksiä kreikkalaisten ajattelusta ja historiankirjoituksesta. Ajatukset arkaaisten kansojen arkkityyppeihin palautuvasta ajattelusta olisi helposti typistettävissä ajatukseksi kreikkalaisesta historiattomuudesta, jossa ajallista muutosta ei havaita tai siitä ei välitetä. Momiglianon mukaan kreikkalaiset olivat päinvastoin hyvin tietoisia lähimenneisyydestään ja sitä edeltävästä myyttisestä historiastaan. Kreikkalaisten aikakäsitystä ovat käsitelleet myös Giorgio Agamben ja Jan Assmann.²³ Assmann ja Momigliano käsittelevät myös Herodotoksen suhdetta persialaiseen historiankirjoituksen perintöön ja kulttuuriin, joka on hänen lähteidensä analyysissa keskeistä.

Klassisen kauden Kreikan ja erityisesti Thukydiden työn asiantuntijoista hyödynnän ennen kaikkea Simon Hornbloweria. Hän on julkaissut kattavasti kreikkalaisista historiankirjoittajista, ja häntä pidetään laajasti sivistyneenä suhteessa aikakauden keskeisiin teksteihin. Hänen kommentaarinsa Thukydiden teoksista on uusin vaikutusvaltainen kokonaan käännetty kommentoitu editio *Peloponnesolaissodasta*. Tämä kommentaari ja Arnold Gommen varhaisempi autoritaarinen kommentaari

²² Hartog 1988, 210.

²³ Agamben 1993, erit. 89–106; Assmann 2011.

muodostavat hyvän pohjan Thukydiden teoksen yksityiskohtaiselle analyysille. Hornblowerin Kreikan poliittista historiaa käsittelevät teokset rakentavat kontekstia Herodotoksen ja Thukydiden kirjoitusten ympärille. Hornblowerin kommentaarit, monografiat ja artikkelit ovat myös loppumaton bibliografinen lähde saksalaiselle ja angloamerikkalaiselle antiikin historiografiselle tutkimukselle viimeisen kahdensadan vuoden ajalta.

Valitettavasti Herodotoksen *Historiateoksesta* ei ole saatavilla yhtä kattavaa ja viitattua kommentaaria kuin Hornblowerin kommentaari tai sitä vanhempi Gommen kommentaari. David Asherin italiankielisen kommentaarin 1980-luvulta *Historiateoksen* neljästä ensimmäisestä kirjasta pohjalta on käännetty ja päivitetty englanninkielinen kommentaari vuonna 2007, mutta sen suhtautumista Herodotoksen työhön pidetään asenteellisena.²⁴ Tämän työn kannalta keskeisestä viidennestä kirjasta ei ole ollut saatavilla uutta kommentaaria. Hyödynnän Philippe-Ernest Legrandin ranskan- ja kreikankielistä kommentoitua editiota, johon myös Hartog nojautuu, sekä How'n ja Wellsin vuoden 1912 kommentaaria, johon edelleen usein viitataan.

Varhaisin käyttämäni tutkija, jonka työtä käsittelen edelleen pätevänä tutkimuskirjallisuutena, on Felix Jacoby. Hänen työnsä kreikkalaisten alkuperäistekstien ja niiden tulkinnan parissa 1910-luvulta 1950-luvulle on ollut niin vaikutusvaltaista, että hänen tulkintoihinsa viitataan edelleen – harvoin yrityksessä kumota niitä.²⁵ Jacoby oli merkittävä tekijä siirtymässä Thukydidestä korostaneesta 1800-luvun historiankirjoituksesta uuteen aikaan, jossa Herodotoksen työ kohtasi uutta mielenkiintoa vakavasti otettavana maantieteen, etnologian ja historian edelläkävijänä.²⁶ Hänen päätyönsä oli kääntää ja julkaista edelleen kattavin kokoelma vain fragmentteina säilyneistä kreikkalaisista historiankirjoittajien teoksista: *Die Fragmente der Griechischen Historiker* (FGrHist). Tässä työssä vielä hyödyllisempiä ovat hänen Herodotos-artikkelinsa saksalaisessa ensyklopediassa *Realencyclopädie der Classischen*

²⁴ Ashari nojautuu tulkinnoissaan vahvasti Detlev Fehlingiin ja muihin tutkijoihin, jotka eivät pidä Herodotoksen työtä etnografina kovin korkeassa arvossa. Munson 2008, 141–145.

²⁵ Hartog piti vielä 1980-luvulla Jacobya parhaana lähteenä Herodotoksen tutkimukseen. Hartog 1988, xxi.

²⁶ Vielä Momiglianon opettajat pitivät Thukydidestä esikuvana, josta on mahdotonta parantaa. Momigliano 1990, 1. Ks. myös Fox 2010; Immerwahr 1966, 2–3.

*Altertumswissenschaft*²⁷ ja hänen attikalaista historiankirjoitusta käsittelevä teoksensa *Atthis*, joka käsittelee yhtä tärkeää joukkoa Herodotoksen ja Thukydideen edeltäjiä.²⁸

Herodotoksen ja Thukydideen suhteen tutkimus on jatkuvasti kehittyvä kenttä. Simon Hornblowerin uusien Thukydideen kommentoitujen editioiden lisäksi merkittävän panoksen useiden tässä tutkielmassa käsiteltyjen aiheiden käsittelylle antaa Edith Fosterin ja Donald Lateinerin toimittama *Thucydides & Herodotus*, joka kokoaa englanninkielisen maailman merkittävimpien nykytutkijoiden artikkeleja näiden kahden kirjoittajan suhteesta. Ajankohtaista artikkeleissa on erityisesti heidän yhtäläisyyksiensä esiin nostaminen ja Thukydideen Herodotokselta lainaaman aineiston käsittely. Tämä lähestymistapa on tuore verrattuna aiempiin tutkimuksiin, joissa on pitkälti keskitytty käsittelemään heidän erojaan ja kuvaamaan molempien kirjoitustyötä näiden erojen kautta. Nämä artikkelit ovat tarjonneet korvaamattoman ajantasaisen faktalähteen tälle tutkielmalle ja useita arvokkaita näkökulmia vertailuun.²⁹

Kotimaista tutkimusta Herodotoksesta ja Thukydideestä on tehty hajanaisesti. Valveen artikkelin ja yleisteosten kuvausten lisäksi merkittävimmät panostukset lienevät Paavo Hohdin väitöskirja Herodotoksen puheiden ja toiminnan yhteydestä, hänen artikkelinsa persialaissotien syyllisyyskysymyksestä sekä Klaus Karttusen artikkelit Herodotoksen lähteistä ja maantieteestä.³⁰ Vain historian tutkijoita koskevista yleisteoksista viimeisin lienee kreikkalaisista historioitsijoista kertova Henrik Zilliacuksen *Kleios Väktare: grekiska hävdatecknare*, jonka lisäksi hän on kirjoittanut jo vuonna 1952 monografian Thukydideestä.³¹ Muitakin opinnäytteitä kuin Hohdin väitöskirja on varmasti julkaistu historia-aineissa tai klassisen filologian piirissä useampia vuosikymmenten aikana, sillä

²⁷ Jacoby 1913.

²⁸ Jacoby 1949.

²⁹ Foster & Lateiner 2012. Toinen samankaltainen merkittävä julkistus viime vuosilta on Rosaria Munsonin toimittama kattava kaksiosainen kokoelma artikkeleja Herodotoksesta. Teokset ovat tällä hetkellä kattavin kokoelma artikkeleja Herodotoksesta. Ne ovat jo muualla julkaistuja artikkeleja, joista osaa olen käyttänyt tässä tutkielmassa niiden alkuperäisjulkaisuista. Munson (ed.) 2013a; 2013b.

³⁰ Hohti 1976a; 1976b; Karttunen 1988; 1989.

³¹ Mielenkiintoisesti Zilliacus tulkitsee Thukydideen metodiksi Leopold von Ranken ”*wie es eigentlich gewesen*” -ajatuksen, joka ei mielestäni kuvaa hyvin Thukydideen tai muiden kreikkalaisten totuuskäsitystä. Myös hänen uudempi teoksensa on rakentunut hyvin perinteisten lähteiden varaan. Zilliacus 1991, 52; 1952, 33–34. Zilliacus siteeraa Rankea muodossa ”*wie es eigentlich gewesen ist*”.

aiheeni on sekä vanha että merkittävä historiantutkimuksen kentällä. Kuitenkaan historiografista työtä ei ole tietääkseni tehty viime aikoina.³²

1.4. Alkuperäislähteet ja niiden käsittely

Historiateos ja *Peloponnesolaissota* eivät ole yhtenäisiä kokonaisuuksia, eikä niitä kumpakaan ole mahdollista kuvata vain yhdellä yhtenäisellä selitysmallilla. Herodotos kirjoitti *Historiateoksen* noin kolmessakymmenessä vuodessa 450–420-luvuilla. Se on kirjoitettu joonian murteella, joka oli aikansa hallitseva kirjakieli. Se on pisin kokonaisuutena säilynyt Kreikan klassisen kauden teos.³³ Teos on jaoteltu jälkikäteen yhdeksään osaan, jotka nimettiin yhdeksän muusan mukaan.³⁴ Tämä jaottelu on keinotekoinen eikä erityisen hyvin kuvaa teoksen rakennetta, vaan Herodotos itse todennäköisesti jakoi teoksensa temaattisesti.³⁵

Teos etenee kahdella tasolla. Ensimmäinen kuvaa Persian kuningashuoneen historiaa Kyyroksen (576–529) hallituskaudesta alkaen ja persialaissotiin johtavan konfliktin rakentumista persialaisten ja kreikkalaisten välille.³⁶ Tätä kerronnan tasoa kutsun Herodotoksen kehyskertomukseksi. Se asettaa muut *Historiateoksen* kertomukset

³² Turun yliopistossa vastaavaa työtä ei ole tehty lainkaan. Herodotoksen Skyytian-sotaretken kuvausta käsittelee yksi yleisen historian pro gradu -työ. Heyno 2000. Muista suomalaisista yliopistoista ei löydy Herodotos- tai Thukydides-aiheisia sähköisesti saatavilla olevia opinnäytetöitä.

³³ *Historiateoksesta* on säilynyt sekä papyrusfragmentteja 100–400-luvuilta jaa. että kokonaisia käsikirjoituksia 900-luvulta alkaen. Näistä alkuperäistekstiä lähimpinä pidetään Laurentianus (A) -käsikirjoitusta 900-luvulta sekä Vatikaanin käsikirjoituksia Vaticanus graecus 2369 (D) 1100-luvulta ja Vaticanus graecus 123 (R) 1300-luvulta. Legrand 1932, 179–185.

³⁴ Joissain antiikin yleisteoksissa esiintyy käsitys, että jako yhdeksään kirjaan olisi renessanssin ajalta. Jaottelu perustuu luultavasti Aleksandrian kirjaston versioihin, jotka oli jaettu yhdeksään käättöön. Jo Lukianos tuns *Historiateoksen* 100-luvulla jaa. yhdeksänä osana ja kertoi osien tulleen nimetyksi silloin, kun teosta oli esitetty Olympian kisoissa, Luc. Herod. 1.

³⁵ Richard Rutherford tulkitsee Irene de Jongin kantaan ja Herodotoksen omaan kuvaukseen nojautuen, että Herodotokselle olisi ollut luontevampaa ajatella jokaisen kansan *logos* erillisenä osiona nykyisen kirjajaan sijaan. Rutherford 2012, 23; Hdt. 5.36.

³⁶ Persialaissodat alkoivat 499 eaa. Vähässä-Aasiassa nykyisen Turkin rannikolla asuneiden joonialaisten kapinasta Persiaa vastaan. Manner-Kreikan joonialaiset *polikset* tukivat kapinallisia, ja näin koko Kreikka ajautui osalliseksi konfliktia. Ensimmäisessä persialaissodassa persialaiset hyökkäsivät vuonna 492 suurkuningas Dareios I:n johtamalla suurella maajoukolla Traakian ja Makedonian kautta Manner-Kreikkaan, mutta hävisivät Marathonin taistelussa ja kääntyivät takaisin. Toisessa persialaissodassa Dareiosin poika Kserkses toi toisen suuren maa-armeijan ja laivaston Kreikkaan. Persialaiset valloittivat Ateenan ja lähes koko muun Kreikan, mutta kreikkalaiset torjuivat nämä armeijat lopulta Salamiin meritaistelussa 480 ja Plataian maataistelussa 479. Sotiminen laantui tämän jälkeen mutta jatkui vielä vuosikymmeniä, kun kreikkalaiset toisaalta valloittivat Vähän-Aasian joonialaisalueet takaisin mutta toisaalta epäonnistuivat muissa pyrkimyksissään. Kalliaan rauhaa 449 Ateenan ja Persian välillä voi pitää sodan päättymisen merkinä. Tarkemmin sodan tapahtumista ks. Castrén 2011, 163–169.

kontekstiin ja kokoaa esityksen yhtenäiseksi teokseksi.³⁷ Toinen kerronnan taso kuvaa persialaisten ja näiden kohtaamien kansojen syntyhistoriaa alkuperämyyttien avulla sekä kansojen uskontoa ja tapoja, jotka Herodotos esittelee suhteessa helleenien tapoihin. Tätä tasoa kutsun sisäkertomusten tasoksi. Sisäkertomukset noudattavat samaa toimintalogiikkaa, mutta ne ovat itsenäisiä kokonaisuuksia. Kronologinen kerronta loppuu persialaissotien päättymiseen.

Tiedot Herodotoksen elämästä eivät ole täydellisiä. Suurin osa lähteistä on sitä mieltä, että Herodotos oli varakkaasta perheestä Halikarnassoksesta ja että hän joutui lähtemään kotikaupungistaan jouduttuaan tyranni Lygdamiksen epäsuosioon.³⁸ Herodotos matkusti paljon ja kirjoitti teoksensa Samoksen saarella, minkä jälkeen hän palasi Halikarnassokseen Lygdamiksen kukistamisen aikoihin. Palattuaan hän joutui jälleen huonoon maineeseen synnyinkaupungissaan ja vietti loppuelämänsä Thurioissa. Herodotoksen matkustamista voidaan tarkastella suhteessa hänen kirjoitukseensa. Jos otetaan lähtökohdaksi, että hän on pääsääntöisesti ollut paikoissa, joissa väittää nähneensä itse sen, mistä kirjoittaa, hänen matkustamisestaan piirtyy reitti, jonka läpikäyminen on uskottavan kokoinen ja mahdollisuuksien rajoissa varakkaalle kreikkalaiselle.³⁹

Peloponnesolaissota on hyvin erilainen teos kuin *Historiateos*, vaikka molempien pääteemana onkin kirjoittajan kokema suuri sota ja teokset on kirjoitettu verrattain samoihin aikoihin. Thukydidēs kirjoitti teoksensa vuosien 424 ja 411 eaa. välisenä aikana. Teos käsittelee peloponnesolaissodan syytä ja sen kulkua persialaissotien lopusta peloponnesolaissodan vuoteen 411 ennen sodan päättymistä.⁴⁰ Hän käytti attikalaista

³⁷ Tämä on Herodotoksen narratiivin päälinja. Se päättyy Herodotoksen alussa pohjustamaan pohdintaan vallan rappeuttavasta vaikutuksesta, Hdt. 1.125.–1.126.; 9.122. Tämä hänen suunnittelemansa lopetus korostaa sitä, että kyse on Persian valtaannousun eikä kreikkalaisten tarina. Immerwahr 1966, 146–147. Herodotos olisi voinut jatkaa teostaan pidemmälle peloponnesolaissodan aikaan, mutta hän julkaisi sen mieluummin ja katkaisi teoksensa tähän. Jacoby 1913, 375–377.

³⁸ Jacoby käsittelee myös toisen perinteen Herodotoksen kotipaikasta, jonka mukaan Herodotos olisi ollut kotoisin Thurioista Suur-Kreikasta eli nykyisestä Etelä-Italiasta. Tätä mieltä olevat lähteet ovat kuitenkin myöhäisempiä lähteitä roomalaisajalta ja vähemmistössä niihin verrattuna, joiden mukaan hän oli Halikarnassoksesta. Thurioita pidetään kuitenkin hänen todellisena kuolinpaikkanaan, Jacoby 1913, 205–209.

³⁹ Liite 1. Jacobyn mukaan Herodotos oli itse matkustanut ainakin Egyptissä, Kyrenessä, Lähi-Idässä, Mesopotamiassa, Vähässä-Aasiassa ja Etelä-Italiassa, Jacoby 1913, 247–281. Herodotoksen matkojen todenperäisyyden kritiikistä ks. Hartog 1988, xvii.

⁴⁰ Peloponnesolaissota syttyi Ateenan rikottua rauhansopimuksensa Spartan kanssa 431, kun Ateena osallistui osapuolena sotiin pienempiä, Korintin kanssa liittoutuneita poliiksia vastaan. Sparta ajautui tähän konfliktiin liittolaisena ja spartalaiset julistivat Ateenalle sodan. Ensimmäinen peloponnesolaissota kesti kymmenen vuotta ja päättyi Nikiaan rauhansopimukseen ilman, että kumpikaan osapuoli olisi ratkaisevasti ollut toista vahvempi. Tätä rauhaa kesti viisi vuotta, mutta rauhansopimusta jatkuvasti

murretta, joka ei suuresti poikkea joonialaisesta murteesta, jolla Herodotos kirjoitti. Se ei ollut vielä vakiintunut kirjakieleksi, mutta se oli Thukydideen ajan reetorien ja sofistien käyttämä puhekieli, joka kasvatti suosiotaan. Valitsemallaan kielellä Thukydides ilmaisi kuuluvansa tähän nuorten nousevien ajattelijoiden joukkoon. Kuten *Historiateos*, *Peloponnesolaissota* on jaettu osiin – kahdeksaan, yhdeksään tai kolmeentoista kirjaan – vasta kirjoittajan oman elinajan jälkeen.⁴¹ Molempien teosten alkuperäinen muoto on ollut standardimittainen kirjakäärö, joka on aina kirjoitettu täyteen. Tästä syystä sekä alkuperäiset teoksen osat että myöhemmän Aleksandrian kirjaston jaottelun mukaiset osat vaihtuvat ajoittain epäloogiselta tuntuissa kohdissa.⁴²

Thukydideen tiukka pitäytyminen kronologiassa erottaa teoksen sen edeltäjistä ja sitä seuranneesta kreikkalaisesta proosakerronnasta. *Peloponnesolaissota* käsittelee lähes yksinomaan sotatapahtumia poikkeamatta kronologisesta esityksestä. Sotaa kuitenkin kuvataan molempien osapuolten näkökulmasta, mikä on ymmärrettävää kahdesta syystä. Ensinnäkin kyse on helleenien välisestä sodasta, jossa sympatia vastapuolta kohtaan ei ole poikkeuksellista. Kreikkalaiset kaupunkivaltiot (*polis*) sotivat jatkuvasti, mutta ne olivat myös tiiviissä kanssakäymisessä rauhan aikana. Sekä ihmisten että valtioiden keskinäiset liitot olivat tyyppillisiä. Muita kuin kreikkalaisia, joita kreikkalaiset kutsuivat barbaareiksi, vastaan käydyssä sodassa näkökulma olisi voinut olla voimakkaammin kreikkalaisten puolella, sillä tiedot sodasta olisivat tulleet korostetusti vain yhdeltä puolelta ilman sympatiaa barbaareja kohtaan.⁴³

Toinen molempia osapuolia kunnioittanutta kirjoitusta selittävä tekijä on Thukydideen oma henkilöhistoria. Hän oli varakkaasta todennäköisesti – tiedot pohjautuvat hänen omaan kertomukseensa – ateenalaisesta perheestä ja palveli sodan alussa sotapäällikkönä (*strategos*) Traakian Thasoksessa. Kun Spartalaisen Brasidaan joukot

rikottiin pienissä konflikteissa ja toinen peloponnesolaissota käynnistyi. Sen aikana Ateena epäonnistui yrityksessään vallata Sisilia. Ateena heikkeni merkittävästi epäonnistuneen sotaretken seurauksena ja lopulta Sparta pakotti Ateenan antautumaan vuonna 404. Tarkemmin sodan tapahtumista ks. Castrén 2011, 175–177.

⁴¹ Käyttämäni versiot on jaettu kahdeksaan kirjaan nykyisen standardijaon mukaan. Myös Thukydideen teoksen jako kirjoihin perustuu luultavasti Alexandrian kirjastossa tehtyyn jakoon. Thukydideen teoksen jaottelusta ks. Bonner 1920, 73–82 ; Prentice 1930, 117–127; Hornblower 1991b, 143.

⁴² Vanhimmat säilyneet käsikirjoitukset *Peloponnesolaissodasta* ovat 1000-luvulta. Niistä yhtäkään ei pidetä selkeästi muita parempana. Nykyiset kreikkankieliset editiot perustuvat erityisesti kolmeen näistä: Vaticanus (B), Laurentianus (C) ja Britannicus (M) -käsikirjoituksiin. Smith (1919) 1956, xxi.

⁴³ Käytän helleeneihin kuulumattomista kansoista molemmissa alkuteksteissä käytettyä termiä barbaari (*barbaros*). Sana barbaari ei ole neutraali nykysuomeksikaan, joten se välittää hyvin kreikkalaisten siihen lataaman alentavan merkityksen. Sana *barbaros* on alkuperältään onomatopoeettinen, ja kreikkalaiset käyttivät sitä kuvaamaan kreikkaa puhumattomien kansojen kieltä ja korostamaan, kuinka käsittämättömältä se kuulosti. Harrison 1998, 1–2.

valloittivat Amfipoliin kaupungin eikä Thukydidēs pystynyt auttamaan sen puolustamisessa, ateenalaiset karkottivat hänet kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Sotapäälliköiden karkottaminen ja jopa teloitus olivat yleisiä käytäntöjä sotaa käyvässä Ateenassa, joten Thukydidēen kohtalo ei ollut poikkeuksellinen. Maastakarkoituksen aikana sota jatkui ja Thukydidēs kirjoitti teoksensa. Hän siis todisti suurimman osan sodasta Peloponnesoksessa ja muiden Spartan liittolaisten alueella.⁴⁴ Hänen tiedetään viettäneen osan maanpaostaan Traakiassa perheelleen kuuluvilla tiluksilla, jotka olivat heidän omistamiensa kaivosten yhteydessä.

Thukydidēs oli isänsä traakialaisen nimen Oloros perusteella todennäköisesti sukua samannimiselle Traakian kuninkaalle. Thukydidēen kuolemasta ei ole varmaa tietoa. Pausaniaan mukaan hän kuoli paluumatkallaan Ateenaan, kun maanpakolaisuus oli päättynyt vuoden 411 eaa. jälkeen eli samoihin aikoihin, kun hänen teoksensa päättyy. Tätä kertomusta pidetään kuitenkin epäluotettavana. Se perustuu oletukselle siitä, että hän olisi kuollut pian vuoden 411 jälkeen eikä siksi kirjoittanut pidemmälle. Hänen teoksestaan löytyvien mainintojen perusteella on todennäköistä, että hän palasi sodan jälkeen Ateenaan mutta kuoli vuoteen 395 eaa. mennessä.⁴⁵

Antiikin tutkimus on väistämättä monitieteistä, ja historiantutkimus käyttää myös klassisten kielten tutkimuksen ja arkeologian välineitä. Tässä tutkielmassa arkeologian osuus on vähäinen, sillä ei ole kyse *Historiateoksen* ja *Peloponnesolaissodan* väitteiden vertaamisesta saatavilla olevaan todistusaineistoon siitä, mitä niiden kuvaamina aikoina tapahtui ja minkälaisissa oloissa. Koska kyse on ennemminkin kirjallisessa muodossa säilyneen ajattelun ja työskentelyn analyysistä, turvaudun usein kielitieteelliseen tutkimukseen kreikan kielten sanojen merkityksestä ja käytöstä aikalaiskontekstissa.

Käytän molempien kirjoittajien teoksista saatavilla olevia kieliversioita siten, että luen suomennoksina saatavilla olevia käännöksiä: Edvard Reinin käännöstä *Historiateoksesta* (1907) ja J.A. Hollon käännöstä *Peloponnesolaissodasta* (1964).

⁴⁴ Thukydidēen ajan kreikkalaisista poliksista Välimeren alueella ks. liite 2.

⁴⁵ Ks. esim. Smith (1919) 1956, x–xi. Thukydidēs ei kuollut ennen kuin peloponnesolaissota loppui, sillä hän teoksessaan laski sen kokonaiskeston oikein kahteenkymmeneenseitsemään vuoteen. Thuc. 5.26.1. Hän laski sodan keston oikein siitä huolimatta, että hänen teoksensa loppuu jo vuoteen 411, jolloin sotaa oli jäljellä seitsemän tai kahdeksan vuotta. Tätä tosiasiaa ei mielestäni huomioida tutkimuskirjallisuudessa riittävästi, kun lasketaan hänen viimeistä varmaa elinvuottaan. Esim. Rutherford 2012, 27. Arvioissa, kuinka kauan hän olisi saattanut elää, hänen tulkitaan eläneen huomattavasti pidempään, ainakin vuoteen 397. Hornblower 1987, 136–154. Sotaan kuului myös viiden vuoden välirauha. Siksi on mahdollista, ettei Thukydidēs olisi ollut varma sodan lopullisesta päättymisestä, mikäli hän olisi kuollut välittömästi sen päättymisen jälkeen.

Tähän tutkielmaan lainaamani kohdat käännän tarvittaessa uudestaan kreikasta. Varsinkin *Historiateoksen* käännös on vanha. Käytän suomen- ja kreikankielisten versioiden ohella referenssinä Legrandin kommentoitua ranskan- ja kreikankielistä versiota *Historiateoksesta*, englanninkielisiä versioita sekä uudempia osakäännöksiä molempien teosten niistä kirjoista, joihin keskityn erityisesti viidennessä luvussa. Teoksissa käytetään hyvin harvoin tutkimuskysymyksen kannalta merkittäviä termejä historia, historiankirjoitus tai kirjoittamani historia, mutta käännöksissä ne esiintyvät usein *logoksen* sijaan. Pyrin kääntämään ja kirjoittamaan kreikkaa kotimaisen tutkimusperinteen käytäntöjen mukaisesti.⁴⁶ Työvälineenä käytän myös Tufts'n yliopiston Perseus Digital Library -tietokantaa. Se sisältää kreikan- ja englanninkielisten versioiden tutkimistani teoksista lisäksi kreikan sanojen analyysityökalun, jolla olen laskenut tässä työssä esiintyvien termien frekvenssejä.⁴⁷

⁴⁶ Lyhyet yhden sanan lainaukset olen litteroinut latinalaiselle aakkostolle, ja pidempien lainauksien kreikan esitän alkuperäisessä muodossaan, kuten tutkimusperinteessä on tapana. Kirjoitan tekstissä toistuvat kreikankieliset termit, kuten *logos* ja *polis*, litteroituina samalla tavoin kuin suomenkielisessä tutkimuksessa on tapana: pitkät vokaalit lyhyinä, diftongit ja muuttuvat vokaalit siinä muodossa, jossa ne lausutaan ja ilman aksenteja. *Spiritus asperin* korvaan h-kirjaimella. Pidemmät lainaukset jätän kreikkalaiseen muotoonsa ja käytän käännöksissä joko Reinin ja Hollon käännöksiä tai tarpeen mukaan omia käännöksiäni. Nimistöissä pyrin mahdollisimman tarkasti käyttämään kreikkalaisia muotoja myös niissä nimissä, jotka Rein tai Hollo ovat kääntäneet suomalaisittain. Keskeisiä käsitteitä, jotka eivät ole yksiselitteisesti käännettävissä, käytän alkukielisinä. Kreikankielistä nimistöä käytän suomeksi siinä muodossa kuin ne esiintyvät *Antiikin käsikirjassa*.

⁴⁷ perseus.tufts.edu. Olen merkinnyt lähdeluetteloon nämä versiot merkinnällä Perseus Digital Library.

2. Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen ideaalit ja historiankirjoitus

2.1. Motivaatio kirjoittamiselle *Historiai*-teosten aloituksissa

Tässä luvussa käsittelen Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisen ideaaleja ja seuraavissa analysoin niitä suhteessa heidän kirjoittamiseensa. Herodotos ja Thukydides ovat itse hyviä lähteitä kertomaan, mitkä käsitykset ohjasivat heidän kirjoitustaan. Sekä *Historiateoksessa* että *Peloponnesolaissodassa* kirjoittajat kommentoivat toistuvasti sitä, miten heidän käsittelemistään tapahtumista tulisi kirjoittaa. Kuitenkin heidän motiivejaan tulkitaan usein ainoastaan tarkastelemalla näitä kirjoittajien itsereflektiivisiä kuvauksia kirjoittamisensa ideaaleista.⁴⁸ Vastausta siihen, miten he kirjoittivat, ei voi löytää vain heidän omasta tavoitteenasettelustaan. Se, mitä he sanovat kirjoittavansa, ei vastaa täydellisesti sitä, mitä he todella kirjoittavat.

Historiai-teosten nimi synnyttää vaikutelman, että kyseessä olisi tietoinen yritys kirjoittaa tavalla, joka kuuluu johonkin ennalta määriteltyyn kirjalliseen lajiin nimeltä historiankirjoitus. Antiikin teosten nimiä ei kuitenkaan voi käyttää lukemisen ohjenuorana samalla tavalla kuin modernien teosten. Ensinnäkään kirjoittajat eivät itse viittaa teoksiinsa nimeltä. Toiseksi meille säilynyttä otsikkoa ei välttämättä käytetty antiikin teoksesta sen kirjoittajan elinaikana, vaan se on voitu liittää vasta moderniin edition, jolloin se on arvaus siitä, millä nimellä teos on tunnettu aikanaan.⁴⁹ Thukydides ei myöskään edes käytä teoksessaan sanaa *historia*.

Nimen puuttuessa yleisön mielenkiinto kiinnittyy ensimmäisenä teoksen aloitukseen. Sekä Herodotoksella että Thukydideellä on varsinaista narratiivia pohjustava erillinen *prooimion*. *Historiateoksen* kuuluisa *prooimion* toimi esikuvana Thukydideen aloitukselle ja muille myöhemmille kirjoittajille.⁵⁰ Sitä onkin kutsuttu kenties ensimmäiseksi määritelmäksi historioitsijan työstä.⁵¹ Tämä tulkinta valaisee Herodotoksen *prooimionin* merkitystä historiantutkimukselle. Itse kuitenkin tulkitsen sen olevan osa jatkumoa, joka ei syntynyt tyhjästä eikä vain yhden ihmisen

⁴⁸ Ks. esim. Carr 1961, 145; Gabba 1983, 4–5; Valve 2004, 19–28; Rood 2010, 44.

⁴⁹ Kelly 2011, 393.

⁵⁰ Herodotos ei kehittänyt aloitustaan tyhjästä. Hekataioksen *prooimion* ja Homeros toimivat mallina Herodotokselle. Toisen käden lähteiden perusteella myös Ktesias aloitti *prooimionilla* teoksensa *Persikan*, joka sijoittuu välittömästi Herodotoksen kuvauksen jälkeiseen aikaan. Stronk 2010, 153. Lukianos kommentoi monien Herodotosta ja Thukydidestä huonompien kirjoittajien yrittävän kasvattaa oman kirjoituksensa arvoa jäljittelemällä heidän aloituksiaan. Luc. Hist. Conscr. 2

⁵¹ Ampolo 1995, 9.

vaikutuksesta. *Prooimion* selventää, miksi Herodotos on ryhtynyt kirjoittamaan persialaissodista ja siinä taistelleista kansoista:

Halikarnassolainen Herodotos tarjoaa tässä esityksen tutkimuksistaan, jotteivät ihmisten toimet aikojen kuluessa hälvenisi, eivätkä ne suuret ja ihmeelliset teot, joita osaksi helleenit, osaksi barbarit, ovat suorittaneet, jäisi maineettomiksi, ja ennen kaikkea, jotta selviäisi, mistä syystä he ovat joutuneet sotiin toistensa kanssa.⁵²

Herodotoksen mukaan hänen työssään on kyse tiedustelusta (*historia*). Tiedustelu on suurin ja rajoitetuin käänös kreikan termille *historia*. Se on empiiristä työtä, jota tehdään haastatteleamalla ihmisiä ja matkustamalla paikoissa, joista kirjoitetaan. Herodotosta motivoi tähän tehtävään hänen aikansa ”suuret ja ihmeelliset teot” (*erga megala te kai thomasta*). Hänen mukaansa persialaissodat olivat jotakin poikkeuksellista. Ne olivat niin erityislaatuinen tapahtuma, että niiden yhteydessä voi puhua ihmeistä (*thoma*). Näitä ihmeitä eivät tehneet vain kreikkalaiset itse, vaan myös barbarit kykenivät suuriin ja muistiin merkitsemisen arvoisiin tekoihin. Lopuksi Herodotos ilmoittaa olevansa erityisen kiinnostunut kertomaan paitsi itse tapahtumista myös niihin johtaneista syistä (*aitien*⁵³); hänen aikansa tapahtumien kirjaaminen ei riitä tekemään niitä ymmärrettäväksi, vaan on myös käytävä läpi niiden menneisyys.

Ihmeellisistä teoista kirjoittaminen on osa sekä homeerisen epiikan että antiikin matkakuvausten perinnettä. Kertojan oletetaan välittävän yleisölleen tiedon itse näkemistään ihmeistä, mikä lisää hänen uskottavuuttaan hänen väittäessään, että hän on todella nähnyt paikat, joista kertoo. Herodotoksen sanavalinta *thoma* merkitsee ihmisten aikaansaamia ja luonnossa esiintyviä ihmeitä. Hän ei käytä yliluonnollisia ihmeitä kuvaavaa termiä *sema*.⁵⁴ Tämä erottaa hänen kertomuksensa epiikan perinteestä, joka oli tärkeä esikuva *Historiateokselle*. *Historiateos* on pitkä kertomus, jossa järjestetään ihmisten maailma käsitettäväksi. Siinä mielessä se muistuttaa Hesiodoksen ja Homeroksen eepoksia, joissa he järjestivät jumalten maailman vastaavasti. Samoin homeerisesta perinteestä muistuttaa Herodotoksen maineetonta merkitsevä sanavalintansa *aklea*. Homerokselle maine (*kleos*) on keskeinen motiivi, jonka

⁵² ”Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μῆτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μῆτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι’ ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.” Herodotoksen *prooimion* on numeroimaton toisin kuin muilla kirjoittajilla. Hdt. proem.

⁵³ *Aitie* on välitöntä seurausta merkitsevä syy, jota Herodotos käyttää kuvaamaan esimerkiksi jokaisessa taistelukupvauksissaan taistelusuunnitelmien ja taistelupaikalle siirtymisen välistä kausaatiota. Immerwahr 1966, 68–69.

⁵⁴ Hartog 1988, 232.

ympärille hänen eepoksensa rakentuvat ja sanavalinnoillaan Herodotos rakentaa tietoisien yhteyden homeeriseen perinteeseen.⁵⁵ Hartog tulkitsee Herodotoksen pyrkivän proosan eepikoksi lyriikan eepikkojen rinnalle.⁵⁶ Myös Thukydides otti teokseensa vaikutteita homeerisesta perinteestä. Hän käyttää sanaa *kleos* erityisesti kuvatessaan Perikleen tekoja.⁵⁷ Molempien teosten rakenne ja kieli muistuttavat eepisiä edeltäjiään, vaikka niissä kritisoidaankin niiden sisältöä.⁵⁸

Teoille (*erga*) on annettava mainetta (*kleos*). Näillä sanoilla Herodotos viestii tarpeen ikuistaa tärkeitä tapahtumia, jotta ne pysyvät kreikkalaisten muistissa eivätkä unohdu. Tämä on ensimmäinen vihje unohtamisen ja paljastamisen vastakkainasettelusta, johon palaan Herodotoksen *apodeksis* -termin, Thukydideen *aletheia* -termin ja molempien aikakäsityksen käsittelyn yhteydessä.

Antiikin kreikkalaisessa yhteiskunnassa vieraiden kansojen saavutusten tunnustaminen ei ollut yleistä. Sivistyneen kreikkalaisen ei oletettu osaavan vieraita kieliä, vaan ulkomaalaisten oletettiin osaavan kreikkaa. Herodotoskaan ei osannut niiden kansojen kieltä, joista hän kirjoitti. Hän keskusteli tulkkien tai kreikkaa osaavien ulkomaalaisten välityksellä.⁵⁹ Tätä taustaa vasten on huomionarvoista, että Herodotos erikseen nimeää myös barbaarien saavutukset ihmeellisiksi ja kertomisen arvoisiksi. *Historiateoksessa* käsitellään pitkällisesti muitakin ei-kreikkalaisia kuin persialaisia, mutta avaussanojen barbaari viittaa vain persialaisiin. Persialaisiin ja erityisesti heidän hallitsijaansa viitattiin yleisesti barbaari-nimityksellä. Hartogin mukaan persialaisten suurkuningas oli barbaari määräisellä artikkelilla: ”*ho barbaros, the barbarian par excellence*”.⁶⁰

Herodotos asettaa siis *prooimionissa* tehtäväkseen oman ja vieraiden kansojen saavutusten ikuistamisen sekä sodan syiden selvittämisen esittämällä niistä eri osapuolien tulkinnat. Herodotos tarkoittaa ikuistamisella myös saavutusten arviointia,

⁵⁵ Chiasson 2012, 117–119.

⁵⁶ Hartog 1988, 354–355.

⁵⁷ Schadewaldt (1962) 1982, 287.

⁵⁸ Rutherford 2012, 13–14, 34; Foster 2012, 200–205.

⁵⁹ Momigliano 1990, 9–10. Herodotoksen sekä osaltaan myös Thukydideen kielitaidottomuudesta, sen aiheuttamista käänkösvirheistä ja väärinymmärryksistä ks. Harrison 1998.

⁶⁰ Hartog 1988, 324. Barbaarin kirjoittaminen määräisellä artikkelilla viittaa Herodotoksella Persian kuninkaaseen. Kuningas on siis ikään kuin barbaarin arkityyppi, ja täten myös barbaarien valtiomuoto on aidoimmillaan monarkia. Kuninkaaseen viitataan myös yleisnimellä kuningas (*ho basileus*). Tällöin määräinen muoto viittaa johonkin toiseen puheena olleeseen kuninkaaseen ja yleistermin *basileus* käyttö merkitsee sitä, että yleensä kuninkaasta puhuttaessa puhuja ja kuulija tietävät automaattisesti, että kyseessä täytyy olla juuri Persian suurkuningas.

mutta pyrkii pitäytymään itse puolueettomana.⁶¹ Thukydides määrittelee aloituksessaan tehtävänsä eri tavalla. Johdannossa lainasin osaa Thukydideen *prooimionista*. Kokonaisuutena tarkasteltuna se laajentaa käsitystä siitä, miksi hän ryhtyi työhönsä ja mikä on hänen käsityksensä itsestään sen tekijänä:

Ateenalainen Thukydides on kirjoittanut tämän kertomuksen sodasta, jota peloponnesolaiset ja ateenalaiset kävivät toisiaan vastaan. Hän ryhtyi tehtävään heti sodan puhjettua otaksuen että sota olisi suuri ja merkittävämpi kuin mitkään aikaisemmat; hän päätteli tämän siitä, että kumpikin puoli oli varustautunut kaikin tavoin mitä parhaimmin taisteluun, ja havaitsi muunkin Hellaan asettuvan jommallekummalle puolelle joko heti tai jonkin aikaa epäröityään. Tämä sota oli todella suurin järkytys, jonka ovat kokeneet helleenit ja osa barbaareja, voisipa jopa sanoa miltei koko ihmiskuntakin. En ole tosin voinut saada tarkkoja tietoja sitä edeltäneistä tapahtumista enkä vielä vanhemmista, koska aikaa on tällä välin kulunut paljon, mutta ottaen huomioon todisteet, joihin katson voivani mahdollisimman laajojen tutkimusteni perusteella luottaa, en usko silloin sattuneen mitään suuria tapahtumia, sotia enempää kuin muutakaan.⁶²

Hän ilmaisee tienneensä jo sodan syttyessä, että siitä tulee kaikkien aikojen merkittävin. Siitä syystä sen historia on kirjoitettava ylös. Hän myöntää, ettei voi tietää tarkemmin omaa aikaansa vanhemmista tapahtumista. Kuitenkin hän luottaa tekemiinsä tutkimuksiin riittävästi todetakseen, ettei suurempia sotia ole sitä ennen ollut. Erikoista aloituksessa on, että hän motivoi kirjoituksensa kiinnittämällä huomionsa ehkä toissijaiselta vaikuttavaan seikkaan – sodan suuruuteen. Thukydideen käyttämä termi suuruudelle on sama kuin Herodotoksen: *megala*. Se viittaa merkittävyyteen eikä sodan mitattavissa olevaan kokoon kestona tai sotajoukkojen määränä. Kuitenkin Thukydides perustelee sodan suuruutta nimenomaan sen mitattavilla ominaisuuksilla.

Jo ennen sodan syttymistä hän päättelee, että siitä tulee suurempi kuin mistään aikaisemmasta. Toisaalta tähän sotaan varustauduttiin mitä parhaimmin, ja toisaalta Thukydides luottaa tekemiinsä tutkimuksiin aiemmista ajoista, joiden mukaan mitään suurempaa ei olisi tapahtunut. Tässä yhteydessä hän tuo esiin ensimmäistä kertaa epäluulonsa menneisyyttä koskevan tarkan tiedon mahdollisuudesta. Samalla hän pitää

⁶¹ Immerwahr 1966, 80.

⁶² ”Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος ὅτι ἀκμάζοντές τε ἦσαν ἐς αὐτὸν ἀμφοτέροι παρασκευῇ τῇ πάσῃ καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ὄρων ξυνιστάμενον πρὸς ἑκατέρους, τὸ μὲν εὐθὺς, τὸ δὲ καὶ διανοοῦμενον. κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἑλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ εἰπεῖν καὶ ἐπὶ πλείστον ἀνθρώπων. τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα σαφῶς μὲν εὐρεῖν διὰ χρόνου πλῆθος ἀδύνατα ἦν, ἐκ δὲ τεκμηρίων ὧν ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι ξυμβαίνει οὐ μεγάλα νομίζω γενέσθαι οὔτε κατὰ τοὺς πολέμους οὔτε ἐς τὰ ἄλλα.” Thuc. 1.1.

oman aikansa tapahtumia aiempia merkittävämpinä ja ainoina tapahtumina, joista voidaan luotettavasti kertoa. Peloponnesolaissodan arvioimista Troijan sota tai persialaissotia suuremmaksi konfliktiksi on pidetty liioitteluna oman aiheen tärkeyden korostamiseksi.⁶³ Thukydides ilmoittaa myöhemmin, ettei usko Troijan sodan olleen niin suuri konflikti kuin *Iliassa* kuvataan, sillä hänen mukaansa runoilijat ovat taipuvaisia liioittelemaan.⁶⁴ Myös Herodotos arvioi teoksessaan persialaissotien kokoa. Hän käyttää laskuissaan helmitaulua, joka oli saapunut uutuutena 400-luvulla Persiasta Kreikkaan ja mahdollisti monimutkaiset laskutoimitukset. On vaikea sanoa, olivatko Thukydideen laskut vertailukelpoisia ja yhtä kehittyneitä, sillä toisin kuin Herodotos, hän ei kommentoi metodejaan sodan suuruuden mittaamiseksi.⁶⁵ Herodotoksen lukuja persialaissotien taisteluiden joukoista on epäilty, koska ne eivät sovi yhteen sen kanssa, mitä tiedämme yleisesti tuon ajan sodankäynnistä.⁶⁶

Lukianos ylisti *Historiai*-teosten aloituksia mielenkiinnon ja tiedonhalun herättämisen ideoiksi.⁶⁷ Aihevalintojensa ja saamiensa jäljittelijöiden perusteella Lukianos piti näitä kahta teosta todistuksena sille, että sota on ”kaikkien asioiden isä” ja tärkein aihe, josta kirjoittaa.⁶⁸ Hän lainaa ajatuksen sodasta kaikkien asioiden isänä Herakleitokselta.⁶⁹ Thukydideen teoksessa kirjoittamisen arvoiseksi rajataan vain sota, kun taas Herodotokselle sota on erityisen mielenkiinnon kohde muiden mielenkiintoisten asioiden joukossa. Tämän eron huomiotta jättäminen on kuitenkin johtanut tulkintoihin, joissa Herodotosta on pidetty epäpätevänä sotahistorioitsijana, koska hän ei kirjoita riittävästi sodasta. Herodotoksen laajempi aihevalinta ei kuitenkaan

⁶³ Connor 1984, 20–22.; Rutherford 2012, 14.

⁶⁴ Thuc. 1.10.

⁶⁵ Rubincam 2012, 99–101.

⁶⁶ Persian laivaston ja maasotajoukon koko on voinut olla puolet Herodotoksen arvioimasta. Toisaalta on vaikea tietää, keitä kaikkia Herodotos laskee sotajoukkoon kuuluvaksi. Sotajoukon tukeminen pitkällä sotaretkellä on vaatinut suurin piirtein samankokoisen huoltojoukon. Samoin Marathonin taistelun 6400 persialaista sotilasta vaikuttaa epäuskottavalta, mutta vastakkaisestakaan ei ole todisteita. Tutkijoiden tulkinnat jakautuvat Herodotoksen tekemien arvioiden paikkansa pitävyydestä. Hyland 2011, 268–275.

⁶⁷ Luc. Hist. Conscr. 54.

⁶⁸ Lukianos yhdistää kasvaneen kiinnostuksen sotahistorian kirjoittamiseen sekä Herodotoksen ja Thukydideen jäljittelemiseen Rooman tuon aikaiseen tilanteeseen, jossa se oli juuri sotinut Parthiaa vastaan, Luc. Hist. Conscr. 2–3. Roomalaiset 100–300-luvuilla käyttivät persialaissotien mainetta ja asemaa kreikkalaisten keskuudessa yhdistääkseen roomalaisten idän valloitusodot Parthiaa vastaan jatkumoksi samaan tarinaan. Tarkoituksena oli sekä hakea oikeutusta sodalle samaistamalla roomalaiset Persiaa vastaan puolustautuneisiin kreikkalaisiin että saada Rooman valtakunnan alueen kreikkalaisten hyväksyntä sodalle. Spawforth 1994, 238–240. Lukianos analysoi historiankirjoitusta juuri tänä aikana ja ehkä juuri sen vuoksi pitää sotaa tärkeimpänä syynä kirjoittaa historiaa.

⁶⁹ B53: ”Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἄνθρωπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.” ”Sota on kaiken isä ja kaiken kuningas. Joistain se tekee jumalia, joistain ihmisiä, joistain orjia ja joistain vapaita.” Kirjoittajan käännös.

tarkoita sitä, että hän olisi yrittänyt kirjoittaa vain sodasta onnistumatta siinä. Sota ei myöskään ollut ensimmäinen aihe, jota ihmiset alkoivat pitää muistamisen arvoisena. Esimerkiksi egyptiläiset pitivät kirjaa kuolleista tuhansia vuosia ennen Herodotosta ja Thukydidestä.⁷⁰ Tutkimuskirjallisuudessa *Historiateoksen* etnografisten jaksujen arvo on tunnustettu jo pitkään. Yleisteosten käsitys seurailee kuitenkin edelleen 1800-luvun kriitikoita, jotka arvostelivat Herodotosta poikkeamisesta poliittisen historian kuvaamisesta ja väärästä metodologiasta.⁷¹ Samoin Thukydideen aiheen rajausta sotaan ei tarkoitakaan, ettei hän olisi ollut kiinnostunut kulttuurista. Sota oli hänelle keskeisintä, mutta sodan syynä ja panoksena oli nimenomaan Ateenan suuruus ja kulttuurinen mahti.⁷²

Motiivien lisäksi aloitukset määrittelevät myös sitä, mitä niiden kirjoittajat ajattelevat kirjoittamisen olevan. Niistä voidaan löytää ensimmäiset viitteet tekijöidensä käsityksille siitä, miten heidän teoksensa saavuttavat lukijat. Kreikkalaisessa kulttuurissa kirjojen lukeminen yksin oli harvinaista ja proosa ei eronnut edeltäjistään epiikasta ja draamasta siinä, etteikö sitä olisi luettu ääneen yleisölle.⁷³ Kirjoittajan ja yleisön suhteeseen viittaa Herodotoksen aloituksessaan käyttämä termi *apodeksis* 'esittäminen, paljastuminen, esitys'.⁷⁴ Se muodostuu prepositiosta *apo* 'jostakin, jonkin jälkeen' ja verbin *deiknumi* 'näyttää, tuoda valoon' substantivoidusta muodosta *deksis* 'vastaanotto'. Vaikka *prooimion* olisi jälkikäteen lisätty eikä hänen omansa, termi

⁷⁰ Assmann 2011, 23–24.

⁷¹ 1800-luvun saksalaiset kritisoivat Herodotosta oraalisen perinteen käyttämisestä lähteenä. He leimasivat hänen kirjoittamisensa valehteluksi ja pitivät hänen lähteitään keksittyinä. 1900-luvulla tulkintalinjat jakautuivat Jacobyn antaessa arvon Herodotokselle etnografina. Osa tutkijoista kuitenkin jatkoi vanhalla linjalla. Von Fritzin mukaan *Historiateos* ei ollut historiografinen, sillä se ei täyttänyt hänen vaatimuksiaan kronologialle toisin kuin Thukydideen *Peloponnesolaissota*. Fehling vielä 1970-luvulla piti Herodotoksen lähteitä keksittyinä ja eri tietämisen lajien kuvausta retorisisina keinoina vaikuttavuuden lisäämiseksi. Hartog 1988, 310–311, 372–374. Herodotoksen vaikutushistorian tutkimus olisi oman tutkimuksensa kokoinen ja arvoinen työ. Tämän tutkielman osalta kommentiksi riittää, että arvostelijat kirjoittivat siitä näkökulmasta, joka oli heille tärkeä. Historiallisen etnologian arvon nousu mahdollisesti ylipäättään Herodotoksen luennan muuten kuin suhteessa Thukydideeseen. Arvosteluissa ei myöskään riittävästi huomioitu, että Thukydides käytti samalla tavalla myös suullisia lähteitä sekä aiempien kirjoittajien työtä kuin Herodotoskin.

⁷² Gomme 1966, 25–27, 89.

⁷³ Gabba 1983, 4. Stewart Flory olettaa, ettei teosta oltaisi voitu esittää ääneen sen pituuden vuoksi, Flory 1980, 12–28. Tälle käsitykselle on mielestäni vaikea löytää perusteita. Flory olettaa, että teos olisi esitetty kokonaisuutena yhdellä kerralla. Homeroksen eepokset, joiden esittämisestä kilpailtiin, eivät ole merkittävästi lyhyempiä.

⁷⁴ Havenlock 1963, 53–54.

kuuluu keskeisesti Herodotoksen kielenkäyttöön. Hän käyttää sitä kuudesti muualla teoksessaan kuvaamaan työtään.⁷⁵

Egbert J. Bakker on korostanut *apodeksiksen* merkitystä Herodotoksen aloituksessa. Hänen mukaansa *apodeksis* merkitsee Herodotokselle nimenomaan paljastamista. Herodotos haluaa paljastaa kirjoittamisensa kohteen ja ottaa yleisönsä mukaan sen tulkintaan. Thukydideen hän mieltää autoritäärisemmäksi tulkitsijaksi, joka itse valitsee, mitä yleisön on hyvä tietää, eikä anna mahdollisuutta valita vaihtoehtoisista tulkintoista.⁷⁶ Thukydides viittaa työhönsä kirjoitettua merkitsevällä termillä *sunegrapse*, perusmuodossaan *suggrapho*. Se on verbin *grapho* aoristi 'kaivertaa' ja tarkoittaa kirjaimellisesti kaiverrettua. Sanavalinta korostaa tekijän ja teoksen suhdetta eli sitä, miten teos on syntynyt.⁷⁷ Näin Thukydides erottautuu Herodotoksen aloituksesta, jossa teoksen ja yleisön suhdetta kuvaava termi kertoo, miten teosta tulisi käyttää.⁷⁸

2.2. Herodotoksen ideaalit *prooimionin* jälkeen

Herodotos ja Thukydides kommentoivat muuallakin kuin aloituksissaan omaa kirjoittamistaan ja sitä, miten hyvän kirjailijan tulisi kirjoittaa. Herodotos haluaa selvittää persialaissotiin johtaneet syyt, muttei kuitenkaan toimia historian tuomarina sitä tehdessään. Hän ilmoittaa haluavansa taustoittaa sotaan johtaneet tapahtumat eli etsiä syytä syyllisten sijaan. *Prooimionin* jälkeen hän kertoo persialaisten, kreikkalaisten ja foinikialaisten keskenään ristiriitaiset versiot vanhimmista syistä persialaisten ja kreikkalaisten vihanpitoon.⁷⁹ Heti ensimmäisen kirjan alussa törmää hänen kirjoittamiselleen tyypilliseen etenemiseen: kirjoittaja haluaa tuoda esiin tuntemansa vaihtoehtoiset selitykset yksittäiselle tapahtumalle, muttei ota kantaa sen puolesta, mikä näistä pitää paikkansa, vaan jättää tehtävän yleisölleen. Nostamalla esiin valitsemansa

⁷⁵ Hdt. 1.136., 1.207., 2.101., 2.148., 7.50., 8.101. Ptolemaios esitti ensimmäisellä vuosisadalla, että *prooimion* olisi jonkun muun kirjoittama. Asheri 2007, 1.

⁷⁶ Bakker 2002, 3–32.

⁷⁷ Thuc. 1.1. Jan Assmann pitää termin käyttöä Thukydideellä esimerkkinä siitä, kuinka kreikkalainen proosakirjallisuus oli kirjallisempaa ja vähemmän suullisen tradition varaista kuin epiikka ja draama. Assmann 2011, 241.

⁷⁸ Herodotos käyttää myös termiä *sunegrapse* kuvaamaan omaa työskentelyään mutta vain kolmesti, Hdt. 1.93., 3.103., 6.14.

⁷⁹ Hdt. 1.1.–1.5.

tarinat ja esittämällä ne haluamallaan tavalla Herodotos onnistuu välittämään, mitä hän pitää uskottavimpana, ja voi tämän jälkeen päättää kuvauksen:

Minä en taas näitten seikkojen suhteen lähde väittämään, oliko asia näin vai mahdollisesti jollain muulla tavoin; tahdon vain mainita hänet, jonka itse tiedän ensiksi aloittaneen vääriä tekoja helleenejä kohtaan.⁸⁰

Tuomarin roolin välttäminen ei välttämättä tarkoita, että hän ei voisi käsitellä sodan syyllisyyttä. Samoin kuin Immerwahr, Hohti on nostanut esiin Herodotoksen käyttämän sanan *aitie* syyn kuvaamiseksi.⁸¹ Hohdin mukaan tämä välitöntä syytä merkitsevä termi ei kerro, kenen tulisi kantaa syyllisyys sodasta. Sen merkitys on kausaalinen ja sen avulla Herodotos pääsee kertomaan, kuinka tapahtumat lähtivät liikkeelle Kroisoksen päätöksestä sotia Persian kanssa. Se ei tarkoita, että Kroisoksen tulisi kantaa vastuu tulevasta sodasta kreikkalaisten ja persialaisten välillä.⁸²

Herodotos ilmoittaa haluavansa käsitellä sekä suuria että pieniä kansoja ja ihmisten kaupunkeja, sillä nekin paikat, jotka ovat olleet merkittäviä, saattavat jäädä unohtukseen ja pienet nousta kukoistukseen.⁸³ Tällä perusteella arvioisin tuomarin roolin välttämisen tarkoittavan myös vaatimusta eri osapuolten tasapuoliseen kuvaukseen. Aivan kaikesta hän ei kuitenkaan kirjoita. Momiglianon mukaan Herodotoksen valintakriteerit *thomalle* ovat sekä tapahtumien laatu että se, että niistä on saatavilla riittävästi informaatiota.⁸⁴

Yllä olevassa lainauksessa mainittu henkilö on Lyydian kuningas Kroisos, jonka elämäntarinasta alkaa *Historiateoksen* kehyskertomus eli Kroisoksesta Persian kuninkaisiin johtava henkilökuvauksien sarja, jonka kautta Persian historia ja toiminta sodassa käsitellään. Herodotos on mielenkiintoisesti valinnut kehyskertomuksensa kiintopisteeksi persialaiset hallitsijat eikä esimerkiksi ateenalaisia tai spartalaisia. Tässä hän käyttää esikuvanaan nimenomaan persialaista historiankirjoituksen perinnettä, joka on ollut kuninkaiden biografiaa.⁸⁵ Biografian kuvaama *bios* ei ole välttämättä vain

⁸⁰ ”ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὡς οὕτω ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο, τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας” Hdt. 1.5.3.

⁸¹ Immerwahr 1966, 68–69.

⁸² Hohti 1976b, 37–43.

⁸³ Hdt. 1.5.3.–1.5.4.

⁸⁴ Momigliano 1977, 190. Momiglianon perusteena tälle ajatukselle on Herodotoksen oma perustelu hänen matkoilleen. Hänen on mentävä paikan päälle, jotta hän voi saada riittävästi tietoa asiasta ja kertoa siitä. Hdt. 2.44.1.

⁸⁵ Momigliano 1990, 15–16.

henkilön elämä, vaan se voi olla myös kansan tai kaupungin kuvaus.⁸⁶ Herodotos siirtyy sisäkertomuksiin sitä mukaa, kun persialaisten kautta kuvattu kehyskertomus kohtaa niitä. Tyypillisesti hän esittelee ensin kansan, joka joutuu mukaan sotaan, ja sitten kertoo sen menneisyydestä aina samassa järjestyksessä. Ensin kuvataan kansan oma versio myyttisestä alkuperästään, mahdolliset variaatiot alkuperätarinasta ja Herodotoksen tulkinta näistä tarinoista. Sen jälkeen kuvataan kansan elintavat, uskonto ja mahdolliset ihmeet, jotka liittyvät kansaan tai sen asuttamaan alueeseen.⁸⁷ Nämä ihmeet vaihtelevat erikoisista eläimistä, kuten Intian karvaisista kultahiekkaa esiin kaivavista jättiläismuurahaisista, Egyptin puoliksi maanalaiseen labyrinttiin, joka oli hänestä ihmeellisempi kuin pyramidit tai mikään kreikkalaisten rakentama monumentti.⁸⁸ Tämän esittelyn jälkeen teksti palaa kehyskertomuksen nykyhetkeen ja sotatapahtumien käsittelyyn.

Herodotos ei aina suoraan kerro, mitä versiota yksittäisestä tapahtumasta pitää uskottavimpana. Hän vaikuttaa kuitenkin yleisönsä arvioihin nostamalla esiin tietyt versiot ja vaikenemalla toisista tai kirjoittamalla eri versioista eri sävyyn. Hänen tavoitteenasettelunsa ei ole irrallinen hänen tulkinnoistaan. Esimerkiksi kerrottuaan susista, jotka johdattavat egyptiläisen papin Demeterin temppeeliin silmät sidottuna aina erään juhlan aikana, hän toteaa kirjoittavansa niin kuin hänelle on kukin hänen lähteistään kertonut ja niin kuin hän sen on kuullut.⁸⁹ Tekemällä huomionsa tämän nimenomaisen tarinan yhteydessä hän antaa samalla yleisönsä ymmärtää, ettei juuri tämä tarina ole hänestä uskottava, mutta hän pitää tehtävänä kertoa sen silti. Samoin hän pidättäytyy ottamasta kantaa ensimmäisessä kirjassa persialaisten ja foinikialaisten toisistaan eroaviin kertomuksiin mutta siirtyy näiden käsittelyn jälkeen omaan kertomukseensa siitä, kuka aloitti vihollisuudet kreikkalaisia kohtaan.

Herodotos ei ainoastaan totea, ettei häntä ole pakko uskoa, kuten näissä kahdessa esimerkissä. Hän myös olettaa, ettei tiettyjä hänen tarinoitaan uskota kaikkialla. Hänen mukaansa tietyt kreikkalaiset eivät voi hyväksyä ajatusta siitä, että persialaisten niin

⁸⁶ Momigliano 1971, 12.

⁸⁷ Herodotoksen kuvaus kaarialaisista, kaunialaisista ja lyykialaisista on hyvä esimerkki tällaisesta etnografisesta esittelystä. Hdt. 1.171.–1.174.

⁸⁸ Hdt. 3.102; 2.148.

⁸⁹ Hdt. 2.122.–2.123. Tarina on myös hyvä esimerkki siitä, miten Herodotos lokalisoii kuulemaansa kreikkalaiselle yleisölle. Hän kirjoittaa sakaalien sijasta susista ja korvaa egyptiläisen Isiksen kreikkalaisella Demeterillä. Herodotos istuttaa kreikkalaisia elementtejä kaikkeen, mistä hän kertoo, jotta kreikkalainen yleisö voi sen ymmärtää. Hartog 1988, 367–369.

sanottu seitsemän joukko olisi keskustellut avoimesti Persialle parhaiten sopivasta valtiomuodosta Dariuksen noustessa valtaan.⁹⁰ Herodotos saattaa viitata siihen, etteivät eräät kreikkalaiset pystyneet kuvittelemaan persialaisille muuta valtiomuotoa kuin monarkian. Hän on siis valmistautunut kritiikkiin jo teostaan kirjoittaessaan.

Toisaalla Herodotos perustelee hieman varovaisemmin kohteilleen haitallisen aineksen kertomista kirjoittaessaan kaupunkivaltioista, jotka eivät kokoontuneet Isthmukseen Thermopylain taistelun jälkeen. Hän mainitsee niiden pois jäämisen syyksi persialaissympatiat, mutta analyysia edeltää kysymys: ”Jos minulla on lupa puhua suuni puhtaaksi...”⁹¹ Kysymys on retorinen, sillä analyysi on kirjoitettu ennen, kuin mahdollinen protestoiija olisi päässyt häntä kieltämään. On mielenkiintoista, että Herodotos käyttää tässä yhteydessä keskusteluun sopivaa ennakkovaroitusta, jolla ei ole vastaavaa merkitystä jo kirjoitettua tekstiä luettaessa tai kuunneltaessa.

Prooimionin ja sitä täydentävien kohtien perusteella olen tunnistanut Herodotoksen kirjoittamisen ideaalin muodostuvan seuraavista osista. 1. Hänen mukaansa on kirjoitettava, jotta ihmisten ihmeelliset ja merkittävät teot, *thoma*, eivät unohdu. 2. Tapahtumien kirjaamisen lisäksi tärkeää on *apodeksis* eli tapahtumien ja niihin johtaneiden syiden paljastaminen. 3. Kirjoittamisen on tapahduttava siten, että kaikkien osapuolien käsitykset tapahtuneesta pääsevät esille, vaikka ne olisivat keskenään ristiriitaisia tai kirjoittaja ei niihin itse uskoisi. 4. Lisäksi on vältettävä historian tuomarin roolia.

2.3. Thukydideen ideaalit *prooimionin* jälkeen

Thukydides määrittelee kirjoittamisensa ideaaleja Herodotosta enemmän muualla kuin *prooimionissa*. *Prooimionin* jälkeen Thukydides perustelee väitettään peloponnesolaissodan suuruudesta käymällä läpi oman versionsa Kreikan varhaisemmasta historiasta Troijan sodasta omaan aikaansa saakka.⁹² Tämä kerronta keskeytyy hänen motiivinsa tutkimisen kannalta erittäin keskeisiin lukuihin 1.20.–23., joissa hän kertoo, mitä itse ajattelee työnsä olevan. Tässä kohtaa Thukydides muun

⁹⁰Hdt. 3.80., 6.43.

⁹¹Hdt. 8.73.

⁹² Tätä jaksoa kutsutaan Thukydideen arkeologiaksi. Termi ei viittaa samannimiseen nykyaikaiseen tieteeseen, vaan arkaaisten asioiden tutkimukseen yleensä. Thuc. 1.2.–1.19.

muassa esittää kritiikin edeltäjiään kohtaan, jota on pidetty myös Herodotoksen arvosteluna:

Joka edellä esitettyjen todisteiden perusteella otaksuu asiain olleen vanhalla ajalla suunnilleen kuvailemallani kannalla, se ei suinkaan erehdy, jos hän ei toisaalta luota liiaksi kertomuksiin, joita runoilijat ovat pukeneet ihannoivaan muotoon, aihettaan koristaen ja laajentaen, eikä toisaalta *kronikoitsijoiden teoksiin, jotka on sepitetty ennemmin kuulijan korvaan miellyttäväksi kuin todenperäisiksi*, koska heidän tarinoitaan ei voida todentaa ja useimmat niistä ovat ajan myötä muuttuneet niin satumaisiksi, ettei niitä voida pitää tosina.⁹³

Thukydideen mukaan ihmisten ei tulisi liikaa luottaa logografeihin (*logographoi*), joita motivoi miellyttämisenhalu. Logografi on Thukydideelle henkilö, joka vain kirjoittaa tarinoita. Sana muodostuu termeistä *logos* ja *grapho*, ja kääntäisin sen ensisijaisesti tarinankirjoittajaksi. Tässä syytöksessä Hartog näkee yrityksen leimata Herodotos *mythoksen* piiriin kuuluvaksi epäluotettavaksi kertojaksi, joka on joko herkkäuskoinen tai valehtelija, koska hän raportoi epätodellisia asioita ja ilmoittaa, ettei usko niitä. Myyttistä ja siten epäluotettavaa on se, jonka Thukydides sellaiseksi nimeää. Näin hän erottaa itsensä jonkin muun ja totuudenmukaisemman edustajaksi ja myyttisyyden vieraaksi – toiseksi.⁹⁴ Hän käyttää nimeäjän valtaa sekä tunnistaa kohde että määritellä se. Thukydideen määritelmä on ollut niin vaikutusvaltainen, että se mainitaan usein logografeihin luettavista henkilöistä puhuttaessa.⁹⁵ Tämä on ongelmallista, sillä logografi on Thukydideelle selvästi pejoratiivinen määritelmä.

Herodotos käyttää hieman vastaavaa termiä *logopoiios* kuvaamaan samaa asiaa eri merkityksessä. Termi muodostuu sanoista *logos* ja *poiios*, joka on substantivoitu muoto tekemistä merkitsevästä verbistä *poieo*. Herodotos erottelee tällä termillä proosakirjoittajat runoilijoista. Leslie Kurken arvion mukaan hän olisi voinut viitata termillä itseensäkin.⁹⁶ Hän viittaa omaan teokseensa kerran tiedustelevana *logoksena*,

⁹³ ”ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων ὁμῶς τοιαῦτα ἄν τις νομίζων μάλιστα ἂ διήλθον οὐχ ἁμαρτάνοι, καὶ οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μείζον κοσμοῦντες μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστωσ ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνευικτότα.” Thuc. 1.21.1. Kursiivi lisätty. Tässä tutkielmassa käytän Hollon kronikoitsijoiksi kääntämistä kirjoittajista suoraa käännettä logografit (*logographoi*).

⁹⁴ Hartog 1988, 304.

⁹⁵ Esim. Thompson 1942, 22; Gomme 1966, 2; ”Hekataios”, *Antiikin käsikirja* 2002.

⁹⁶ Kurke 2010, 371–372.

muodossa *es historia logos*.⁹⁷ Tämä on lähin käyttö historia-sanalle siinä merkityksessä, jossa me sen tunnemme.

Thukydides ei käytä termiä logografi niin, että sen voisi olettaa käsittävän hänet itsensäkin. Hänen omasta työstään käyttämänsä verbi *sunegrapse* sisältää ajatuksen järjestelmällisestä tiedon (*gnome*) kokoamisesta siinä missä logografia on vain kokoelma faktoja. *Gnome* tarkoittaa hänelle tietoa faktoja syvemmissä merkityksessä. Se on faktoista johdettu oivallus, intentio tai opetus.⁹⁸ Se on hyödyllistä, ja esimerkiksi *gnome* poliittisesta historiasta voi hyödyttää tulevia päätöksiä tehdessä.⁹⁹ Hän käyttää sitä erityisesti Periklestä kuvaavana ominaisuutena.¹⁰⁰

Laskiko Thukydides Herodotoksen logografeihin niin kuin Hartog tulkitsee? Kysymys on tärkeä, sillä se vaikuttaa siihen, miten Thukydideen aiempien lähteiden käyttöä voi arvioida. Meidän näkökulmastamme Herodotos on tärkein Thukydideen edeltäjä, mutta aikalaisille tilanne ei ollut välttämättä sama. Lähteiden säilyminen on sattumanvaraista ja voi olla, että Thukydides olisi kohdistanut kritiikkinsä joihinkin muihin kirjoittajiin: Hekataiokseen, nimeltä myöhemmin mainitsemaansa Hellanikokseen¹⁰¹ tai niihin kirjoittajiin, joita nykyään ei pidetä niin merkittävinä siksi, että meidän aikaamme heiltä on säilynyt vain fragmentteja. Jos logografeilla tarkoitetaan kirjoittajia, jotka muokkaavat tekstiään yleisölle sopivaksi, Herodotos tulee mieleen kritiikin nimeämättömänä kohteena. Toisaalta jos sillä tarkoitetaan yllä olevan Hollon käännöksen mukaisia kronikoitsijoita, voidaan sillä tarkoittaa johdannossa käsiteltyjä Dionysos Halikarnassolaisen esittelemiä Herodotoksen aikalaisia, jotka keskittyivät paikallisiin aiheisiin, kuten yksittäisten kuninkaiden biografioiden kirjoittamiseen.

⁹⁷ Hdt. 7.96. Tästä ainutkertaisesta käytöstä ei mielestäni pitäisi tehdä tulkintaa, että se olisi Herodotokselle ominainen tapa ajatella työtään. *Apodeksis* ja *historia* ovat hänelle kuitenkin kaksi eri asiaa ja edellä mainittu kuvaa paremmin hänen työnsä tarkoitusta, jälkimmäinen sen suorittamisen tapaa.

⁹⁸ “die Erkenntnis, -- die Absicht -- und Vorschlag oder Ratschlag”, Vössing 2005, 210. Termin kääntäminen ei ole helppoa. Tässä on kolme esimerkkiä Vössingin luettelemista kolmesta eri luokasta saksankielisiä käännöksiä termille. Hänen mukaansa Thukydides käyttää substantiivina *gnome* 160 kertaa teoksessaan.

⁹⁹ de Romilly (1956) 2005, 19. Myös Jacqueline de Romilly korostaa *gnomen* merkitystä Thukydideelle, mutta laskee sen käytön eri tavoin kuin Vössing. Hänen mukaansa Thukydides käyttää sitä verbimuodossa *gnonai* 131 kertaa ja substantiivina *gnome* 174 kertaa. Molempien lähteiden perusteella on selvää, että termi on Thukydideen kielenkäytölle ominainen. De Romillyn teos koostuu aikaisemmin julkaistuista artikkeleista vuosilta 1956–1992 ja ilmoitan viitteen yhteydessä siihen liittyvän artikkelin alkuperäisen ilmestymisvuoden.

¹⁰⁰ Rawlings 1981, 130–134.

¹⁰¹ Thuc. 1.97.

Kronikoitseva biografia oli erityisesti persialaisen historiankirjoituksen perinnettä, johon Vähän-Aasian joonialaiset kreikkalaiset lukeutuivat. Herodotos kuului tähän joukkoon mutta Thukydides ei.¹⁰² Momigliano on sitä mieltä, että Thukydideen kritiikki kohdistuu myös Herodotokseen.¹⁰³ On mahdollista, että Thukydideelle tärkein esikuva ja vertailukohta olisi voinut olla joku muu tai jotkut muut kuin Herodotos. Heidän asemansa historiankirjoituksen kaanonissa voi tässä tapauksessa saada tutkijan oletamaan tärkeysjärjestyksen, jota ei vielä ollut olemassa. Herodotoksen asettaminen itsestään selväksi vertailukohdaksi myöhemmälle historiankirjoitukselle vakiintui konventioksi vasta roomalaiskirjoittajien aikana.¹⁰⁴ Donald Lateiner on sitä mieltä, että koska kritiikki on implisiittistä, siihen tulisi viitata vain väitettyinä kritiikkinä.¹⁰⁵

On paljon syitä uskoa Herodotoksen kuuluneen Thukydideen kritiikin kohteisiin. Thukydideen kommentaarit olettavat, että hän tunsi Herodotoksen ja tarkoitti logografien yhteydessä myös tätä.¹⁰⁶ Ainakin hänen oli tunnettava Herodotoksen kirjoitusten sisältö, sillä hän käytti samanlaista kieltä ja määräisiä artikkeleita kirjoittaessaan Herodotoksen kuvaamia tapahtumia. Hän ei selitä niitä tarkemmin, joten voidaan tulkita hänen olettavan myös yleisönsä tuntevan *Historiateoksen* joko Herodotoksen kirjoittamana tai jonkin välittävän teoksen kautta.¹⁰⁷ Tämä tunteminen tarkoitti todennäköisesti sekä *Historiateoksen* lukemistilaisuuksien kuuntelemista että itse lukemista.¹⁰⁸ Enemmistön tutkijoista kanta on se, että Thukydides tunsi Herodotoksen. Tämän näytön perusteella tulkitsem tässä tutkielmassa Herodotoksen ja Thukydideen kirjoitusten samankaltaisuuksien johtuvan siitä. Oletan siis Thukydideen suoraan ottaneen vaikutteita Herodotokselta niissä kohdissa, joissa yhtäläisyydet ovat silmiinpistäviä.

Thukydideen seuraava arvostelun kohde löytyy hänen edeltäjiensä kritiikistä ja sitä edeltävästä kappaleesta, jossa hän moittii kreikkalaisten hyväuskoisuutta. Hänen mukaansa ei pidä luottaa sellaiseen, mitä ei voi todentaa.¹⁰⁹ Thukydides ei erittele

¹⁰² Momigliano 1990, 9–10, 15–16.

¹⁰³ Momigliano 1990, 40.

¹⁰⁴ Peter Derow pitää Polybiosta ensimmäisenä ammattihistorioitsijana, joka käytti tietoisesti termiä historia siinä merkityksessä, jossa me sen tunnemme. Ammatin vakiintumista auttoi myös se, että roomalainen yleisö oli jo tottunut lukemaan historiateoksia. Derow 1994, 84–86.

¹⁰⁵ Lateiner 2012, 254.

¹⁰⁶ Gomme 1966, 138–139; Hornblower 1990, 57–58.

¹⁰⁷ Hornblower 1996, 127–129; Stadter 2012, 53–60.

¹⁰⁸ Stadter 2012, 43.

¹⁰⁹ Thuc. 1.20.–1.21.

teoksessaan, mitä on mahdollista todentaa ja mitä ei. Tämän alaluvun aloittaneesta lainauksesta voi kuitenkin päätellä, että mitä kauemmas menneisyyteen mennään, sitä vähemmän on luotettavia kertojia. Hän ei myöskään itse ole voinut saada selville kaukaisesta menneisyydestä kuin sen verran, että uskoo sen perusteella peloponnesolaissodan olevan kaikkia aiempia sotia suurempi. Tällä perusteella voidaan ajatella, että Thukydides tarkoittaa, ettei pidä kirjoittaa niin kuin hänen edeltäjänsä – Herodotos ja muut logografit – ovat kirjoittaneet kaukaisista ajoista tai kauan aikaa sitten.

Nykyisyyden vaatimukseen liittyy mielestäni myös Thukydideen käsitys tapahtumien ajoittamisesta. Hänen mukaansa sodan tapahtumista tulisi kertoa jaoteltuna vuosiin, joiden vaihtumisen hän ajoittaa kesään. Hän kritisoi historiankirjoitusta, jossa yksittäinen tapahtuma ajoitetaan hallitsijoiden, kuten Ateenan arkonttien¹¹⁰, hallintokausien mukaan. Hänen mukaansa vuosiin ja vuodenaikoihin perustuvan ajanlaskun hyöty on sen suurempi tarkkuus.¹¹¹ Tämä tarkkuuden vaatimus muistuttaa sitä kritiikkiä, jonka hän kohdistaa omaa aikaansa vanhemmasta ajasta kirjoittamiseen yleisesti muualla teoksessaan.

Aikaisemmassa lainauksessa oli myös syytös aiheitaan liioittelevia ja kaunistelevia epiikan runoilijoita kohtaan.¹¹² Runoilijoista tärkein on Homeros, johon Thukydides viittaa viidesti nimeltä.¹¹³ Kun heistä kirjoitetaan monikossa, kyse on varmasti myös Hesiodoksesta, jonka hän nimeää toisaalla.¹¹⁴ Tässä vaiheessa on syytä käsitellä toinenkin luku, jossa Thukydides epäsuorasti kertoo oikeasta suhtautumisesta runoilijoihin. Maininta on erilainen kuin aikaisemmin käsitellyt katkelmat, sillä se on osana Perikleen kuuluisaa hautajaispuhetta. Tämän vuoksi on tarkasteltava hetki puheen funktiota kerronnallisena välineenä *Peloponnesolaissodassa* – se, että Perikles arvostelee suorassa sitaatissa runoilijoita, ei tarkoita, että kyseessä olisi vain Perikleen arvostelma.

¹¹⁰ Arkontit olivat Ateenan demokratian aikaisia kansalaisista valittuja hallitsijoita, joiden todellinen valta vaihteli runsaasti eri aikakausina. Vuoden 683 eaa. jälkeen arkonttien hallituskausi määriteltiin yhdeksi vuodeksi. Lyhyytensä ja järjestelmän varhaisen vakiintumisen vuoksi arkonttien valtaan perustuva ajanlasku mahdollisti verrattain tarkan ajan mittaamisen.

¹¹¹ Thuc. 5.20.

¹¹² Thuc. 1.21.1.

¹¹³ Thuc. 1.3., 1.9., 1.10., 2.41., 3.104.

¹¹⁴ Thuc. 3.96.

Thukydidēs siirtyi suorasta kerronnasta puheisiin, kun hän halusi eritellä tarinansa henkilöiden motiiveja ja vaikutteita tai saada tulevat tapahtumat vaikuttamaan ymmärrettäviltä.¹¹⁵ Puheet keskeyttävät toiminnan usein, ja suurimpaan osaan niistä esitetään myös vastapuhe tai useampi, jos tuleva päätös vaikuttaa epävarmalta tai jos tilanteessa on selvä eturistiriita. Puheet ovat *Peloponnesolaissodan* vaikuttavimpia osia. Retorisesti ne ovat vakuuttavia, ja niitä lukiessa itselleni tuli usein olo, että ensin Thukydidēs onnistuu vakuuttamaan minut yhdelle kannalle ja heti sen jälkeen päinvastaiselle. Jos puheen pitäjiä on useita, puheet eivät siis selkeästi painotu niin, että hänen suosimansa henkilön puhe olisi muita kauniimpaa, vakuuttavampaa ja paremmin perusteltua. Puhetilanteita on kaikkiaan 27, joista yksi esitetään vuoropuheluna ja toinen kirjeenä.¹¹⁶ Lisäksi Thukydidēs esittää puheita epäsuorasti. Epäsuorasti esitettyjen puheiden autenttisuutta tulisi arvioida samalla tavalla kuin suoran puheenkin.¹¹⁷ Fokalisaatio – se kenen näkökulmasta narratiivi esitetään – vaihtuu epäsuorassa puheessa niin kuin suorassakin puheessa. Myös Herodotos vaihtaa fokalisaatiota puheissa ja niiden ulkopuolella esittääkseen varsinaisen kertojan näkökulman kanssa ristiriitaisia tulkintoja.¹¹⁸

Thukydidēen puheiden valinta, editointi ja yhdenmukaisuus eivät mielestäni jätä tilaa aidosti ristiriitaisille totuuksille. Thukydidēs itse kommentoi puheiden käyttöönsä tunnustamalla, ettei muista niitä täysin siinä muodossa kuin ne pidettiin tai ettei hän ole saanut niistä täydellistä kuvaa niistä kuvauksista, jotka puheet kuulleet henkilöt ovat hänelle kertoneet. Tästä syystä hän on kirjoittanut ne ja yrittänyt säilyttää parhaiten sen, mitä pitää niiden keskeisenä ajatuksena.¹¹⁹ Puheet ovat siis yhdistelmä hänen ja alkuperäisen puhujan ääntä. Tyyllillisesti ne ovat hyvin yhtenäisiä. Tästä voidaan päätellä, että niitä on editoitu paljon ja ne ovat hänen omaa puhettaan enemmän kuin nimetyn puhujansa puhetta.¹²⁰ Niitä voi tulkintani mukaan pitää hänen omien ajatustensa välityskappaleina. Thukydidēs painottaa, että hän on itse valikoinut

¹¹⁵ “Thukydidēs”, *Antiikin käsikirja* 2002; Rutherford 2012, 28. Thukydidēen puheiden funktiosta laajemmin ks. Scardino 2007.

¹¹⁶ Thuc. 1.32., 1.68., 1.120., 1.140., 2.11., 2.71., 2.87., 3.9., 3.30., 3.37., 3.53., 4.10., 4.17., 4.59., 4.85., 4.92., 4.126., 5.9., 5.85., 6.9., 6.33., 6.68., 6.76., 6.89., 7.11., 7.61., 7.77.

¹¹⁷ Scardino 2012, 71.

¹¹⁸ Baragwanath 2008, 6.

¹¹⁹ Thuc. 1.22.

¹²⁰ de Romilly (1975) 2005, 34–37.

todistajien lausunnoista sen, mikä on keskeistä.¹²¹ Hän suorittaa omalla auktoriteetillaan valinnan mahdollisista ristiriitaisista tarinoista ja kertoo niistä vain sen, joka on totta.

Perikleen hautajaispuhe on puhe, jonka Ateenan tuolloin vaikutusvaltaisain sotapäällikkö Perikles piti ensimmäisten sodassa kaatuneiden ateenalaisten muistolle.¹²² Siinä hän pyrkii velvoittamaan ateenalaiset jatkamaan sodankäyntiä ja perustelee Ateenan valta-asemaa liittolaistensa johtajana. Puheessa kommentoidaan Ateenan tarvetta runoilijoiden ylistykselle näin:

Emme kaipaa sitä varten ketään Homerosta tai muuta runoilijaa, jonka säkeet voivat hetkellisesti ilahduttaa, mutta jonka esittämät seikat ovat ristiriidassa totuuden kanssa.¹²³

Kirjaimellisesti puheessa väitetään, että Homeroksen kertomat epäilyttävät asiat joutuvat totuuden (*aletheia*) vahingoittamiksi eli eivät kestä kosketusta totuuteen. Thukydides kuului Perikleen poliittisiin kannattajiin Ateenan sisäpolitiikassa.¹²⁴ Jos otetaan huomioon sen lisäksi myös puheen funktio Thukydideen ajatusten välittäjänä, on epätodennäköistä, että Thukydides olisi suuresti ristiriidassa tämän sanoman kanssa. Kahden yllä lainatun katkelman yhtäläisyys onkin huomattava. Molemmissa totuudellisuus asetetaan vastakkain miellyttävyyden kanssa. Näiden kahden ei välttämättä olisi oltava poissulkevia, mutta jo aiempi arkeologian lopetus vahvistaa Thukydideen omaa sanomaa siitä, mistä hänen teoksessaan on kyse:

Voi hyvinkin olla niin, että kaiken tarumaisen puuttuminen kertomuksestani tuntuu kuulijan korvasta vähemmän miellyttävältä, mutta jos kaikki ne, jotka haluavat saada selvän kuvan sattuneista tapahtumista ja niistä, joita kaiken inhimillisen todennäköisyyden mukaan voi joskus jälleen sattua samalla tai samanlaisella tavalla, katsovat historiani hyödylliseksi, olen täysin tyytyväinen. *En ole laatinut kertomustani vain hetkellisesti kuultavaksi kilpakirjoitukseksi, vaan arvonsa pysyvästi säilyttäväksi omistukseksi.*¹²⁵

¹²¹ Momigliano tulkitsee Thukydideen ottavan vastuun sanoistaan kirjoittamalla vain sellaista, mitä pitää totena. Momigliano 1990, 42–43.

¹²² Thuc. 2.35.–46.

¹²³ “καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὀμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεσι μὲν τὸ αὐτίκα τέρπει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἢ ἀλήθεια βλάψει“, Thuc. 2.41.4.

¹²⁴ Thukydides itse paitsi ylistää Perikleen ominaisuuksia johtajana, myös kutsuu tätä Ateenan ensimmäiseksi mieheksi (*protou andros*), Thuc. 2.65.9. Plutarkhos huomioi Thukydideen arvostuksen mutta myös itse piti sitä oikeudenmukaisempana kuin Perikleen aikalaismieheiden käsitystä hänestä, Plut. Per. 9.1.; 16.1. Nykykäsityksen mukaan Thukydides oli Perikleen poliittinen kannattaja. Ks. esim. de Romilly (1965) 2005, 197–210.

¹²⁵ “καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανέται: ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησιῶν ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκοῦντως ἔξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ζύγκεται.“ Thuc. 1.22.4. Kursiivi lisätty.

Näin hän asettaa vielä toisenkin vastakkainasettelun tekstinsä ja muiden töiden välille. Logografien työt tekevät vaikutuksen vain tämänhetkisiin kuulijoihin. Heidän työnsä esitetään aikalaisyleisölle ääneen kuultavaksi (*akouein*), kun taas oman työnsä Thukydidēs liittää kirjoitettuun muotoon, kuten *prooimionissa*. Tässä yhteydessä hän lisää oman työnsä olevan ikuista (*aiēi*) omaisuutta.¹²⁶ Hänelle arvokasta on siis kirjallinen pysyvä työ, jonka vastakohta on katoava suullinen kuulijoitaan kosiskeleva esitys, jota ei voi todistaa.

Hartog tulkitsee Thukydidēen tekemistä sanavalinnoista, että teoksen kirjallisen luonteen korostaminen merkitsee kritiikkiä Herodotoksen teokselle, joka on koottu oraalisen perinteen periaatteiden mukaisesti eli luettuna toimivaksi kokonaisuudeksi. Thukydidēs on kirjoittanut teoksensa pyrkien välttämään kahta oraaliseen kulttuuriin liittyvää piirrettä. Ensinnäkin teoksen muodossa tarkkuus on ollut ensisijaista yleisön kosiskeluun nähden, ja toiseksi Thukydidēs haluaa kirjoittaa vain tapahtumista, jotka on itse todistanut tai josta hän on kuullut mielestään luotettavan todistajan kuvauksen. Jälkimmäisestä vaatimuksesta seuraa, ettei Thukydidēs koe voivansa kirjoittaa kuin oman aikansa tapahtumista.¹²⁷

Kaksi ajatusta yhdistämällä voidaan syventää käsitystä siitä, mikä on yleisöä kosiskeleva esitys. Ensimmäinen on se, että Thukydidēs olisi tarkoittanut arvostelemillaan logografeilla muitakin kuin Herodotosta. Toinen on Stewart Floryn esittämä ajatus, että yllä olevalla lainauksellaan Thukydidēs ei halua sanoa, että totuudenmukaisen kirjoituksen tulisi olla epämiellyttävää, vaan että sen ei tule olla senhetkisen yleisön, kuten hallitsijoiden tai tietyn kaupunkivaltion kansalaisten, mielistelyä.¹²⁸ Tällä ajatuksella Thukydidēen kritiikki ei kohdistuisikaan tarinoihin tai menneistä ajoista kirjoittamiseen sinänsä. Hän vastustaa sellaista kirjoittamista, joka pyrkii tasapuolisuuden sijaan vakuuttamaan kuulijansa kannalle, joka ei vastaa todellisuutta.

Myöskään de Romillyn mukaan Thukydidēs ei tarkoita viihdyttävyydellä vain sitä, mitä kutsumme nykyään arkikielellä viihteeksi. Hänen mukaansa Thukydidēen motiivi on

¹²⁶ Myös ajatus pysyvästä muistomerkistä yhdistää tämän Thukydidēen esityksen kirjoituksensa tarkoituksesta Perikleen hautajaispuheeseen. Puheessa keskeinen elementti on sotilaiden ikuisiksi jäävä maine, *fama*. Sotilaiden mahdollisuus jäädä ikuisesti muistetuiksi sekä *Peloponnesolaissodassa* että esimerkiksi Euripideen näytelmässä *Ifigeneia Auliissa* demokratisoi Jan Assmannin mukaan koko maineen käsitettä Kreikassa. Se ei ollut enää vain johtajien saavutettavissa. Assmann 2011, 33–34.

¹²⁷ Hartog 1988, 285–286.

¹²⁸ Flory 1990, 193–208.

myös poliittinen. Thukydideen lainaus on tarkoitettu kritiikiksi paitsi hallitsijoiden miellyttämistä kohtaan, kuten Floryn mukaan, myös vastustamaan kansan vakuuttamista helpoilla ja miellyttävillä ratkaisuilla.¹²⁹ Viihteellisyyden vastakohta on hyödyllisyys, joka ei kuitenkaan tarkoita pragmaattista hyötyä, kuten käsikirjan hyötyä poliitikolle sodassa. Thukydides kirjoittaa haluavansa teoksensa olevan hyödyllinen niille, jotka haluavat tietää, mitä menneisyydessä todella tapahtui, vaikka totuus ei olisikaan miellyttävä.¹³⁰

Noin sata vuotta Thukydideen jälkeen Aristoteles erotteli toisistaan todellisuudesta kirjoittamisen vakuuttavasti ja epävakuuttavasti. Mielestäni Aristoteleen ajattelua ei pidä käyttää Thukydideen, Herodotoksen tai yleisesti kreikkalaisen historiankirjoituksen ajattelun avaimena. Ensinnäkin hän on myöhäisempi ajattelija. Toiseksi filosofia alana kuvaa vapaasti erilaisia mahdollisia lähestymisiä todellisuuteen siinä, missä historian kirjoittaja valitsee yhden lähestymisen, joka vastaa hänen käsitystään todellisuudesta. Kuitenkin Aristoteles tarjoaa yhden mielenkiintoisen näkökulman siihen, miten historian kirjoittajien työtä on otettu vastaan. Runousopissaan hän esittää, että historioitsijalle sopii siitä kertominen, mitä on tapahtunut. Runoutteen taas kuuluu kertoa siitä, mikä on todennäköistä. Runous on historiaa tärkeämpää, koska se kertoo yleisistä totuuksista ja historia yksittäisistä.¹³¹ Se, mitä on todella tapahtunut, ei ole välttämättä kaikkein uskottavinta: ”(Runoudessa) sille, mikä on todennäköistä, vaikka mahdotonta, on annettava etusija verrattuna siihen, mikä on mahdollista, mutta epäuskottavaa.”¹³² Thukydideen perustelu kirjoittamiselleen hämärtää tämän erottelun rajoja. Hän kirjoittaa yksittäisistä asioista mutta tekee niistä yhtä tärkeitä kuin yleisistä väittämällä, että ne tulevat toistumaan eli ne eivät ole vain yksittäistapauksia.

Ilkka Valve on tunnistanut Thukydideen ideaalien kuvauksesta vielä yhden seikan, joka on tärkeää mainita. Thukydides käyttää termiä *aletheia* kuvaamaan todellisia syitä tapahtumille, joita hän haluaa kuvata.¹³³ Valve ymmärtää Thukydideen totuuskäsityksen erilaisena kuin me nykyään. Tänä päivänä käsitämme yleensä totuuden jonkinlaisena

¹²⁹ de Romilly (1966) 2005, 191–196.

¹³⁰ Hollo suomentaa Thukydideen kirjoittavan niille, ”jotka haluavat saada selvän kuvan sattuneista tapahtumista”. Thukydideen sanavalinnat *saphes* ’selkeästi’, *skopein* ’todistaa’ tai ’pohtia’ ja *genomenon* ’syntyä’ tai ’tapahtua’ korostavat tapahtumien itsensä sijaan niiden taustalla vaikuttavia syitä. Kohdan voisi kääntää siten, että Thukydides haluaa kirjoittaa niille, ”jotka haluavat nähdä, miten tapahtumat todella syntyivät”. Thuc. 1.22.4.

¹³¹ Aristot. Poet. 9, 1451a36–1451b11.

¹³² Aristot. Poet. 24, 1459b27–28.

¹³³ Thuc. 1.23.6.

korrespondenssina asiantilojen välillä, mutta Thukydidēs näkee tehtävänä *aletheian* paljastamisen sen kätkeytyksestä ympäristöstä (*afanestate*).¹³⁴ Tämä totuuskäsitys muistuttaa huomattavasti Herodotoksen paljastavaa *apodeksista*. Vaikka heidän kirjoittamisen tavoitteiden ja sisällön ideaalinsa ovat keskenään erilaisia, he jakavat käsityksen totuudesta jonakin kätkeytyneenä, jota heidän työnsä on paljastaa. *Aletheian* juurena on *a-*privaatio ja kreikan unohdusta merkitsevä substantiivi *lethe*, joka on johdettu piilossa pysymistä merkitsevästä verbistä *lanthano*. *Aletheia* on siis ei-unohtamista. Herodotoksen ja Thukydidēen työtä motivoi totuuden paljastaminen unohtamisen välttämiseksi.

Kappaleita 1.20.–1.23. ja Perikleen hautajaispuhetta on kommentoitu runsaasti tutkimuskirjallisuudessa, joka on kiinnostunut Thukydidēen asemasta historioitsijana. Usein käsiteltyjen avainkohtien lisäksi haluan tässä tutkimuksessa nostaa esiin myös vähäisiä vihjeitä, joita kirjoittaja tarjoaa aikeistaan. Kommentoidessaan peloponnesolaissotaa edeltäneistä sodista kirjoittaneita kreikkalaisia Thukydidēs selittää, että hänen on kirjoitettava persialaissotien ja peloponnesolaissodan välisestä ajasta, sillä siitä on kirjoittanut vain Hellanikos Attikan historiassa ja siinäkin epätarkasti. Tässä yhteydessä hän ei moiti persialaissotien aikaista ja sitä edeltävää kirjoitusta, johon myös Herodotos kuuluu. Sen sijaan hän kommentoi, että hänen edeltäjänsä ovat rajoittuneet siihen. Näin hän välillisesti tunnustaa tuntevansa Herodotoksen työn. On mielenkiintoista, miten hän määrittelee tarpeen kirjoittaa tästä ajasta:

Olen poikennut kirjoittamaan näistä asioista, koska kaikki edeltäjäni ovat jättäneet tämän kauden (persialaissotien ja peloponnesolaissodan välisen ajan) käsittelemättä ja rajoittuneet teoksissaan joko Hellaan asioihin ennen persialaissotaa tai vain juuri tähän sotaan. Ainoa heistä, Hellanikos, joka on Attikan historiassaan siihen kajoanut, on käsitellyt sitä vain lyhyesti ja ajanmääräysten kannalta epätarkasti. *Kertomus näistä tapahtumista on samalla omansa osoittamaan miten Ateena saavutti valta-asemansa*.¹³⁵

Tämä kohta antaa mielestäni aiheen tulkita, että historian tapahtumien kattavalla kirjaamisella oli arvoa Thukydidēelle. Hän oli kiinnostunut erityisistä tapahtumista eikä pelkästään mahdollisuutena edistää hänen omaa moraalista opetustaan Ateenan valta-

¹³⁴ Valve 2004, 25–28.

¹³⁵ “ἔγραψα δὲ αὐτὰ καὶ τὴν ἐκβολὴν τοῦ λόγου ἐποίησάμην διὰ τὸδε, ὅτι τοῖς πρὸ ἐμοῦ ἄπασιν ἐκλιπέες τοῦτο ἦν τὸ χωρίον καὶ ἢ τὰ πρὸ τῶν Μηδικῶν Ἑλληνικὰ ξυνετίθεσαν ἢ αὐτὰ τὰ Μηδικά: τούτων δὲ ὅσπερ καὶ ἦψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος, βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη. ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἴῳ τρόπῳ κατέστη.” Thuc. 1.97.2. Kursiivi lisätty.

asemaan noususta ja rappiosta. Mielenkiintoisena sivuhuomiona Thukydidēs viittaa tähän tehtävään Herodotokselle tyypillisellä verbillä *apodeiksein*. Hän ei vaikuta siltä Herodotoksen tiukalta kriitikolta, jona hänet usein kuvataan. Hän moittii edeltäjistään vain Hellanikosta ja samalla antaa implisiittisesti arvoa Herodotoksen persialaissotien historialle. Kreikkalaisille kirjailijoille oli tyypillistä mainita nimeltä vain sellaisia edeltäjiä, joita he kritisoivat. Sen sijaan niiden edeltäjien työtä, josta oltiin samaa mieltä, lainattiin suoraan ilman lähteen nimeämistä. Huomionarvoisinta tässä kohdassa on mielestäni Thukydidēen käyttämä rinnaste *ama de kai*, jonka Hollo on suomentanut tarkoittavan ’samalla omansa osoittamaan’. Gommen kommentaarissa rinnaste on tasa-arvoinen, kumpikaan tehtävä ei ole alisteinen toiselle. Sen lisäksi hän lisää sen alkuun ajatuksen kertomuksen itseisarvosta ilman tätä tehtävääkin.¹³⁶ Merkittävää tässä on, että jos jompikumpi syy näiden tapahtumien kirjaamiselle on tärkeämpi, se on historian tapahtumien tarkka kronikointi itsessään. Ainakaan muistiin merkitsemisen tehtävä ei ole alisteinen Thukydidēen narratiiville Ateenasta.

Toisaalla Thukydidēs selventää omaa asemaansa sotatapahtumien aikana. Tämä lainaus korostaa mielestäni aiempien lainausten vaikutelmaa Thukydidēestä itsetietoisena kirjoittajana, joka kokee olevansa edeltäjiään paremmassa asemassa kirjoittaa aikansa tapahtumista:

Minä olen elänyt koko sodan ajan, olen sopivassa iässä ymmärtääkseni kaiken ja olen tarkkaavaisesti yrittänyt saada asioista luotettavaa tietoa. Oltuani sotapäällikkönä Amfipolista vastaan jouduin elämään kaksikymmentä vuotta kotikaupungistani maanpakoon ajettuna ja voin siis maanpakolaisena oleskella kummallakin taistelevalla puolella, erityisesti peloponnesolaisten luona, joten saatoin mukavasti hankkia lähempiä tietoja tapahtumista.¹³⁷

Thukydidēs puhuu havaitsemalla ja tarkkailemalla hankittavasta tiedosta. Hänen asemansa maanpakolaisena mahdollistaa sodan tarkkailun monista eri näkökulmista, muttei enää vaikuttamista tapahtumien kulkuun. Hän etäännyttää itseään kontaktista kirjoittamisensa kohteeseen eikä kirjoita Herodotoksen tavoin pyrkimyksestä kertoa kaikki eri versiot, joita yhdestä aiheesta on. Thukydidēs haluaa itse yhdistää saamansa tiedot ja kokemuksensa tarinaksi ja sitten vasta julkaista ne.

¹³⁶ “Not only is the excursus justified on its own account -- it serves as well to show the growth of the Athenian empire.” Gomme 1966, 281.

¹³⁷ “ἐπεβίων δὲ διὰ παντὸς αὐτοῦ αἰσθανόμενος τε τῇ ἡλικίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνώμην, ὅπως ἀκριβὲς τι εἴσομαι: καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν, καὶ γενομένῳ παρ’ ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι, καὶ οὐχ ἦσσαν τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγὴν, καθ’ ἡσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον αἰσθῆσθαι.” Thuc. 5.26.5.

Herodotoksen käsitykset muistiin merkitsemisen arvoisista asioista ja siitä, miten niistä tulisi kirjoittaa, näyttävät eroavan suuresti Thukydideen vastaavista. Herodotokselle tärkeitä olivat tapahtumat, *thoma* sekä nykyisten tapahtumien syyt ja niistä kerrotut versiot. Hän kertoo haluavansa kirjoittaa laajasti tunnetusta inhimillisestä maailmasta ja ottaa tasavertaisesti huomioon myös barbaareina pidetyt Kreikkaa ympäröivät kansat toimimatta historian tuomarina. Thukydideen ideaaleja ei ole yhtä helppo lokeroida, sillä niitä yhdistää sama tavoite: ne ovat keinoja tavoittaa se, mikä on totta. Jaottelen tämän tehtävän neljään osaan. 1. Thukydideen mukaan tulee kirjoittaa mahdollisimman nykyisistä asioista, hänen tapauksessaan käydystä sodasta. 2. On oltava varma siitä, että kirjoitetut asiat ovat tosia, eikä tarinassa saa olla mukana epävarmoja tai epätosia kertomuksia, joita ei voi todistaa. 3. Kirjoittajan on itse valikoitava lähteistä se, joka on totta. 4. Hänen tehtävänsä ei ole miellyttää yleisöään, kuten logografit ja runoilijat tekivät, vaan olla rehellinen epämiellyttävistäkin totuuksista.¹³⁸

Voidaanko näistä ideaaleista johtaa, että Herodotos ja Thukydides pyrkivät kirjoittamaan historiaa? Jotta voin arvioida sitä, mistä näissä tehtävänannoissa on kyse, on siirryttävä käsittelemään historiankirjoitukseen itseensä liittyvää sanastoa. Seuraavassa alaluvussa käsitelen sitä, mitä historian kirjoittaminen tarkoittaa *Historiai*-teosten kontekstissa. Sen jälkeen on mahdollista palata siihen, miten he onnistuvat asettamiensa tehtävien toteuttamisessa.

2.4. *Historiai*-teokset historiankirjoituksena

Tämän tutkielman otsikko on ”’*Erga megala te kai thomasta*’ – Herodotoksen ja Thukydideen käsitys historiankirjoituksensa ideaalista ja sen noudattaminen”. Olen nyt käsitellyt *Historiai*-teoksissa ilmeneviä kirjoittamisen ideaaleja. On syytä kysyä, minkälaisen kirjallisuuden ideaaleja ne ovat, ennen kuin tarkastelen niiden noudattamista. Voiko Herodotoksen ja Thukydideen kirjoittamisesta puhua historiankirjoituksena meille ymmärrettävällä ja samaistuttavalla tavalla? Kutsuttaessa Herodotosta historian isäksi ja Thukydidestä modernin historiankirjoituksen isäksi lähdetään liikkeelle oletuksesta, että ne ovat historiankirjoitusta tai ainakin muistuttavat

¹³⁸ Herodotos ei missään yhteydessä totea haluavansa viihdyttää, mutta hän ei pidä tarinan viihdyttävyyttä dismeriittinä eikä anna sen estää tarinan kertomista. Mielestäni olisi silti väärin tulkita Thukydideen implikoimalla tavalla, että viihdyttävyyden yksin riittäisi Herodotokselle kriteeriksi kirjoittaa jostain aiheesta.

sitä riittävästi, että heidät voi kiinnittää sen alkupisteeksi. Kreikkalaisten yhteys klassista kautta edeltävään minolaiseen kulttuuriin oli katkennut, joten yhteys menneisyyteen ei kantanut 800-lukua kauemmas.¹³⁹ Kreikassa oli kyllä muistiinkirjoittajien ammattikunta, mutta heidän työnsä muistutti enemmän kirjanpitoa kuin historiankirjoitusta. Se palveli esimerkiksi Ateenassa demokratian tarvetta tehdä tiliä päätöksistään. Muistiinkirjoittajat kirjoittivat siis ylös poliittisia päätöksiä ja talouteen liittyvää kirjanpitoa.¹⁴⁰ Historiankirjoitusta lähempänä olivat eepinen runous, joka rakensi kreikkalaista menneisyyskuva, ja paikallishistorioitsijat, kuten Ateenan ja sen hallitsijoiden suuruutta ylistävästi kuvanneet attikistit.¹⁴¹ Hekataios, Herodotos ja Thukydides veivät kreikkalaista tietoisuutta menneisyydestä uuteen suuntaan.¹⁴²

Jacobyin mukaan Herodotoksen ansio oli nousta paikallishistorioitsijoiden joukosta, jota kiinnosti vain yksittäinen *logos*, suuremman kokonaissuunnitelman (*Grundplan*) toteuttajaksi: kreikkalaisten ja ei-kreikkalaisten välisen kamppailun kuvaajaksi¹⁴³. Thukydides itse kuvasi työtään kirjoitettua tai tarkemmin kaiverrettua merkitsevällä verbillä *sunegrapse*. Sen substantivoidulla muodolla *suggrapseus* hän tarkoitti kirjoittajaa yleisesti, eikä se viitannut erityisesti historioitsijaan. Jan Assmann käyttää nimeä *hypolepsis* kreikkalaisten monipuolisesta kirjallisesta kulttuurista, jossa ei ollut yhtä lukittua kaanonina. Se perustui oikeaoppisuuden sijaan keskenään ristiriitaisiin kirjoituksiin.¹⁴⁴ Muilla kirjallisilla kulttuureilla on omat syynsä vahvistaa yhtä kanonisoitua tulkintaa.¹⁴⁵ *Hypolepsiksen* arvo sen sijaan on sen itseään täydentävässä

¹³⁹ Green (1972) 1999, 26. Herodotoksella ja Thukydideellä ei ollut tietoa antiikin Kreikan niin sanottua pimeää aikaa – joka kesti noin 1150–750 eaa. – edeltävästä ajasta. Viimeisimmässä mykeneläisessä palatsikulttuurissa ei tunnettu aakkoskirjoitusta, ja se hävisi doorilaisten siirtolaisten hävittämänä satoja vuosia ennen heidän aikaansa. Tämän kulttuurin jäljelle jääneet muistomerkit, kuten Mykenen ja Tirynsin rauniot, tulkittiin epiikassa kreikkalaisten jumalallisten esi-isien palatseiksi. Green (1972) 1999, 44–48.

¹⁴⁰ Hornblower 1991a, 8.

¹⁴¹ Jacoby käsittelee ateenalaisia, ensisijaisesti Ateenan historiasta kirjoittaneita, varhaisia kirjoittajia kattavasti teoksessaan *Atthis*. Jacoby 1949.

¹⁴² Momiglianon mukaan heidän aloittamansa historiografia yllätti kreikkalaiset. Se syntyi aikana, jolloin poliittisten yhteisöjen päätökset politiikasta ja sodasta vaikuttivat maailman tapahtumiin vahvemmin kuin yksilölliset suoritukset. Tämä kirjoittaminen jäi historiankirjoituksen malliksi. Momigliano 1971, 39–41.

¹⁴³ Jacoby 1913, 333–341.

¹⁴⁴ Assmann 2011, 255–267.

¹⁴⁵ Egyptiläiset muistelivat kultakauttaan itsenäisyyden aikana ja toistivat tempeleissä sen muotoa ja sanomaa kodifoidusti. Israelin historiankirjoitus palveli karkotetun kansan yhdistävänä identiteetin säilyttäjänä ja sen kanonisoituna tulkintana. Heettien historiankirjoitus 1300-luvulla eaa. oli valtiollista ja proosamuotoista menneisyyden tulkintaa, jonka motiivina oli onnettomuuksien, syyllisyyden ja onnistumisten syiden selvittäminen jumalten ja muiden kansojen kanssa tehtyjä sopimuksia tutkimalla. Assmann 2011, 213–220; 267–271. Heettien historiankirjoitus ei sisältänyt kuningasluetteloa ja tilastoja, kuten egyptiläinen ja juutalainen, vaan muodosti aktiivisesti kuvan historiasta. Toisaalta se ei ollut Assmannin mukaan kuitenkaan kuin kreikkalainen historiankirjoitus, sillä siitä puuttui kreikkalainen objektiivisuus ja teoreettinen kiinnostus. Hän esittää myös, ettei Thukydideelläkään ollut käytössään

luonteessa. Sen totuuskäsityksen mukaan totuus on aina vain arvio ja edeltäjiensä kanssa ristiriitainen teos korjaa ja parantaa aina edellistä käsitystä.¹⁴⁶

Tähän asti olen välttänyt termiä historiankirjoitus sekä Herodotoksen ja Thukydideen kutsumista historioitsijoiksi. Jotta on mahdollista käsitellä uskottavasti heidän onnistumistaan ideaaliensa toteuttamisessa, on pyrittävä ymmärtämään paremmin, mitä historiankirjoitus tarkoitti kreikkalaisessa kontekstissa. Aluksi on hyvä tarkastella kreikkalaista käsitystä ajallisuudesta yleensä. Yritän ymmärtää kreikkalaista ajattelua niin kuin Heidegger teoksessa määrittelee kreikkalaisia fragmentteja käsittelevissä esseissään, jotka on koottu teokseen *Early Greek Thinking*. Teoksen johdannossa Krell tulkitsee Heideggerin ajattelevan, että kreikkalaiset teokset on ymmärrettävä siinä maailmassa, jossa ne on kirjoitettu. Ensinnäkin on ymmärrettävä niiden konteksti, ennen kuin voi edes kääntää itse ajatuksia.¹⁴⁷ Antiikin tekstejä on siis kuunneltava oikein. Niitä ei pidä käyttää vain nykyisten käsitteiden validointiin. Heideggerin oppilas Gadamer korostaa tämän menneisyyden ja nykyisyyden välisen ajattelun eron esiin tuomista. Hermeneuttisessa prosessissa tutkija tuo itsensä ja nämä erot esiin eikä yritä kätkeä niitä sulauttamalla menneitä ja nykyisiä käsityksiä.¹⁴⁸ Oikea dialogi lähtee selvittämään tekstissä vierainta, ei tutuinta.¹⁴⁹ Näin voidaan päätyä vieraalta kuulostaviin määritelmiin tutuista ajattelun konsepteista. Tämä lähestyminen vaikuttaa minusta tekevän oikeutta tutkittavalle kohteelle.

Heidegger käsittelee teoksessaan neljää varhaista fragmenttia, jotka kaikki kertovat ajattelusta eri termein. Ne ovat esisokraattisia, kuten *Historiai*-teoksetkin. Näitä tekstejä tulee lukea tietoisena siitä, että ne eivät operoi, kuten Platon tai Aristoteles. Niiden *logos* ei ole sama kuin myöhemmässä filosofiassa.¹⁵⁰ Näistä neljästä eniten yhtäläisyyksiä Herodotoksen ja Thukydideen ajatteluun löytyy Herakleitokselta säilyneissä fragmenteissa.¹⁵¹ Herakleitokselle *logos* oli keskeinen olemisen tapa. Hänen

kuningasluetteloita. Thukydides käytti kuitenkin myös kreikkalaisia arkonttiluetteloita ja muita tietoja hallitsijoista teoksessaan, erityisesti kuvauksessaan peisistradeista ja kreikkalaisten vääristä käsityksistä heihin liittyen. Samoin kreikkalainen historiankirjoitus ei erotu mielestäni heettiläisestä historiankirjoituksesta siten, etteikö myös kreikkalaisilla kirjoittajilla olisi ollut oma ohjelmansa toteutettavana pelkän objektiivisen ja teoreettisen kiinnostuksen lisäksi.

¹⁴⁶ Assmann 2011, 260–261.

¹⁴⁷ Heidegger 1984, 7–11.

¹⁴⁸ Gadamer (1960) 1989, 305–306.

¹⁴⁹ Heidegger (1954) 1984, 85–86.

¹⁵⁰ Heidegger (1946) 1984, 14.

¹⁵¹ Heidegger käsittelee Herakleitoksen fragmentit B16: ”τὸ μὴ δύνον ποτε πῶς ἄν τις λάθοι”. ”Miten pysyä kätkeytyneenä siltä, mikä ei koskaan piiloudu?”; B50: ”οὐκ ἔμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας

logoksensa Heidegger ymmärtää perinteisen järjen sijaan sen taustalla olevasta puhumista merkitsevistä verbistä *legein* käsin. *Legein* on maailman järjestämistä asettamalla se toisen eteen koottuna. Näin jonkin asian *logos* on se asia paljastuneena. Kätketyn asian kokoaminen esille ja tieto ylipäättään on Herakleitokselle valoon tulemista. *Fysis* 'oleva' tulee Herakleitoksella kätkeytyneestä muodostaan esiin valaistumisessa.¹⁵² Tämä käsitys tiedosta muistuttaa minusta merkittävästi Herodotoksen paljastavaa *apodeksista* ja Valveen tulkintaa *aletheian* merkityksestä Thukydideelle.

Johdatuksessa metafysiikkaan Heidegger määrittelee *fysiksen* olevaksi, jota paljastetaan.¹⁵³ Wolfgang Schadewaldtin mukaan se tulee paljastetuksi kahdella tavalla: puheessa, jossa sitä paljastaa *logos*, ja teoissa, joissa sitä paljastaa *erga*.¹⁵⁴ Tämä on mielestäni hyvä osoitus siitä, miten suurten tekojen (*erga*) paljastaminen tulee keskeiseksi tehtäväksi sekä Herodotoksen että Thukydideen logokselle.

Valve tekee synteessin Aristoteleen ja Heideggerin ajatuksista *logoksesta*. *Nikomakhoksen etiikassa* Aristoteles käytti *orthos logosta* viittamaan asian oikeaan luonteeseen eli siihen, minkä mukaisesti kuuluu toimia.¹⁵⁵ Se on siis käytännöllisen toiminnan ohjaava periaate. Yhteiskunnallisessa mielessä se voidaan kääntää tavaksi tai käytänteeksi eli periaatteeksi, jonka mukaan yhteiskunnan tai jonkin sen osan tulisi olla järjestetty. Valve nostaa Heideggerin *logos*-käsitteen tulkinnan hänen pääteoksestaan *Sein und Zeit*. Tämä käsitys on hyvin samansuuntainen kuin Heideggerin tulkinta Herakleitoksen ajattelusta. *Logos* on oikeastaan sama kuin *apofainestai*, mikä tarkoittaa, että *logos* jostakin on sen näyttäytymistä keskustelijoiden kesken.¹⁵⁶ Käsitteeseen sisältyy sama ajatus kätketyn paljastumisesta kuin Herakleitoksella on Heideggerin mukaan.

Valve erottelee *logoksen* varhaisemmasta kreikkalaisesta tiedon lajista *mythoksesta*. Hän tunnistamaa *mythoksen* perusluonteeltaan sakraaliksi kuninkaiden ja oraakkeliin

ὁμολογεῖν σοφὸν ἐστὶν ἐν πάντα εἶναι". "Ei kuuntelemalla minua, vaan antamalla *logoksen* paljastua eteensä ymmärtää yhden olevan kaikki." Käännökset kirjoittajan.

¹⁵² Krellin käännöksessä *logos* kääntyy muotoon *letting-lie-together-before*. Heidegger (1951) 1984, 59–66; Heidegger (1943) 1984, 104–123.

¹⁵³ Heidegger (1953) 2010, 102–104.

¹⁵⁴ Schadewaldt (1962) 1982, 324–325.

¹⁵⁵ Valve 2004, 32.

¹⁵⁶ Verbistä *fainesthai* 'näyttäytyä' prepositiolla *apo* 'jonkin pohjalta'. Valve 2004, 29.

totuudeksi.¹⁵⁷ Tällaiseen tietoon sisältyi ajatus erilaisesta aikakäsityksestä, jossa yksittäisten tapahtumien ja lineaarisen ajan etenemisen sijaan ajateltiin syklisesti. Valve nostaa esiin Eliaden ajatukset syklisen ajan merkityksestä ja arkkityypeistä inhimillisen toiminnan selitysmalleina arkaaisessa kulttuurissa.¹⁵⁸ Näiden ajatusten pohjalta on hyvä lähteä tutkimaan kreikkalaista ajattelua menneisyyden luonteesta. Siinä tärkeintä ei ollut löytää tai arvioida menneisyyden tapahtumien ja niistä kirjoitetun vastaavuutta, vaan tavoitella selitystä sille, miksi sekä kirjoittajan että oletetun lukijakunnan jakamassa lähihistoriassa kävi niin kuin kävi.

Mikäli kreikkalaiset ajattelivat tapahtumien olevan ainutkertaisia ja katoavaisia, niiden kirjaamiselle oli eri syy, kuin jos he ajattelivat niiden toistuvan ikuisesti samanlaisina. Molempia käsityksiä kreikkalaisesta ajattelusta on esitetty. Jotta voin esittää oman kritiikkini, niitä on käsiteltävä hieman tarkemmin. Ilkka Valveen mukaan kreikkalainen historiallinen ajattelu ei ollut yksiselitteisesti syklistä siinä merkityksessä, etteivät kreikkalaiset olisi tunnustaneet ajallisten ilmiöiden merkitystä. Sen sijaan he eivät pitäneet niitä ensisijaisina, vaan tärkeää oli se, mitä ajalliset ilmiöt kertovat niiden takana olevasta ikuisesta ja ajattomasta todellisuudesta. Valve kuvaa tätä todellisuutta Eliaden tavoin ikuisina arkkityyppeinä, joita todelliset tapahtumat ilmentävät. Momigliano sen sijaan ei pidä ajatusta ajattomasta todellisuudesta kreikkalaisille ensisijaisena. Richard B. Rutherford on samaa mieltä Momiglianon kanssa erityisesti Herodotoksen ja Thukydideen aikakäsityksestä. Tapahtumien toistuminen samankaltaisilla mutta mielenkiintoisesti erilaisilla tavoilla ei tarkoita, että he kirjoittaisivat syklistä historiankirjoitusta.¹⁵⁹ Momiglianon mukaan suurin osa kreikkalaisista kirjoittajista kirjoitti ajatellen, että heidän kuvaamansa tapahtumat eivät ole osa toistuvaa kiertoa. Erityiseksi poikkeukseksi hän nimeää vasta 100-luvulla eaa. kirjoittaneen Polybioksen.¹⁶⁰ Valve asettuu kuitenkin kannattamaan Eliaden näkemystä ilmiöiden ajattoman luonteen ensisijaisuudesta.¹⁶¹ En kuitenkaan usko Eliaden ajatuksen sopivan kreikkalaisista kirjoittajista juuri Herodotokseen ja Valveen tarkastelemaan Thukydideeseen. Koska kreikkalaiset kirjoittajat eivät muodostaneet yhtenäistä samoin

¹⁵⁷ Valve 2004, 25–26. Mielestäni *logos*-puheen leimaaminen välttämättä sekulaariksi siitä syystä, ettei se ole kuin *mythos*, tuntuu silti liioitellulta.

¹⁵⁸ Eliade (1949) 1971.

¹⁵⁹ Rutherford 2012, 34.

¹⁶⁰ Momigliano 1990, 18–21; 29.

¹⁶¹ Valve 2004, 21–22.

perustein työskentelevää joukkoa, on syytä tarkastella, ketkä heistä olivat Eliaden tutkimuksen kohteina.

Valve huomioi Eliaden analyysistä vain arkkityyppien merkityksen, mutta Eliade itse käsitteli kreikkalaisista kirjoittaessaan niiden lisäksi syklisen maailmanlopun odotukseen liittyvien riittien ja uskomusten merkitystä. Väitettä syklisyydestä ei siis voi ohittaa kokonaan ja keskittyä arkkityyppien merkitykseen. Eliaden esimerkkejä syklisen ajattelun kannattajista ovat Hesiodos ja esisokraatikot, stoalaiset ja uuspythagoralaiset sekä Platon.¹⁶² Kyseessä on siis joukko Herodotoksen ja Thukydidien edeltäjiä 600–500-luvuilta, heitä myöhäisemmät Platon ja joukko roomalaisajan filosofeja. Eliade mainitsee stoalaiset ja uuspythagoralaiset Rooman valtakunnan ajan vaikuttajina 200–100-luvuilla eli samoihin aikoihin Polybioksen kanssa. Hän ei käsittele Herodotosta tai Thukydidestä. Hänen esimerkinsä eivät ylipäätään ole ei-filosofisen proosan kirjoittajia. Herodotoksen ja Thukydidien omat kuvaukset toistuvista tapahtumista ovatkin huomattavasti varovaisempia kuin filosofeilla.¹⁶³ Momiglianon mukaan historia toimii eri tavoin kuin filosofia. Historia siinä missä runouskin, tuottaa esimerkkejä eikä tulevien tapahtumien kaavaa. Toisin kuin runoilijalla historioitsijan aineiston tulee olla luotettavaa eikä vain merkittävää. Filosofia eroaa näistä molemmista siten, että filosofi kirjoittaa rajoittamattomasta ajasta ja erilaisista mahdollisista maailmoista ilman todistustaakkaa väitteilleen.¹⁶⁴

On myös muita tutkijoita, joiden mukaan Herodotos ja Thukydidies kuuluivat historiattoman ajattelun piiriin. Esimerkiksi Edward Hallett Carr pitää Thukydidestä tyypillisenä kreikkalaisena, joka olettaa tapahtumat syklisiksi ja uudestaan toistuviksi ihmisluonnon pysyvyyden perusteella.¹⁶⁵ Koska Herodotos uskoi historiaan ainutlaatuisten tapahtumien kenttänä, Carr pitää tätä poikkeuksellisena kirjoittajana, jonka työlle ei ollut jatkajaa.¹⁶⁶ Carrin arvio perustuu kirjoittajien omaan ilmoitukseen työstään, ja sikäli se mielestäni tekee liikaa oletuksia Thukydidien ajattelusta. Ikään kuin se, että hän perustelee tapahtumista kertomista niiden toistumisen

¹⁶² Eliade (1949) 1971, 40–47, 120–124.

¹⁶³ Momigliano nostaa esiin Herodotokselta kuvauksen Kroisoksen ja Solonin tapaamisesta *hybriksen* uniikista vaikutuksesta sekä koko persialaissodat erilaisena tapahtumana kuin muut sodat, kuten Joonian kapina. Thukydideltä hän mainitsee esimerkit rutosta ja vallankumouksista. Thukydidien mukaan molemmat voivat toistua, mutta ne ovat aina erilaisia. Momigliano 1977, 187–188.

¹⁶⁴ Momigliano 1977, 191.

¹⁶⁵ Carr 1961, 113–114.

¹⁶⁶ Carr 1961, 145.

mahdollisuudella, tarkoittaisi, ettei hän usko niiden olevan ainutkertaisia. Lisäksi Herodotoksella oli seuraajia. Kirjalliset ideat ja kilpailevien koulukuntien opit siirtyivät 400-luvulta roomalaisajalle ja kirjoittajalta toiselle, välillä suosittuina ja välillä epäsuosiossa.¹⁶⁷ Eliade ja Carr näyttävät olevan oikeassa väittäessään, että tiettyjen kreikkalaisten kirjoittajien ajattelussa on historian ainutkertaisuuden väheksyntää. Koko kreikkalaisen ajattelun leimaaminen historiattomaksi tai ajattoman todellisuuden nimeäminen ensisijaiseksi tällä perusteella jättäisi kuitenkin huomiotta ne kirjallisuuden lajit, kuten historian, jossa tapahtumia ei selitetä ihmisluonnon muuttumattomuudella ja ajattomalla todellisuudella.

Kreikkalaisten aikakäsityksen kutsuminen elliptiseksi ja historiattomaksi johtuu mahdollisesti osaltaan kreikkalaisten filosofien valtavasta vaikutuksesta länsimaiseen käsitykseen kreikkalaisten ajattelusta. Muun muassa Giorgio Agamben allekirjoittaa tämän aikakäsityksen, mutta perustaa mielipiteensä Aristoteleen pohdintaan tällaisen aikakäsityksen mahdollisuudesta eikä kreikkalaisten omaan aikakäsitykseen sellaisena, kuin se esiintyy lyriikassa ja historiankirjoituksessa. Vaikka Agamben tekee mielestäni väärän oletuksen elliptisyydestä Aristoteleen perusteella, hän luotaa kuitenkin hyvin käsitystä ajasta mitattavina yksiköinä ja seuraa tämän käsityksen kehittymistä ja kantautumista länsimaisiin ajattelumalleihin kristinuskon ja uusplatonilaisuuden myötä.¹⁶⁸ Näistä syistä kallistun syklisen ja lineaarisen maailmankuvan analyysissä Momiglianon käsitykseen. Kreikkalaisten ajattelu yleisesti, ja historiankirjoittajien erityisesti, oli lähempänä lineaarista kuin syklistä aikakäsitystä. Ajatus syklisestä maailmankuvasta esiintyy lähinnä filosofiassa, jossa se nähdään filosofialle sopivaan tapaan enemmänkin yhtenä mahdollisena tapana jäsentää todellisuutta kuin ainoana käsityksenä siitä.

Ajatukseen syklisestä ajattelusta liittyy myös käsitys historian merkityksettömyydestä ajattomien kiinnostuksen kohteiden rinnalla. Herodotos ja Thukydides olivat kiinnostuneita menneisyydestä ja he tutkivat sitä erityisellä kriittisellä metodilla. Tällä metodilla on kaksi alkulähdettä. Ensimmäisiä ovat menneisyydestä ja vieraista maista kirjoittavat proosakirjailijat. Toinen on kasvava *polis*, jossa julkinen toiminta kosketti yhä suurempia määriä ihmisiä kerrallaan. Tämä kasvu sai aikaan sen, että yhteisiä päätöksiä tehdessä kansalaisten tuli osata arvioida hyvin eri väitteiden perusteita ja eri

¹⁶⁷ Momigliano 1990, 29–54; Thompson 1942, 21–40.

¹⁶⁸ Agamben 1993, 91–96.

argumentteja. Peter Green on huomionut, että *poliksen* ainutkertaisen kehityksen mahdollistamiseen liittyvät myös maantieteelliset seikat. Kreikkalaiset kaupungit olivat vuoriston ja meren rajaamassa rajoitetussa tilassa, ja leuto ilmasto mahdollisti julkisen kanssakäymisen lähes ympärivuotisesti. Tämä johti elävän keskustelukulttuurin syntymiseen.¹⁶⁹ Sofismin kehitys ja suosio olivat osa tätä ilmiötä, sillä ihmiset tarvitsivat uusia ajattelun välineitä päätöksentekoon ja lakien laatimiseen.¹⁷⁰ Kreikkalainen historiankirjoitus ulottuu kapeastikin tarkasteltuna 600-luvulta Rooman valtakunnan kukoistukseen, ja eri kirjoittajien vaikutteet ovat sekoitus kreikkalaista perinnettä ja ainakin persialaista ja juutalaista historiankirjoitusta. Ei ole yllättävää, että tästä laajasta joukosta löytyy sekä sykliseen että historialliseen ajatteluun suuntautuvia kirjoittajia, erityisesti filosofiasta.

Valve tunnistaa hyvin *Peloponnesolaissodasta* eliadelaiseen käsitykseen sopivan arkkityypin, jonka toteutumista hänen mukaansa Thukydideen teos kuvaa: Thukydideen käsityksen pysyvistä ihmisluonnosta (*he anthropeia fysis*).¹⁷¹ Thukydides olettaa, että hänen kertomuksensa on tärkeä, koska ihmisluonto on aina samanlainen ja jos jokin tapahtuma toistuu, ihmiset tulevat käyttäytymään samoin kuin aiemmin. Käsitys muuttumattomasta ihmisluonnosta näkyy hyvin Thukydideen kertomuksessa Ateenaa sodan alussa kohdanneesta kulkutaudista, jonka aikana ateenalaiset hylkäsivät sivistyneet tavat ja kuolleiden kunnioittamisen ja elivät ilman toivoa huomisen päivän näkemisestä.¹⁷²

Herodotos ei tuo tietoisesti esiin vastaavaa ajatonta rakennetta, joka selittäisi tapahtumia. Hänelle menneisyys ja tulevaisuus ovat avoimia, ja kun riittävän paljon aikaa kuluu, voi tapahtua mitä tahansa ainutkertaista.¹⁷³ Käsitys ajallisuudesta avaa mielestäni merkittävästi *Historiai*-teosten tehtävää. Thukydides kirjoittaa teostaan pysyväksi muistomerkiksi, joten on pohdittava, mistä hänen teoksensa on pysyvä muistomerkki – ihmisluonnon pysyvyydestä vai peloponnesolaissodasta? Jos hänen aikakäsityksensä olisi syklinen, ei sodan erityisten tapahtumien selvittämiseksi olisi samanlaista mieltä. Silloin tapahtumia olisi syytä käydä läpi vain siltä osin, kuin ne kertovat ihmisluonnon pysyvyydestä, eikä muulle historiankirjoitukselle olisi tarvetta.

¹⁶⁹ Green (1972) 1999, 20.

¹⁷⁰ Momigliano 1990, 18–21.

¹⁷¹ Valve 2004, 22.

¹⁷² Thuc. 2.47.–2.54.

¹⁷³ Hdt. 5.9.3.

Valveen tulkinnan mukaan sodan tapahtumat kerrotaan, jotta Thukydides voi osoittelematta paljastaa, miten Ateenan suuruus olisi tavoitettavissa. Se on siis eräänlainen oppikirja ja siinä merkityksessä vahvasti moraalinen.¹⁷⁴ Kuitenkin teos on hyvin yksityiskohtainen kuvaus partikulaareista tapahtumista. Tässä suhteessa Thukydides erottuu kreikkalaisista edeltäjistään, jotka uskonnollisissa riiteissä tavoittelivat paluuta myyttiseen todellisuuteen, sekä juutalaisesta historiankirjoituksesta, joka luopui uuden historian kirjaamisesta raamatullisen historian jälkeen.¹⁷⁵ Olen samaa mieltä Valveen tulkinnasta, jonka mukaan Thukydideen tehtävä on paljastaa kätkeyty *aletheia* ihmisluonnosta ja Ateenan suuruudesta. En kuitenkaan anna tälle tehtävälle samaa ensisijaista arvoa, sillä tulkitsen eliadelaisten ikuisten arkkityyppien merkityksen vähäisemmäksi. Ajaton ei ollut Herodotokselle ja Thukydideelle ensisijaista, vaan ainutlaatuisten tapahtumien kirjaamiselle oli itseisarvoinen tarve.

Tätä tulkintaa tukee Momiglianon esittämän kritiikin lisäksi kaksi seikkaa, joita olen käsitellyt aiemmin. Ensinnäkin ideaaliensa määrittelyssä molemmat kirjoittajat painottavat kokonaisuuksien välittämisen tärkeyttä. Herodotos ilmoittaa kirjoittavansa myös pienten kansojen kohtaloista ja raportoivansa epätosinakin pitämiään tarinoita. Thukydides puolestaan painottaa menneisyyden kattavan kuvan rakentamisen merkitystä. Toisekseen Valve rakentaa käsitystään Thukydideen tehtävästä myös Aristoteleen varaan, vaikka *logokselle* asetettu käytännöllinen tehtävä ei ollut vielä samanlainen kuin Aristoteleella. Tässä on huomioitava Heideggerin varoitus olla samaistamatta esisokraattista ajattelua Platonin ja Aristoteleen ajatteluun. Platon ja Aristoteles olivat sekä poikkeuksellisia että uudistuksellisia ajattelijoita kreikkalaisessa maailmassa.

Menneisyys kirjoittamisen kohteena on siis joukko tapahtumia, jotka saattavat toistua tai olla ainutkertaisia. Historiankirjoitus kohtaa menneisyyden joidenkin periaatteiden mukaisesti, ja suodattaa tiedon tapahtumista niiden läpi. Herodotoksen ja Thukydideen käsitystä omasta kirjoittamisestaan ei voi verrata historiankirjoitukseen yleensä, jos ei ole olemassa yhteisesti hyväksytyjä kriteerejä sille, mitä historiankirjoituksen tulisi olla. Heidegger esitti yhden käsityksen siitä, miten kreikkalaisten historiankirjoitusta

¹⁷⁴ Valve 2004 29–34. Valveen analyysi on syvälinen, mutta mielestäni siinä on ylitulkinnan vaara. Hän korostaa epiikan merkitystä *Historiai*-teosten esikuvana ja jättää muut kirjalliset esikuvat, kuten kronikoitsijat, persialaisen historiankirjoituksen ja Ateenan attikistit, liian pieneen rooliin. Esim. Valve 2004, 19, 22, 29. Tällöin muistiin kirjoittamisen itseisarvo ei saa mielestäni riittävää sijaa.

¹⁷⁵ Juutalaiselle historiankirjoitukselle Raamatussa oli jo kaikki tieto ja Toora oli ikuista tietoa. Historiankirjoitukselle oli välineet, mutta ei enää tarvetta. Momigliano 1990, 21–23.

tulisi ajatella. Vastatakseni kysymykseen siitä, oliko heidän kirjoituksensa historiankirjoitusta, vertaan sitä vielä hyvin toisenlaiseen käsitykseen siitä, mitä historiankirjoitus on.

Carrin historiografinen teos *What is History?* pyrki 1960-luvulla erottautumaan monista angloamerikkalaisista esikuvistaan. Hän tunsikin kreikkalaiset historioitsijat ja viittaa heihin, joten hänen tavoitteidensa voidaan olettaa olevan vertailtavissa *Historiai*-teosten tavoitteisiin. Hänen mukaansa historiankirjoitus on valintaa, jossa omista arvolähtökohdista kirjoitetaan muistiin se, mikä on kirjoittajan oman sosiaalisen järjestyksen kanssa harmoniassa. Voi jopa ajatella, että yksittäinen teos kertoo enemmän kirjoittamisensa ajankohdasta ja kulttuurista kuin kuvaamastaan aiheesta ja ajasta. Esimerkkinä muiden muassa hän mainitsee juuri persialaissotien historian. Se kertoo hänen mukaansa vain yhden version sodasta eli sen, joka näyttäytyi pienelle ateenalaisyleisölle.¹⁷⁶ On totta, että persialaissotien historia Herodotoksen kertomana on vain yksi näkökulma menneisyyteen, mutta sen lähteenä on monta ristiriitaista näkökulmaa, jotka Herodotos tietoisesti tuo esiin. Vaikka kirjoittaja oli kreikkalainen ja yleisö ehkä ateenalainen, *Historiateos* on myös persialaisten ja egyptiläisten versio historiasta silloin, kun lähteenä on persialainen tai egyptiläinen kertoja.

Historiankirjoitus piti Carrin mukaan irrottaa hegeliläisestä perinteestä, jossa uskottiin kullekin ajalle löytyvän sitä aikaa kuvaava ja yhdistävä ajan henki, jota aikansa suurmies ilmaisi ja toteutti. Carrin mukaan suurmiehetkin olivat yhteiskuntansa tuotteita eivätkä ilmestyneet tyhjästä.¹⁷⁷ Suurmiesten lisäksi kyseenalaiseksi asettuu käsitys yhdestä aikaansa leimaavasta tahdosta. Herodotos ja Thukydides eivät määrittele tehtäväkseen ajan hengen metsästyksiä eivätkä kiinnitä yksittäisiä henkilöitä koko sotien tai kansakuntien kuviksi. Herodotos puhuu yleensä kokonaisista kansoista, paitsi kertoessaan persialaisten kuninkaiden tarinaa kehyskertomuksessaan. *Peloponnesolaissodasta* olisi mahdollista nostaa tiettyjä esikuvia tietyille *poliksille*, kuten Perikles Ateenalle ja Brasidas Spartalle. Silloin otettaisiin huomioon kuitenkin vain ne henkilöt, jotka vastaavat parhaiten etukäteen määriteltyä tarvetta etsiä suurmiehiä tekstistä. Huomiotta jäisi valtava joukko heikkoja kuninkaita ja sotapäälliköitä, jotka eivät sopisi tähän kuvaan. Ylipäätään Thukydideen teoksen henkilögallerian koko heikentää argumenttia siitä, että hänen teoksensa pyrki

¹⁷⁶ Carr 1961, 9–29, 48–54.

¹⁷⁷ Carr 1961, 67–69.

kuvaamaan aikaansa yksittäisten henkilöiden ehdoilla.¹⁷⁸ Näin tarkasteltuna *Historiaiteokset* edustaisivat Carrin käsitystä hyvästä historiankirjoituksesta.

Nähdäkseni Carr edustaa perinteistä poliittisen historian käsitystä siitä, mitä historiankirjoitus on.¹⁷⁹ Historian tehtävänä on etsiä kausaalisia selityksiä yhteiskunnallisille tapahtumille. Vastaus siihen, miksi asiat tapahtuvat, löytyy tutkimalla ja valikoimalla niitä tekijöitä, jotka selittävät, miten se tapahtui.¹⁸⁰ Tämä muistuttaa Thukydideen itselleen asettamaa tehtävää valikoida oikea tieto ja kirjoittaa se ylös sekä vaieta siitä, mitä hän pitää virheellisenä. Carr avaa tätä valikointiprosessia. Koska myös sattumanvaraiset tapahtumat sisältyvät tutkittaviin kausaalisuhteisiin, niistä itsestään ei paljastu, mitkä tekijöistä ovat merkittäviä ja mitkä vähemmän merkittäviä. Hänen mukaansa merkittäviä syitä ovat sellaiset, jotka vaikuttavat muihinkin historiallisiin tapahtumiin, ja tiedämme arkijärjellä, mitkä ovat näitä syitä. Sen tiedämme, koska vain oikeista syistä on hyötyä yleistämisessä.¹⁸¹ Merkittävien syiden tunnistaminen näin vaikuttaa minusta kehäpäätelmältä. Carr myös syyllystyy samaan ylihistoriallisen tulkintakehyksen asettamiseen, jota hän Marxia lainaten itse kritisoi.¹⁸²

Eräs piirre, joka erottaa kreikkalaisten ja nykytutkijoiden käsitystä historiankirjoituksesta, on suhde lähteiden käyttöön. Herodotos ja Thukydides eivät vielä käyttäneet kirjallisia lähteitä siten, kuin nykyaikaisessa historiankirjoituksessa on tapana. Robin Lane Foxin mukaan vasta Aristoteles oli dokumentaarisen tutkimuksen edelläkävijä ja asteittain hänestä eteenpäin kirjallisten lähteiden käyttö vakiintui osaksi historiankirjoitusta. Aristoteleesta eteenpäinkään kehitys ei ollut lineaarista, vaan vaatimus kirjallisten lähteiden käytöstä ja niiden esittelemisestä yleisölle vakiintui vasta

¹⁷⁸ Biografinen lähestyminen historiaan oli Momiglianon mukaan vain pienessä roolissa 400-luvun Kreikassa, ja sen tärkeimmät edustajat olivatkin sitä edeltävä persialainen historiankirjoitus, joka vaikutti Herodotoksen kaltaisiin joonialaisiin kirjoittajiin, ja sen jälkeinen roomalainen historiankirjoitus, jossa Plutarkhoksen *Kuuluisien miesten elämäkertojen* kaltaiset biografiat saavuttivat laajan lukijakunnan. Momigliano 1971, 15–16, 65.

¹⁷⁹ Tässä tutkielmassa käsitellyistä tutkijoista poliittisen historian piiriin luen ainakin Carrin, Cochranen, Hornblowerin ja de Romillyn. Tulkitsen heidän näkökulmiensa edustavan poliittisen historian käsitystä Herodotoksesta ja Thukydideestä, mutta tämä otanta ei välttämättä vastaa yleisempää tai nykyistä käsitystä historiankirjoituksesta poliittisen historian kentällä.

¹⁸⁰ Carr 1961, 113, 115.

¹⁸¹ Carr 1961, 128–131, 139–143.

¹⁸² Carr 1961, 82. ”Events strikingly similar, but occurring in a different historical milieu, lead to completely dissimilar results. By studying each of these evolutions separately and then comparing them, it is easy to find the key to the understanding of this phenomenon; but it is never possible to arrive at this understanding by using the passe-partout of some historical-philosophical theory whose great virtue is to stand above history.”

paljon myöhemmin.¹⁸³ Vaikka fyysisiä arkistoja – kuten Alexandrian kirjasto – oli, käsitettä arkistolähteistä tai arkistotutkimuksesta ei vielä ollut.¹⁸⁴ Herodotos ja Thukydides korostivat silminnäköhavaintoa ja haastattelivat aikalaisiaan silloin, kun eivät itse olleet todistaneet tapahtumia. Tältä osin heidän kirjoitustaan voidaan mielestäni pitää historiankirjoituksena, mikäli varhaista historiankirjoitusta arvioidaan sen ajalle tyypillisin vaatimuksin eikä meidän aikamme standardein.

Näillä perusteilla olen valmis kutsumaan *Historiai*-teoksia historiankirjoitukseksi tietyin varauksin. Ciceron nimitys Herodotoksesta historian isänä ja 1900-luvulla vakiintunut käsitys Thukydideestä tieteellisen tai modernin historiankirjoituksen isänä hämärtävät jatkuvan muutoksen ja asteittaiset siirtymät kohti uutta kirjallista genreä.¹⁸⁵ Historiankirjoitus ei alkanut Herodotoksesta eikä Thukydideestä. Se ei myöskään tullut valmiiksi heidän töissään. Tämä käsitys on ongelmallinen edes modernin historiankirjoituksen määrittelemiseksi, ja kreikkalaisen historiankirjoituksen arvioimiseksi pidän sitä anakronistisena. Heideggerin käsityksen mukaisesti kirjoitusta tulee kohdella omassa ajassaan tapahtuneena toimintana ilman ylihistoriallista painolastia.

Herodotoksen ja Thukydideen työtä on mielestäni oikeutettua kutsua kreikkalaiseksi historiankirjoitukseksi ja heitä kreikkalaisiksi historioitsijoiksi. Kuvaus Herodotoksesta historian isänä on mielestäni edelleen oikeutettu, ja se kuvaa myös Thukydidestä paremmin kuin nimitys modernin historiankirjoituksen isä. He molemmat olivat osaltaan synnyttämässä uutta genreä ja voivat jakaa sen isyyden keskenään sekä edeltäjiensä kanssa. Tällaisten nimitysten kanssa tulee silti olla varovainen. Voin jakaa Henrik Zilliacuksen käsityksen Herodotoksesta koskemaan molempia: isyys ei tarkoita erehtymättömyyttä.¹⁸⁶

¹⁸³ Fox 2010, 27–29.

¹⁸⁴ Hartog 1988, 281.

¹⁸⁵ Thukydideen korottamisesta tieteellisen historiankirjoituksen esikuvaksi poliittisen historian tarkoittamalla tavalla ks. Cochrane 1929 ja hänen teoksensa arvioinut Shorey 1930, 290–292 sekä Korab-Karbowize 2013.

¹⁸⁶ ”Men minns samtidigt att fadersgestalt inte är detsamma som ofelbarhet.” Zilliacus 1991, 40.

3. Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen *Historiateoksessa*

3.1. *Thoma* – suurten ja ihmeellisten tekojen ikuistaminen

Seuraavissa luvuissa vertailen Herodotoksen ja Thukydiddeen kirjoittamista siihen, mitä he ilmoittavat kirjoittavansa. Yritän löytää sekä yhtäläisyydet että erot esitetyissä tavoitteissa ja niiden toteuttamisessa. Sekä tavoitteilla että toteutuksella on oma merkityksensä tutkittaessa, mikä kirjoittajasta on muistamisen arvoista eli mistä historiaa kannattaa kirjoittaa. Muistiin kirjoittamisen arvoista on se, minkä kirjoittajat itse ilmoittavat kirjoittavansa, ja se, minkä he ilmoittamansa lisäksi tai sijaan todella kirjoittivat. Näin kuva heidän kirjoituksestaan tarkentuu ja on mahdollista siirtyä tarkastelemaan, minkälaista historiankirjoitusta *Historiateos* ja *Peloponnesolaissota* ovat suhteessa toisiinsa.

Antiikin kirjallisuudessa vetoaminen esitetyn asian lähteeseen on tyypillinen keino lisätä sanotun uskottavuutta. François Hartog erottelee Herodotoksen kirjoittamisesta neljä tiedon välittämisen lajia: ”näin”, ”kuulin”, ”sanon” ja ”kirjoitan”. Hartogin kategorioissa itse todistettu tieto on arvokkaampaa kuin toisen käden tieto ja näkeminen uskottavampaa kuin kuuleminen. Kuulemisen ja näkemisen lisäksi hän erottaa passiivisen vastaanottamisen (kuulin) aktiivisesta tuottamisesta (sanon).¹⁸⁷ Näkeminen on tärkein tiedon välittämisen muoto, sillä omaa silmännäkijähavaintoa pidetään *thoman* luotettavimpana todisteena. Tässä mielessä Hartogin kategorisointi muistuttaa Aristoteleen aistien hierarkiaa. Aristoteles nostaa näkemisen tärkeimmäksi viiden aistin johdosta, sillä se on paras tiedon lähde.¹⁸⁸

Hartogin tekemisen lajien oheen lisäisin vielä kaksi. Herodotos ottaa etäisyyttä käsittelemisensä tapahtumiin käyttämällä verbiä *hode*, jonka lisään viidenneksi kategoriaksi.¹⁸⁹ Tätä verbiä käyttäessään hän ei ota kantaa käsittelemänsä aiheen paikkansa pitävyyden puolesta yhtä vahvasti kuin käyttäessään persoonamuotoisia verbejä ”sanon” tai ”kirjoitan”. Hartogin tiedon lajien erottelu on tehty Herodotoksen lähteiden jäsentämiseen. Jotta sitä voidaan käyttää myös Thukydiddeen lähteiden analyysiin, otan huomioon vielä kuudennen lähteen esittämisen tavan, passiivin. Se on

¹⁸⁷ Hartog 1988, 210.

¹⁸⁸ Aristot. Met. I.980a

¹⁸⁹ *Hode* ei käänny hyvin suomeksi. Kirjaimellisesti se kääntyisi ’tämä on se, miten (jokin tapahtui)’. Se on ymmärrettävä monella muulla kielellä, ja sitä käytetään kuin fraaseja *il y a* ranskassa, *es gibt* saksassa tai *det finns* ruotsissa.

muodoltaan erilainen kuin *hode* mutta toimii hyvin samankaltaisesti. Niukasti lähteitään esittelevä Thukydides viittaa niihin usein sanoa-verbin passiivilla *legetai*.¹⁹⁰ Passiivilla hän korostaa lausutun merkittävyyttä; se, mikä on sanottu, on syytä tulla sanotuksi.¹⁹¹ Herodotos puolestaan käyttää passiivia merkitsemään jaettua eli sellaista käsitystä, josta kaikki kreikkalaiset, tietyn *poliksen* asukkaat tai jonkin muun kansan jäsenet ovat samaa mieltä.¹⁹²

Tulkitsin Herodotoksen kirjoittamisen ideaaleiksi suurten ja ihmeellisten tekojen ikuistamisen (*erga megala te kai thomasta*), tekoihin johtaneiden syiden ja menneisyyden paljastamisen (*apodeksis*), hänen virheellisinä pitämiensä syiden esittämisen paikkansa pitävien rinnalla, jotta kuulijalla on mahdollisuus valita, mitä uskoo, ja tuomarin roolin välttämisen. Kuten Homeros, Herodotos pitää silmin nähtyä kuulua uskottavampana. Esimerkiksi Egyptin maantieteellisessä kuvauksessa hän kertoo ensin sen, mitä itse näki, ja vasta sitten sen, mitä oli haastatteleamalla (*historeon*) saanut tietää kaukaisemmista alueista, joihin hän ei ollut matkustanut.¹⁹³ Itse nähty on siis uskottavampaa, sillä hän turvautuu kuultuun vain niiltä osin, kuin silminnäköhavaintoa ei ole.

Historiateos sisältää runsaasti eri kansojen jumalkäsitysten ja rituaalien kuvauksia. Herodotos pyrkii tekemään vieraat uskonnot samaistuttavaksi kreikkalaiselle yleisölleen kääntämällä näiden nimet kreikkalaisiksi ja vertaamalla palvontamenoja kreikkalaisille tuttuihin rituaaleihin.¹⁹⁴ Herodotos kuitenkin toteuttaa tehtävänsä kuvata *thomaa*, ihmisten tekemiä ihmeitä, jumalallisten ihmeiden (*sema*) kustannuksella. Hän suhtautuu usein jumalallisiin ihmeisiin epäilevästi. Uskonnollisten ja yliluonnollisten ilmiöiden

¹⁹⁰ Vivienne Grayn laskennan mukaan *Legetai* esiintyy *Peloponnesolaissodassa* 21 kertaa ja sen variantit yhteensä 16 kertaa. Hän ei laske mukaan sellaista käyttöä, jossa tietyn puhujan ”sanotaan sanoneen”, Gray 2011, 75.

¹⁹¹ Gray muotoilee tämän yhteyden seuraavasti: ”It is said” voidaan lukea siksi, mikä on arvokasta sanoa ”It is worthy being said”, Gray 2011, 87.

¹⁹² Esimerkiksi ”Persialaisten mukaan foinikialaiset olivat ensimmäiset, jotka antoivat aiheen erimielisyyksiin.”, Hdt. 1.1. tai ”Gefyralaisten, joihin Hipparkhoksen murhaajat kuuluivat, mukaan...”, Hdt. 5.57.

¹⁹³ Hartogin mukaan silmin nähtykin on mahdollista jakaa uskottavaan ja vähemmän uskottavaan. Homeros erotti toisen käden silminnäköhavainnon omin silmin nähdystä. Hartog 1988, 260–263.

¹⁹⁴ Toisin kuin roomalaiset, jotka ottivat kreikkalaisen *pantheonin* omakseen sellaisenaan ja täydensivät sitä kotoperäisillä jumaluuksilla, Herodotos säilyttää kuvaamiensa kansojen käsitykset jumalistaan, ks. esim. Hdt. 4.180. Hartogin mukaan kääntäminen lähentää kerronnan kohdetta yleisönsä. Niissä tapauksissa, joissa Herodotos ei käännä vieraiden jumaluuksien nimiä hän tietoisesti lisää tätä etäisyyttä ja vierauden tunnetta kyseisiin jumaluuksiin, Hartog 1988, 244–245. Tämä käytäntö johtaa ristiriitoihin, kun kreikkalaisen *pantheonin* nuorimmat jumalat saattavatkin olla egyptiläisten tai skyyytien vanhimpia tai ainoita jumalia. Herodotos kommentoi näitä ristiriitoja myös itse, Hdt. 4.59.

lähteiden esittely ja arviointi antaa hyvän kuvan siitä, miten Herodotos toteuttaa ideaaliaan kuvata *thomaa*.

Herodotosta on pidetty uutta ajattelua edustavana poikkeuksena, joka muiden historioitsijoiden etujoukoissa nousee uskontoa harjoittavien köyhien maailmasta harjoittamaan historiantutkimusta rationaalisenä tiedusteluna.¹⁹⁵ Hänen kirjoituksestaan on kuitenkin helppo esittää vasta-argumentti tälle väitteelle. Tulkitsen hänen uskontosuhteensa hienovaraisemmaksi kuin vain ateistin rooliksi uskonnollisessa yhteisössä. Hän ei ole täysin uskonnonvastainen, vaikka hän ei hyväksykään kaikkia eepikkojen esittämiä käsityksiä maailmasta.¹⁹⁶ Hän esittää esimerkiksi, ettei Okeanosvirta ole todellinen maailmaa ympäröivä virta, vaan epäilee sitä Homeroksen keksinnöksi. Hän ei myöskään hyväksy ajatusta Okeanoksesta Niilin alkulähteenä.¹⁹⁷

Herodotos kertoo myös geettien palvomasta myyttisestä ja kuolemattomasta Salmoksiista, jolla sanottiin olevan huone maan alla Hadeksessa, jossa tämä vietti pitkiä aikoja. Sen jälkeen hän esittää tarinasta version, jossa Salmoksis onkin myöhemmin elänyt orja, joka on elänyt Pythagoraan palveluksessa, vapautettu orjuudesta ja perustanut vapauduttuaan kuolemattomuutta palvovan kultin. Hän ei usko itse kumpaankaan versioon.¹⁹⁸ Siitä huolimatta homeerisen runouden asema ei ollut samanlainen kuin kirjan uskonnoissa eli juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa. Herodotos pystyi arvostelemaan homeerisen runouden maailmankuvaa ja silti saavuttamaan elinaikanaan teoksellaan suuren suosion. Tähän on voinut vaikuttaa se, että hänen arvostelunsa on kuitenkin kohdettaan kunnioittavaa. Hän ei hylkää Homeroksen tai Hesiodoksen esittämiä tulkintoja muttei tukeudukaan niihin. Hän hylkää vain niistä johdetut selitykset, kuten käsityksen Okeanoksesta Niilin lähteenä.¹⁹⁹

Herodotoksen asenne ei silti ole ateistinen. Hänen kirjoituksessaan jumalat antavat sadetta, eikä hän kätke sitä, että ihmiset vannovat yleisesti jumalan (*ho theos* tai

¹⁹⁵ Green (1972) 1999, 51–53.

¹⁹⁶ Homeroksen eppinen runous vaikutti voimakkaasti kreikkalaiseen uskontoon ja muodosti sen kirjallisen perustan. Herodotos ei aina myöskään ole varma Homeroksesta kaiken häneen liitetyn lähteenä, Hdt. 4.32. Epäily Heroroksesta eepostensa ainoana tekijänä ei siis ollut kreikkalaisille itselleenkaan vieras.

¹⁹⁷ Hdt. 2.21–23.

¹⁹⁸ Hdt. 4.94–96. Myöhemmin Platon on esittänyt dialogissa *Kharmides* Salmoksiin jumalkuninkaana kyseenalaistamatta tämän ylikuonnollista olemusta. Plat. Charm. 156.

¹⁹⁹ Käsitys, joka oli yleisesti tunnettu päätellen siitä, että sen esittävät sekä egyptiläiset itse että Hekataios. How & Wells 1912, 2.21.

daimon) nimessä.²⁰⁰ Hän kertoo, että thessalialaiset uskovat Poseidonin tehneen Peneioksen solan. Hän kommentoi tätä kuvaavasti: ”Jokainen näet, joka arvelee Poseidonin järkyttävän maata ja maanjäristyksien aikaan saamien halkeamien olevan tämän jumalan työtä, saattaisi senkin nähdessään väittää sitä Poseidonin tekemäksi.”²⁰¹ Hän ei väitä thessalialaisten olevan väärässä, mutta ei tunnusta itse uskovansa jumaluuteen. Uskonnolliset aiheet ovat hänelle käyttökelpoista lähdemateriaalia, vaikka hänen maailmankuvansa ei rakennukaan niiden käsityksen varaan.

Vielä ambivalentimpi kuin suhde Homerokseen on Herodotoksen suhde oraakkeleihin. Oraakkelit ja ennustaminen olivat keskeinen osa kreikkalaista uskonnollisuutta. *Historiateos* sisältää lukuisia Kreikan tärkeimmän oraakkelin Delfoin Pythian ennustuksia sekä muita oraakkeleita ja enteitä. Ennustukset mahdollistavat hänen narratiivinsa vahvistamisen itseään vahvemman auktoriteetin suulla.²⁰² Esimerkiksi Spartan kuninkaan Leutykhiden tarina Glaukoksesta on tällainen narratiivi.²⁰³ Leutykhides yritti saada ateenalaisia luovuttamaan panttivankeja, jotka he olivat luvanneet Spartalle. Kun ateenalaiset kieltäytyivät, kuningas kertoi tarinan Glaukoksesta, jolle oli uskottu puolet erään miletolaisen miehen omaisuudesta. Glaukos ei kuitenkaan luovuttanut omaisuutta takaisin, ja kysytyään Pythialta neuvoa hän sai tietää sukunsa olevan tuhoon tuomittu. Tällä tarinalla Leutykhides yritti vedota ateenalaisiin, jotta he kunnioittaisivat omaa valaansa. Lateinerin mukaan Herodotos kertoo tämän tarinan, koska siinä on moraalinen opetus.²⁰⁴ Se ei kuitenkaan riko Herodotoksen ideaaleja vastaan. Hän esittää sen niin, että hänen yleisönsä sympatiat todennäköisesti kallistuisivat Leutykhiden kannalle. Johdattelevasta esittämisestä huolimatta tämä tarina selvästi kuuluu osana persialaissotien tapahtumia niihin ihmeellisiin tekoihin, joista hän on päättänyt kirjoittaa.

Vielä 1900-luvulla Thukydidēs nähtiin Herodotosta parempana historioitsijana ja hänet nostettiin modernin sekularismin esikuvaksi, sillä hän tukeutui naturalistisiin ja ei-

²⁰⁰ Nimeämätön *ho theos* viittaa aina Zeukseen esimerkiksi sateen antajana Hdt. 3.117. *Daimon* on yleinen henkeä tarkoittava termi, joka voi viitata myös muihin jumaliin, Hdt. 3.119.

²⁰¹ “ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σειεῖν καὶ τὰ διεστεῶτα ὑπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, κἄν ἐκεῖνο ἰδὼν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι: ἔστι γὰρ σεισμοῦ ἔργον, ὡς ἔμοι φαίνεται εἶναι, ἢ διάστασις τῶν ὀρέων.” Hdt. 7.129.4.

²⁰² Kindt 2016, 52–54

²⁰³ Hdt. 6.86.

²⁰⁴ Lateiner 2012, 167–168. Lateiner tunnistaa Herodotokselta myös muita vastaavia esimerkkejä valan käytöstä tässä merkityksessä, Lateiner 2012, 164–166.

teologisiin selityksiin.²⁰⁵ Thukydideskään ei kuitenkaan tulkitse oraakkelilauseita skeptisesti. Hän sekä käyttää uskonnollista aineistoa että luottaa sen pitävän paikkansa esimerkiksi käsitellessään Pelargikonin asuttamista, jonka Delfoin oraakkeli oli kieltänyt. Hän tulkitsee, että alueen asuttamista ei seurannut onnettomuus, vaan ennustus toteutui siten, että onnettomuus eli sota teki sen asuttamisen välttämättömäksi.²⁰⁶ Herodotoksen ja Thukydideen uskontosuhteet eivät ole täysin erilaisia, kuten jälkikäteisistä arvioista voisi päätellä.

Voisi sanoa, että Herodotoksen suhde uskuntoon on agnostinen, mutta tämäkin määrittely olisi anakronistinen. Kreikkalaisten suhde uskontoonsa oli hyvin omintakeinen. John Gould on kutsunut sitä universaaliksi epävarmuudeksi ihmisen käsityskyvystä. Hänen mukaansa kreikkalainen uskonto pitää yliluonnollista aina epävarmana ja tulkintaa vaativana.²⁰⁷ Mielestäni Herodotosta ei ainakaan kannata luokitella ateistiksi. Hän on uskonnollisesti suvaitseva eikä yritä vaieta asioiden uskonnollisten selitysten olemassaolosta, vaan päinvastoin esittelee kuvaamiensa kansojen rituaalit ja jumaluudet. Tässä esittelyssä on kyse myös uskottavuuden rakentamisesta. Luettelemalla jonkin alueen tai kansan ihmeet pienimmistä suurimpiin Herodotos vakuuttaa kuulijoilleen olleensa paikan päällä siten, kuin matkoistaan kertovalta kirjoittajalta odotettiin.²⁰⁸

3.2. *Apodeksis* – tekoihin johtaneiden syiden ja menneisyyden paljastaminen

Tässä tutkielmassa en käsittele kattavasti *Historiai*-teosten korrespondenssia nykykäsitykseen Kreikan sodista ja varhaisesta historiasta. Käsitys hänestä valheiden isänä – historian isän lisäksi – on kuitenkin niin keskeinen osa keskustelua Herodotoksesta, että sitä on syytä sivuta. Herodotos otti tehtäväkseen *apodeksiksen* eli asioiden oikean tilan paljastamisen. Häntä voidaan sanoa valehtelijaksi, mikäli hän käsittelee teoksessaan aiheita, joista varmasti tiedämme, että ne ovat hänen mielikuvituksensa tuotetta eivätkä perustu joko tosille tai epätosille käsityksille. Käsitellen tässä alaluvussa diskurssin Herodotoksesta valehtelijana siinä laajuudessa, kuin se on tarpeellista, vaikka tämä diskurssi osittain risteää muiden tutkielman osien

²⁰⁵ Rubincam 2012, 98.

²⁰⁶ Thuc. 2.17.

²⁰⁷ Gould 92–94.

²⁰⁸ Hartog 1988, 230–233.

kanssa. Tietoisesti valehtelemiseen eli virheellisten asioiden tietoiseen esiin tuomiseen tosina liittyy läheisesti tietoinen virheellisten asioiden esille tuominen virheellisinä. Sitä käsittelem alaluvussa 3.3.

Usein Herodotoksen valehtelusta nostetaan esimerkiksi hänen maantieteelliset kuvauksensa ja kaukaisten maiden *thoma*. Plinius vanhempi kritisoi erityisesti kertomuksia eksoottisista ja myyttisistä eläimistä.²⁰⁹ Herodotos esittää, että intialaiset keräävät kultahiekkaa erämaasta, mutta tässä työssä heitä häiritsevät karvaiset, kettua suuremmat ja koiraa pienemmät jättiläismuurahaiset.²¹⁰ Kertomus kuulostaa uskomattomalta ja on peräisin alueelta, jonne hänen ei uskota itse matkustaneen. Intian osalta Herodotoksen uskotaan käyttävän lähteenään Hekataioksen *Periegesistä*, joka ei ole säilynyt. Hekataios puolestaan perustaa kuvauksensa Skylax Karyandalaiseen, joka itse matkusti Indukselle asti.²¹¹ Hartogin aistihierarkian mukaisesti kuultu on tällöin luotettavin tieto näistä alueista ja Herodotoksen velvollisuus on se esittää. Nykytutkimuksen valossa tällaiset pitkään valheena pidetytkin tarinat voivat perustua todellisuuteen.²¹² Nämä kertomukset kuitenkin vaikuttavat yhä Herodotoksen maineeseen valehtelijana, ja niihin törmää edelleen myös populaarikulttuurissa.²¹³ Michel Peissel on tutkinut Indus-joen varrella eläviä himalajanmurmeleita, jotka ovat samankokoisia ja kaivavat hiekkaa samalla tavoin kuin Herodotoksen jättiläismuurahaiset. Niiden kuvaaminen muurahaisiksi on Peisselin mukaan tarinan vääristymää, joka saattaa johtua paikallisten murmelia ja muurahaista tarkoittavien sanojen samankaltaisuudesta.²¹⁴ Itse lisäisin mahdolliseksi tulkinnaksi Herodotoksen käyttämän kirjallisen tekniikan, jolla hän kertoo yleisölleen ihmeellisistä eläimistä käyttäen heille tuttujen eläinten nimiä. Sen tehtävänä on tehdä vieraat asiat

²⁰⁹ Plinius vanhempi epäili Herodotoksen kertomusta kassian ja kanelin keräämisestä mutta muuten piti tätä luotettavana. Hän myös lisäsi Herodotoksen luotettavien ja hyvien lähteiden listaan *Naturalis Historiassaan*. Thukydides ei ollut tällä listalla. Pauliina Sandbergin mukaan Pliniukselle oli tyypillistä sekä kehua että kritisoida lähteitään. Sandberg 2000, 25–28.

²¹⁰ Hdt. 3.102.

²¹¹ On kiistanalaista, perustuuko Herodotoksen kuvaus Skylaxin kuvaukseen. Klaus Karttusen mukaan on mahdollista, että Herodotoksen lähde olisi Strabon. Nämä lähteet ja niitä välittävä Hekataioksen *Periegesis* eivät ole säilyneet kuin fragmentteina, Karttunen 1989, 74–79.

²¹² Arrianoksen *Indicassa* Aleksanteri Suuren retkikuntaan kuulunut Nearkhos kertoo nähneensä näiden eläinten nahkoja ja Megasthenes kertoo kuululleensa niiden kaivavan kultaa, kuten Herodotos kuvaa. Arrianos ei kuitenkaan itse usko näitä tarinoita. Arr. Ind. 15.4.–15.6.

²¹³ Liite 3.

²¹⁴ Simons 1996, sähköinen lähde.

ymmärrettäväksi kreikkalaisille, jotka eivät ole nähneet vastaavaa. Samalla tavoin hän kääntää jumalten nimiä kreikkalaisille tutuiksi.²¹⁵

Samanlainen uskomattomalta vaikuttava tarina on Herodotoksen kuvaus Arabian siivekkäistä käärmeistä, jotka elävät puissa, joista saadaan mirhamia.²¹⁶ En ole törmännyt niitä koskevaan tutkimukseen, mutta on helppo spekuloida, että tämänkin tarinan taustalta voisi löytyä todellisia eläimiä, jotka eivät olleet Kreikassa tunnettuja. Näiden lentävien käärmeiden yhteydessä hän kertoo kasian keräämisestä.²¹⁷ Sen suojelijat ovat ”joitakin siivellisiä eläimiä, jotka jokseenkin muodostavat yökköjä, vikisevät kovasti ja pitävät urhoollisesti puoliaan. Ne täytyy torjua silmiltään ja sitten niittää kasia.”²¹⁸ Nämä Reinin käännöksen yököt (*nukterisi*) ovat lepakoita.²¹⁹

Toinen esimerkki kertomuksesta, jota on pidetty valehteluna mutta joka näyttää uuden tiedon valossa uskottavalta, on Italian etruskien alkuperä. Arkeologit ovat kritisoineet Herodotoksen väitettä, että etruskit olisivat kotoisin Lyydiasta. Italialaisessa tutkimusperinteessä on korostettu oman korkeakulttuurin kotoperäisyyttä, mutta nykyaikainen DNA-tutkimus on tuonut vahvistusta Herodotoksen käsityksille.²²⁰ Myös Thukydides esitti, että etruskit olivat muualta, hänen mukaansa Lemnokselta ja Ateenasta, muuttaneita pelasgeja.²²¹ Nykytutkimus vahvistaa käsitystä, että etruskit olisivat nimenomaan Herodotoksen esittämiltä alueilta Lähi-idästä.

²¹⁵ Tämän tekniikan käyttö ei rajoitu eläimiin ja jumaluuksiin. Herodotos kuvailee esimerkiksi lunta taivaalta satavana höyheninä. Hdt. 4.7., 4.31. Tässä kyse on sekä skyttialaisen kuvauksen välittämisestä eteenpäin että itse asian tekemisestä ymmärrettäväksi. Kreikassa on verbi lumen satamiselle (*niphetai*) ja substantiivi lumisateelle (*niphetos*), joita Herodotos myös itse käyttää. Itse ilmiö ei välttämättä ollut hänen koko yleisölleen tuttu. Hdt. 2.111., 4.31., 4.50., 6.19., 8.98.

²¹⁶ Hdt. 3.107–110.

²¹⁷ Kassia (*Cinnamomum cassia*) on kanelin (*Cinnamomum verum*) lähisukulainen. Molempien kuorta käytetään mausteena ja myydään nykyään kanelin nimellä.

²¹⁸ “περὶ δὲ αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῇ αὐλιζεταὶ κου θηρία περωτά, τῆσι νυκτερίσι προσείκελα μάλιστα, καὶ τέτριγε δεινόν, καὶ ἐς ἄλκην ἄλκιμα: τὰ δεῖ ἀπαμυνομένους ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν οὕτω δρέπειν τὴν κασίην”, Hdt. 3.110.

²¹⁹ Lepakoihin viitataan myös Hdt. 2.76, 4.183. Herodotos tunsii lepakot, muttei välttämättä päivälepakoita. Voisivatko lentävät käärmeet olla hedelmälepakoita? Lepakoiden (*Chiroptera*) lahkoon kuuluvat suvut (*Acerodon*) ja (*Pteropus*) olisivat tällaisia päivälepakoita. Ne ovat levinneet Itä-Afrikasta Intian kautta Tyynenmeren saarille, ja ne voisivat olla Herodotoksen Arabiaan paikantamia olentoja. Kreikkalaiset eivät tunteneet vieraita lajeja kovin kattavasti, ja tällaisin kerronnallisoin keinoin Herodotos saattoi tehdä tuntemattomia lajeja kuulijoilleen tutuksi. Jokaisen tällaisen kertomuksen selvittäminen tarkasti vaatisi oman tutkimuksensa. Tämän spekulatiivisen tarkoituksen osoittava, ettei ole itsestään selvää, että hän olisi keksinyt tämän tarinan tai toistaisi kriittikittömästi tarinoita, joilla ei ole todellisuuspohjaa nykylukijan silmissä. On myös esitetty teoria, että nämä siivekkäät, ihmisiä häiritsevät eläimet olisivat olleet kulkusirkkojen parvia. Asheri 2007, 501.

²²⁰ Achilli 2007. Etruskien alkuperän kritiikistä ks. Wade 2007, sähköinen lähde.

²²¹ Thuc. 4.109. Pelasgit eivät olleet oma etninen ryhmänsä vaan kreikkalaisten yleisnimitys alkuperäiskansoille, jotka asuivat Kreikan alueella ennen kreikkalaisia.

Nämä esimerkit ovat vastakohtia Evansin määritelmän mukaiselle tiedostamattomalle valehtelulle, jossa todeksi luultu osoittautuu myöhemmin valheeksi. Kreikan historiografisessa tutkimuksessa Evans edustaa kriittistä kantaa Herodotoksen luotettavuuteen. Hänen mukaansa Thukydides on Herodotosta luotettavampi, sillä hän hyödyntää suullista traditiota vähemmän kuin Herodotos. Traditio sisältää virheellistä tietoa ja on siten vähemmän luotettavaa kuin Thukydideen käyttämä oma havainto.²²² Evansin tulkinta asettaa kuulemisen ja näkemisen samaan hierarkkiseen suhteeseen kuin Hartogin aistihierarkia: silminnäkijähavainto on luotettavampi tietämisen laji kuin kuuleminen. Hartogille näiden rajat ovat liukuvat: toinen on toista luotettavampi, mutta kumpikin on altis virheelle ja kumpikin on mahdollisesti tosi. Evansilla kuulemisen ja näkemisen raja on tiukempi: kuultu ei ole luotettavaa, ja nähty on.²²³

Evansin tulkinta luotettavuudesta on mielestäni kahdella tavalla ongelmallinen. Ensinnäkin se asettaa suuremman painoarvon Thukydideen käyttämille nimeämättömille lähteille kuin nimetyille suullisille lähteille. Nämäkin lähteet ovat saattaneet olla suullisia, vaikka Thukydides ei kerro sitä. Nimeämättömien lähteiden todenperäisyyttä on mahdoton arvioida jälkikäteen. Toiseksi se tekee esikirjallisesta menneisyydestä kirjoittamisen mahdottomaksi. Thukydides kirjoitti enimmäkseen omasta nykyhetkestään mutta myös menneisyydestä, toisin kuin Evans antaa ymmärtää.²²⁴ Evansin totuuskäsitys ei mielestäni heijasta kreikkalaisten omaa käsitystä totuudesta vaan nykyaikaista käsitystä totuudesta vain tapahtumien ja niistä kirjoitetun korrespondenssina. Itse pidän heidän totuuskäsityksensä osuvampana kuvauksena tulkintaa, jossa Herodotoksen *apodeksis* ja Thukydideen *aletheia* ovat yritys paljastaa kätkeytyneenä pysyttelevä totuus ja tapahtumien syyt.

Evansin kritiikkiin liittyy myös toinen arvostelu Herodotosta kohtaan, jonka juuret ovat jo antiikissa. Plutarkhos epäilee Solonin biografiassaan tarinaa Solonin ja Kroisoksen tapaamisesta Sardiksessa keksityksi.²²⁵ Myös nykykäsityksen mukaan on epätodennäköistä, että tämä kohtaaminen, joka käynnistää Lyydian ja Persian välisen konfliktin ja siten koko persialaissodat, olisi kronologisesti voinut uskottavasti tapahtua.²²⁶ Miksi Herodotos on siis kirjoittanut sen? Tulkitseen sen olevan eräänlainen

²²² Evans 1980, 10–15.

²²³ Evans 1980, 14–15.

²²⁴ Palaan Thukydideen lähteiden käyttöön luvussa 4.3.

²²⁵ Plut. Solon 27.1

²²⁶ Branscome 2015, 3.

tutkielma keskeisten hallitsijoiden motiiveista. Tällaisena se palvelee Herodotoksen *apodeksista*, mutta nykyaikaisessa ja jo roomalaisajan kriitikkojen mielessä se ei ole totta totuuden merkityksessä korrespondenssina tapahtumien kanssa.

Tulkintaani tukee Charles Chiassonin mielenkiintoinen analyysi Solonin ja Kroisoksen tapaamisesta. Hänen mukaansa Herodotos tekee Kroisoksesta yleisönsä odotusten vastaisen hahmon. Hän hyödyntää poeettista priamel-rakennetta, jota kuorolaulussa käytettiin erityisesti kohteen ylistykseen. Herodotos käyttää tätä rakennetta odotusten vastaisesti paljastaakseen Kroisoksen huonon harkinnan, joka johtaa lopulta hänen valtakuntansa häviöön persialaisille. Kroisos normaalisti esitetään positiivisessa valossa menestyksen personifikaationa, vaikka hän ei olekaan kreikkalainen.²²⁷ Tässä tarinassa hän ei kuitenkaan kuuntele kreikkalaista viisautta edustavan ateenalaisen Solonin neuvoja. Tämä roolien vaihto on mielestäni hyvä esimerkki sellaisista analogioista, joista Hartog kirjoittaa kreikkalaisten ja ei-kreikkalaisten kohtaamisissa.²²⁸ Herodotos asettaa rinnakkain tutun kreikkalaisen ja vieraan ei-kreikkalaisen tavan toimia, ja tekee sen tällä kertaa yksilöiden tasolla sotajoukkojen sijaan.²²⁹ Herodotoksen tehtävänä on paljastaa totuus hänen käsittelemistään ilmiöistä ja tapahtumista oman totuuskäsityksensä puitteissa. *Apodeksiksen* kannalta korrespondenssi sen kanssa, mitä tapahtui, ei ole hänelle yhtä tärkeää. Senkin osalta kuitenkin minusta vaikuttaa siltä, ettei hän valehdellut tietoisesti Evansin tarkoittamalla tavalla.²³⁰

²²⁷ Chiasson 2012, 133–137. Priamel-rakenteen Herodotoksella tunnisti ensimmäisenä Charles Race 1980-luvulla. Sen muodostavat kaksi tai useampaa subjektiä tai perspektiiviä ja näiden kontrastista tai analogiasta seuraava kliimaksi, joka korostaa erityistä mielenkiinnon kohdetta. Se on kreikkalaisen kuorolyriikan keskeinen elementti. Chiasson 2012, 129–130.

²²⁸ Hartog itsekin huomioi tällaisen henkilöiden eikä kansojen varaan rakennetun analogian Anakharsiksessa ja Skyleksessa. Hartog 1988, 64.

²²⁹ Oman tutkimuksensa arvoista olisi selvittää, miten Herodotoksen analogioiden varaan on rakennettu anakronistisesti itä–länsi-vastakkainasettelua. Herodotoksen kategoriat ovat subliimeja eivätkä asetu yksi yhteen tukemaan käsitystä suuresta idästä hyökkäävästä Persiasta, jota vastaan pieni demokraattinen Kreikka lännessä puolustautuu. Pelling 1997; Gruen 2011. Tämän asetelman varaan on rakennettu viholliskuvaa niin kylmän sodan Neuvostoliitosta kuin nykyisestä Persian perillisestä Iranistakin. Aihe ansaitsisi Hartogin teoksen jälkeisen pidemmän käsittelyn. Myös Thukydideen *Peloponnesolaissotaa* käytetään julkisessa keskustelussa ja politiikan tutkimuksessa samanlaisten vastakkainasettelujen selittäjänä ja mallina ottamatta huomioon muun muassa kreikkalaisten *polisten* erityistä suhdetta toisiinsa verrattuna suurvaltasuhteisiin. Allison 2015.

²³⁰ *Historiateoksen* valtavan laajuuden vuoksi on mahdotonta käydä kattavasti läpi hänen esittämiään historiallisia faktoja ja niiden todenperäisyyttä, joten olen käsitellyt niistä vain muutamia, joita kriitikot ovat nostaneet esiin.

3.3. Vaihtoehtoisten tarinoiden esiin tuominen

Toisessa luvussa käsittelin kaksi tapausta, joiden yhteydessä Herodotos ilmoittaa tavoitteekseen esittää puolueettomasti eri versiot ja antaa lukijoiden tehdä niistä johtopäätöksensä.²³¹ Hartog on tunnistanut vielä kaksi esimerkkiä siitä, miten Herodotos ottaa tehtäväkseen toistaa epäuskottavatkin tarinat.²³² Niissä Herodotos sekä toteuttaa ideaaliaan tuoda esiin virheellisiäkin tarinoita, että tarkentaa sitä. Ensimmäinen on kuvaus Kambyseen sotaretkestä. Tarinan kannalta olisi riittävää kertoa, että arabien kuningas lähetti kameleita tuomaan vettä leileissä sotilaille. Kuitenkin Herodotos kertoo vielä version, jossa kuningas rakentaa vesijohdon joukkojen luo. Herodotokselle riittää tämän version kertomisen motivaatioksi se, että tarina on olemassa, vaikka hänen kertomuksensa etenemiselle versio on tarpeeton.²³³ Kaikkien versioiden kertominen ei kuitenkaan ole aina Herodotokselle ongelmatonta. Toisessa Hartogin esimerkissä Herodotos mainitsee perustelunsa uudestaan käsitellessään Argoksen ja persialaisten läheisiä suhteita, jotka eivät persialaissotien jälkeen tuoneet hyvää mainetta Argokselle:

Minä olen velvollinen kertomaan, mitä kerrotaan, mutta en suinkaan ole velvollinen kaikkea uskomaan; ja tämä sanani pitääköön paikkansa joka kertomukseeni nähden.²³⁴

Herodotos vetoaa kahteen perusteeseen puolustautuessaan mahdollisilta syytöksiltä ristiriitaisten tai epätosien versioiden levittämisestä. Ensinnäkin olemassa olevan tarinan kertominen on hänen velvollisuutensa. Toisekseen hän toteaa ettei itsekään ole velvollinen näitä versioita uskomaan. Samalla hän tässä lainauksessa laajentaa velvollisuutensa tästä yksittäistapauksesta koskemaan koko teostaan. Hartog tekee kaksi havaintoa näistä kohdista. Ensinnäkin kertomalla, että hän on kuullut nämä tarinat ja toistaa niitä sellaisenaan, Herodotos positioi itsensä niiden ulkopuolelle. Riippuu vain kuulijasta, uskooko tämä niihin, eikä kertoja ota siihen kantaa. Toisekseen Herodotos lisää tarinansa luotettavuutta ilmoittamalla, että hän ei itsekään usko kaikkia tarinoitaan. Mikäli hän ei itsekään yritä vakuuttaa, että kaikki hänen tarinansa ovat tosia, hän

²³¹ Hdt. 1.1–1.5., 2.122–2.123.

²³² Hartog 1988, 293.

²³³ Hdt. 3.9.

²³⁴ ”ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πειθεσθαί γε μὲν οὐ παντάπασι ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω ἐς πάντα λόγον: ἐπεὶ καὶ ταῦτα λέγεται.” Hdt. 7.152.

samalla vakuuttaa, ettei ole huijari. Hänen yleisönsä tulisi siis sitä suuremmalla syyllä uskoa, mitä hän sanoo.²³⁵

Näiden Hartogin esimerkkien lisäksi Herodotos esittää muuallakin näkemyksiä, jotka voidaan ymmärtää kehotuksiksi tulkita tapahtuma tietyn version mukaan siten kuin hän itse sen esitti. Heti *Historiateoksen* alussa hän kertoo persialaisten ja foinikialaisten selitykset sodan syttymisen syiksi. Sen jälkeen hän toteaa, ettei ota kantaa tarinoiden todenperäisyyteen, mutta samaan hengenvetoon hän ryhtyy kertomaan siitä, kuka ensin teki vääryyttä tai aloitti vihamieliset toimet (*hyparksanta adikon*) kreikkalaisia kohtaan.²³⁶ Ideaalinsa mukaisesti hän tuo esiin myös tarinat, joihin ei usko. Samalla tämä on mielestäni vastoin hänen toista ideaaliaan antaa kuulijansa valita uskottavimpana pitämänsä tarina.

Emily Baragwanath on analysoinut Herodotoksen kerrontaa ja tulkitsee Herodotoksen johdattelevan kuulijoitaan tietoisesti. Herodotos pukee tarinansa haluamaansa muotoon ja kontrolloi siten tarinan kuulijassa herättämiä tunteita. Jos hän toivoo kuulijansa olevan sympaattinen tietylle versiolle, hän esittää sen kuvauksen positiivisemmassa valossa kuin muut versiot.²³⁷ Hartogilla on malliesimerkki tällaisesta kuvauksesta. Käsittelin Herodotoksen uskontosuhteen yhteydessä tarinaa geeteistä ja heidän hallitsijastaan Salmoksiista.²³⁸ Hartog kiinnittää huomion Herodotoksen verbiin *punthanomai*, jolla hän esittelee aiheensa. Sen voisi kääntää ’kysyessäni he vastasivat näin’. Kertomus on kokonaisuudessaan lainattu ja vaikuttaa siltä, ettei Herodotos tekisi tulkintoja siinä. Hartogin mukaan Herodotos kuitenkin tulkitsee tarinaa sijoittamalla sen juuri kyseiseen kohtaan, liittämällä sen osaksi narratiiviaan ja ottamalla etäisyyttä geettien uskomuksiin.²³⁹ Näin kehystettynä Herodotos saa geettien uskomukset vaikuttamaan epäuskottavilta omalla kertojan auktoriteetillaan.

Esittäessään usean osapuolen version tapahtuneesta Herodotos usein tuo esiin lähteensä. Hän ei kuitenkaan aina toimi näin, vaan toisinaan hän esittää asian paljastamatta lähteitään, kuten Thukydides. Erityisesti kuvatessaan lähihistoriaa – Herodotoksen omaa elinaikaa – hän viittaa tapahtumiin vain tapahtuneina (*hode*). *Historiateoksessa* kyse on

²³⁵ Hartos 1988, 293–294.

²³⁶ “ἐγὼ δὲ περὶ μὲν τούτων οὐκ ἔρχομαι ἐρέων ὡς οὕτω ἢ ἄλλως κως ταῦτα ἐγένετο, τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας” Hdt. 1.5.3.

²³⁷ Baragwanath 2008, 122.

²³⁸ Hdt. 4.94–4.96.

²³⁹ Hartog 1988, 85, 105.

hänen kehyskertomuksestaan eli persialaissodista, jotka esitetään pitkinä kertomuksina ilman lähteitä. Esimerkiksi neljännen kirjan lopusta alkava lähteetön kuvaus keskeytyy vasta viidennen kirjan loppupuolella, kun krotonilaisten ja sybarilaisten sota kuvataan Dorieuksen kertomana.²⁴⁰ Tässä sisäkertomuksessa Herodotos antaa taas tilaa molempien osapuolten näkökulmille. Sen jälkeen hän toteaa, ettei usko kumpaakaan puolta, ja esittää todisteet väitteelleen. Sitten lähihistorian kuvaus ilman nimettyjä lähteitä jatkuu.²⁴¹

Lateiner on kiinnittänyt huomiota erityiseen valheellisen toiminnan kuvaukseen: petollisiin valoihin. Hänen mukaansa Herodotoksen tehtävä sallii ja myös vaatii näiden esille tuomisen.²⁴² Herodotos ihailee esimerkiksi Themistokleen luovaa oveluutta, improvisaatiota ja laskelmointia. Hän ei tuomitse petollisia valoja mutta ei kuitenkaan suoraan kehu niiden vannonjia.²⁴³ Tässä hän muistuttaa Thukydidestä, joka ei myöskään arvostele petollista toimintaa, kuten *polisten* valloittamista petoksella.²⁴⁴ Se ei tarkoita, etteivätkö molemmat historioitsijat arvostelisi toimia, joita pitävät väärinä. Petokset eivät vain välttämättä kuulu heidän mielestään kunnianttomien tekojen kategoriaan. Tulkitsen heidän laskevan petoksen hyväksyttäväksi sodankäynnin keinoksi etenkin kaupunkien valtauksessa.

Herodotos sen sijaan rikkoo vastaan ideaaliaan kertoa kaikki tietämänsä merkittävät asiat, jos hän pitää kyseisiä asioita liian alhaisina. Tällä perusteella hän jättää kertomatta miksi egyptiläiset kuvaavat toisin kuin kreikkalaiset erään jumalan, jonka hän tunnistaa kreikkalaisten Paniksi; miksi egyptiläiset uhraavat ja syövät sikaa eräässä uskonnollisessa juhlassa mutta kieltäytyvät ja halveksivat sitä muuten;²⁴⁵ ja miten Polykrates surmattiin.²⁴⁶ Jälkimmäisin tapahtuu vaihtoehtoisessa tarinassa Polykrateen kuolemasta, joten sitä on vaikea pitää merkittävänä vaikenemisena.

²⁴⁰ Hdt. 4.200–5.42.

²⁴¹ Hdt. 5.43–45. *Historiateoksen* viidennestä kirjasta tarkemmin luvussa 5.2.

²⁴² Lateiner 2012, 161. Lateiner määrittelee Herodotoksen tehtäväksi suurten tekojen (*erga megala*) tallentamisen ja kaikkien tarinoiden esittämisen. Tämä tehtävänasettelu sisältyy omaan käsitykseeni Herodotoksen ideaaleista, mutta ei kuvaa niitä kattavasti.

²⁴³ Lateiner 2012, 163.

²⁴⁴ Esim. Thuc. 5.3., 5.9. Herodotokselta löytyy samanlainen kuvaus, jossa Babylon valloitetaan juonen avulla. Hdt. 3.150.–3.160.

²⁴⁵ Hdt. 2.46.–2.47. Egyptiläisen jumalan Herodotos luultavasti tunnistaa väärin sen ulkoisista merkeistä. How & Wells 1912, 2.46. Hänen vaikenemisensa voi liittyä kyseisen jumaluuden asemaan hedelmällisyyskultissa.

²⁴⁶ Hdt. 3.125.3.

Merkittävämpiä kuin ne kohdat, joissa Herodotos ilmoittaa vaikenevansa, ovat ne hiljaisuudet, joita ei voi päätellä Herodotoksen kerronnasta. Vieraita uskontoja käsitellessään hän kertoo, miten ne eroavat kreikkalaisesta, mutta tämä erottelu jää rituaalien kuvauksien tasolle. Hän ei kerro, miten näiden uskontojen harjoittajat kokevat uskontonsa. Samoin hän antaa vieraille jumalille kreikkalaiset nimet tehdäkseen ne ymmärrettäväksi yleisölleen ja riisuu ne ominaisuuksista, jotka eivät ole yhteensopivia kreikkalaisten uskonnonharjoituksen kanssa. Gouldin mukaan näin hän samalla jättää kertomatta sen, mikä vieraissa uskonnoissa todella on erilaista niiden harjoittajan näkökulmasta.²⁴⁷

Herodotos jättää kertomatta myös erään version Makedonian kuningas Aleksanteri I:n ja tämän isän Amyntaksen kohtaamisesta persialaisten kanssa, vaikka hän todennäköisesti tunsu sen ja sitä pidetään tositapahtumana. Persialaiset tekivät makedonialaisista liittolaisiaan, mutta sen sijaan Herodotos kertoo tarinan, jossa Aleksanteri surmasi persialaisen lähetystön.²⁴⁸ Ernst Badian on esittänyt tästä vaikenemisesta teorian, jonka mukaan Herodotos ei kerro kyseistä versiota, jottei loukkaisi Makedonian vaikutusvaltaista hallitsijaa häpeällisellä tositarinalla. Kuitenkin Herodotos jättää kertomaansa tarinaan riittävästi aukkoja, jotta sitä seuraavista tapahtumista voi päätellä sen olevan virheellinen.²⁴⁹ Tämän voi tulkita olevan eräs tapaus, jossa Herodotoksen ideaalit ovat ristiriidassa. Hän ei halua antaa historian tuomiota syyllistämällä makedonialaisia liittosta persialaisten kanssa, mutta tulee samalla vaienneeksi tuntemastaan versiosta.

3.4. Historian tuomarin roolin välttäminen

Olen määritellyt neljänneksi Herodotoksen ideaaliksi historiankirjoitukselle tuomarin roolin välttämisen. Leopold von Ranken kuuluisa tavoite kuvata historian tapahtumia objektiivisesti, ”*wie es eigentlich gewesen*”, oli Ottar Dahlin tulkinnan mukaan myös pyrkimys luopua tuomarin tehtävästä.²⁵⁰ Tulkitsen Herodotoksen kuitenkin valinneen toisen suunnan toteuttaa tätä pyrkimystä. Kuvasin sitä edellisessä alaluvussa tavoitteeksi tuoda esiin kaikkien osapuolten tarinat, vaikka ne olisivat keskenään ristiriitaisia tai

²⁴⁷ Gould 1994, 102–106.

²⁴⁸ Hdt. 5.17.–5.21.; Badian 1994, 107–114.

²⁴⁹ Badian 1994, 117–119.

²⁵⁰ Dahl 1971, 94. Dahl siteeraa Rankea muodossa ”*wie es eigentlich gewesen ist*”.

itsessään uskomattomia. Kun nämä ideaalit yhdistetään, Herodotos joutuu rikkomaan yhtä noudattaessaan toista. Tulkitsen näin käyvän, kun hän kieltäytyy uskomasta jotakin tarinaa, mutta kokee olevansa velvoitettu kertomaan sen. Tällaisia ovat esimerkiksi jo käsitelty tarina geeteistä tai tarina feenikslinnusta, johon Herodotos ilmoittaa suoraan olevansa uskomatta.²⁵¹

Herodotos ei aina kyseenalaista vastakkainasetteluja, joita pidämme nykyisin ongelmallisina ja tämä saattaa vaikuttaa tuomitsevalta. *Historiateoksessa* kreikkalaiset edustavat *polista* eli järjestäytyntä ja sivistynyttä yhteiskuntaa, jonka ulkopuolella barbaarit elävät.²⁵² Tämä asetelma vaikuttaa ristiriitaiselta suhteessa puolueettomuuden tavoitteeseen. Se asettaa barbaarit lähtökohtaisesti alisteiseen asemaan. Hartog huomioi, että nämä roolit ovat Herodotoksella kuitenkin liukuvia. *Historiateoksen* narratiivissa on vain kaksi tapaa toimia: kreikkalainen ja sille vieras tapa. Kahden vieraan tavan kuvaaminen rinnakkain ei olisi enää ymmärrettävää yleisölle, joka tarvitsee samastumiskohteen tarinassa.²⁵³ Jotta kreikkalainen yleisö voisi ymmärtää persialaisten ja skyyttien taistelut, jommankumman on omaksuttava kreikkalaisten rooli. Tästä syystä skyyttien kuvataan taistelevan kuin barbaarit ja persialaisten kuin kreikkalaiset – persialaiset ovat analogia kreikkalaisille. Kun myöhemmin kreikkalaiset itse taistelevat persialaisia vastaan, persialaisten kuvataan taas taistelevan kuin barbaarit.²⁵⁴

Tällainen vieraan kuvaus ei kuitenkaan mielestäni ole vieraan tuomitsemista. Päinvastoin Herodotos antaa arvoa barbaarien saavutuksille siinä määrin, että Plutarkhos kutsui häntä barbaarien rakastajaksi (*philobarbaros*).²⁵⁵ Hän arvostelee Herodotosta lukuisista *Historiateoksen* kohdista, joissa muut kuin kreikkalaiset nähdään toimimassa kreikkalaisia viisaammin, joissa vieraita jumalia kutsutaan kreikkalaisten nimillä tai joissa Herodotos osoittaa ei-kreikkalaiset juuret kreikkalaisina pidetyille henkilöille.²⁵⁶ Kreikkalaiset eivät ajatelleet barbaareista niin kuin me ajattelemme nykyään vieraista kansoista. Asherin mukaan Herodotoksen kunnioitus muidenkin kuin kreikkalaisten kyvykkyyttä ja saavutuksia kohtaan tekee hänestä helpon kohteen

²⁵¹ Hdt. 2.73.

²⁵² Hartog 1988, 369.

²⁵³ Hartogin mukaan Herodotoksen kerronnalliset välineet tehdä vierasta ymmärrettäväksi ovat inversio, analogia ja vertailu, Hartog 1988 213–216, 257.

²⁵⁴ Hartog 1988, 259. Samanlaisesta analogian käytöstä teebalaisten kuvauksessa ks. luku 4.1.

²⁵⁵ Plut. De Herod. 12.

²⁵⁶ Plut. De Herod. 11.–19. Hornblowerin mukaan Herodotoksen saamaan kritiikkiin vaikutti se, että Herodotos oli karkotettu kaarialainen persialaisten hallitsemasta Halikarnassoksesta eikä samassa asemassa kuin esimerkiksi ateenalaiset historiankirjoittajat. Hornblower 1991b, 11, 18.

kreikkalaisten kritiikille.²⁵⁷ Tämän kritiikin huomioiden olisi mielestäni anakronistista tulkita, että Herodotos toimii vastoin ideaaliaan välttää tuomarin roolia vieraiden kansojen kuvauksessa.

Philip A. Stadter nostaa Herodotokselta esiin kohdan, jossa hän selvästi vaikuttaa ottavan kantaa osapuolten syyllisyyteen. Hänen mukaansa Herodotos pitää Efiältestä syyllisenä tappioon Thermopylain taistelussa.²⁵⁸ Herodotos kuvaa vaihtoehdoisen tarinan, jonka mukaan syyllinen ei olisi Efiältes vaan Onetes. Hän kuitenkin päättää kuvauksen sanoihin ”ja siksi minä mainitsen hänet syylliseksi”²⁵⁹. Macanin kommentaari *Historiateoksesta* on pääosin vanhentunut, mutta hän tekee hyvän huomion tästä kohdasta. Macan kiinnittää huomion Herodotoksen sanamuotoihin. Herodotos käyttää verbiä *grapho*, joka kääntyy vain kaivertamiseksi, eli kyse on muistiin kirjaamisesta. Hän ei kirjoita *graphomai*, mikä sisältäisi ajatuksen tuomitsemisesta juridisessä mielessä.²⁶⁰ Tässä käännökset ovat saattaneet tehdä vääryyttä Herodotoksen alkuperäiselle ajatukselle. Joko kyse on historian tuomion säilyttämisestä Efiälteen niskoille tai vain Herodotoksen tyypillisestä tavasta ottaa kantaa siihen, mitä tarinaa hän pitää uskottavimpana.

Liitin luvussa 2.2. tuomarin roolin välttämisen laajempaan ajatukseen kuvauksen tasapuolisuudesta. Hans-Peter Stahl huomioi, kuinka Herodotos käsittelee Kserkseen päätöksen hyökätä Egyptiin vain yhdessä kappaleessa, mutta päätöstä hyökätä Kreikkaan käsitellään kolmentoista kappaleen ajan.²⁶¹ Tässä näyttää siltä, että korostamalla Kreikan sotaretkeä hän nostaa kreikkalaiset keskiöön, ja egyptiläiset jäävät heitä pienempään rooliin. Tämä kirjallinen tekniikka on ristiriidassa hänen tasapuolisuuden ideaalinsa kanssa. Egyptin sotaretkelle lähteminen ja koko retken tulos – kapinan kukistaminen – käsitellään lyhyesti kesken Kreikan sotaretkeen valmistautumisen, mikä korostaa mielestäni tätä ristiriitaa. *Historiateos* ei kerro tasapuolisesti tapahtumista persialaissodan vuosina eikä edes käsittele niitä tasaisesti persialaisten näkökulmasta, vaikka he ovat kehyskertomuksen pääasialliset toimijat. Tärkeintä Herodotokselle ovat tapahtumat, jotka ohjaavat ja selittävät persialaisten ja kreikkalaisten konfliktia.

²⁵⁷ Asheri 2007, 44.

²⁵⁸ Stadter 2012, 46–47.

²⁵⁹ “τοῦτον αἴτιον γράφω”, Hdt. 7.214.3.

²⁶⁰ Macan, 7.214.3.

²⁶¹ Stahl 2012, 133–134. Kyseiset kohdat ovat Hdt. 7.7., 7.5.–7.6., 7.8.–7.18.

4. Kirjoittamisen ideaalien noudattaminen *Peloponnesolaissodassa*

4.1. Keskittyminen nykyasioihin ja sotaan

Thukydides pitäytyy yleensä varsin läheisesti vain sotaan liittyvissä seikoissa. Hän esittelee varsin tiiviisti esimerkiksi sotaan johtaneet syyt, vaikka taustoittaa sodan historian laajasti. Hänen mukaansa sota ei todella syttynyt siitä syystä, mikä sille virallisesti annettiin. Todellisena syynä hän pitää Ateenan vallan kasvamista, jonka spartalaiset kokivat uhaksi.²⁶² Muodollisesti sota syttyi kuitenkin Ateenan, Korintin ja Spartan välisten rauhansopimusten rikkoutumisesta, kun Ateena tuki pieniä *poliksia* näiden ja Korintin välisissä taisteluissa ja Sparta ajautui osalliseksi Ateenaa vastaan.²⁶³ Tiivistä kerrontaa kehystävät yksityiskohtaiset puheet ja vastapuheet, joissa eri osapuolet argumentoivat Spartan sotaan osallistumisen puolesta ja vastaan.²⁶⁴ Näin Thukydideen fokus säilyy välittömästi sotaan liittyvissä asioissa.

Samoin keskittymistä sotaan painottaa peloponnesolaissodan kiihkeimpien vaiheiden välisen viiden vuoden rauhan tiivis kuvaus viidennessä kirjassa.²⁶⁵ Thukydides kertoo lähinnä erilaisista rauhaa häiritsevistä sotatoimista, eikä jaksossa esitetä suoria puheita, vaikka hän raportoi esimerkiksi Ateenan Alkibiadeen käyneen neuvotteluja Argoksen edustajien kanssa.²⁶⁶ Puheet esitetään epäsuorasti ja lyhyesti. Tulkitsen tämän tarkoittavan, että Thukydides keskittyy aiheensa – sodan – kuvaukseen muiden aiheiden kustannuksella. Tätä tulkintaa hieman horjuttaa jakson loppu. Se on myös tiiviisti kuvattu, vaikka se koostuu nimenomaan sotaretkien ja neuvottelujen kuvauksesta ja kestää kokonaisen vuoden.²⁶⁷ Kolmen kappaleen jakso sekä alkaa että päättyy vuoden lopetuksella. Hornblower tulkitsee, ettei kyse ole vain tietoisesta valinnasta. Hänen mukaansa tämä rauhanajan kuvaus on epäyhtenäinen Thukydideen muun teoksen kanssa, se vaikuttaa keskeneräiseltä ja sen tapahtumat olisivat mahdollistaneet tarkemman kuvauksen kuin mihin Thukydides on päätenyt.²⁶⁸ Tämän jakson jälkeen

²⁶² Thuc. 1.23., 1.88.

²⁶³ Thuc. 1.55.–1.57.

²⁶⁴ Thuc. 1.68.–1.87.

²⁶⁵ Thuc. 5.25.–5.85. Tiiviyden tunnetta lisää se, että Thukydides tässä poikkeaa omasta vakiintuneesta kaavastaan mainita itsensä ja teoksensa vuoden lopetuksissa. Kolme neljästä tällaisesta vuoden lopetuksesta on viidennessä kirjassa.

²⁶⁶ Thuc. 5.61.

²⁶⁷ Thuc. 5.81.–5.83.

²⁶⁸ Hornblower 2013, 196–197, 208–209, 215.

kerronta taas tihentyy, kun Thukydides siirtyy kuuluisiin Meloksen kohtaloo käsitteleviin dialogeihin.²⁶⁹

Thukydides myös poikkeaa sodan ja oman nykyhetkensä kuvaamisesta. Hän tekee paljon taustoitusta suhteessa siihen, että hänen mukaansa vain tieto nykyisistä asioista on luotettavaa. Selvin ja laajin osa, jossa Thukydides kertoo peloponnesolaissotaa edeltävistä tapahtumista, on hänen arkeologiaksi kutsuttu jaksonsa.²⁷⁰ Se on kertomus Homerosta edeltävistä ajoista persialaissotiin saakka. Thukydides ei paljasta lähteitä Kreikan varhaisvaiheiden kuvaukselleen.²⁷¹ Hän kertoo Troijan sodasta homeerisen perinteen mukaisesti ja lisää siihen omia näkemyksiään eri kansojen säilyneistä tavoista ja nimistöä.²⁷² Hän ei kyseenalaista sukujen myyttisinä kantaisina pidettyjä sankareita, kuten Heraklesta, Perseusta tai Agamemnonia.²⁷³ Jo tämän kuvauksen perusteella käy selväksi, ettei Thukydides noudata ideaaliaan kertoa vain oman elinaikansa tapahtumista ja välittömästi sotaan liittyvistä asioista. Esittäessään pohdintoja kansojen myyttisestä alkuperästä hänen kerrontansa muistuttaa varsin paljon Herodotoksen kerrontaa.

Thukydides kertoo myös historiallisia faktoja, jotka eivät ole välttämättömiä tarinoiden ymmärtämiseksi. Gray huomioi, kuinka kolmannessa kirjassa Thukydides mainitsee Hesiodoksen kuolleen paikassa, jossa Demostheneen joukot ovat marssimassa taisteluun.²⁷⁴ Kuolinpaikan mainitseminen on paha enne ja tietoinen narratiivinen tehokeino.²⁷⁵ Thukydides ei vetoa uskonnollisiin auktoriteetteihin, kuten oraakkeleihin, yhtä usein kuin Herodotos, mutta hän kuitenkin käyttää enteitä retorisina välineinä. Momiglianon mukaan tämä maininta muistuttaa Herodotoksen sivujuonnetta, jossa tämä mainitsee Aisopoksen murhapaikan.²⁷⁶ Runoilijoiden elämät olivat biografisen kiinnostuksen kohteita, eikä Thukydideskään jätä kirjoittamatta heistä.²⁷⁷ Momigliano pitää Thukydidestä kuitenkin enemmän annalistina kuin biografina, sillä tämä kuvasi

²⁶⁹ Thuc. 5.85.–5.111.

²⁷⁰ Thuc. 1.2.–1.19.

²⁷¹ Thuc. 1.2.–1.5.

²⁷² Thuc. 1.6.–1.14.

²⁷³ Hornblower tekee tämän saman huomion näin: “Thucydides’ Archaeology shows that even sophisticated Greeks drew no absolute line between such ‘mythical’ figures and the subject-matter of ‘history’”. Hornblower 1991b, 268. Mielestäni tämä kommentti on hyvä esimerkki ongelmallisesta asenteesta Herodotoksen ja Thukydideen uskonnon käsittelyyn. Hornblower suhtautuu uskontoa harjoittaviin kreikkalaisiin alkeellisina eikä yritä ymmärtää sen roolia heidän omasta näkökulmastaan.

²⁷⁴ Thuc. 3.96.1.

²⁷⁵ Gray 2011, 83.

²⁷⁶ Hdt. 2.134.

²⁷⁷ Momigliano 1971, 26.

henkilöiden elämää varsinaisessa tarinassaan epäsuorasti.²⁷⁸ Näiden esimerkkien lisäksi huomioisin myös *Peloponnesolaissodan* toisen kirjan lopetuksen. Sotatapahtumien edetessä asumattomille Ekhinai-saarille Thukydides kertoo, kuinka Apollon määräsi paikan asuinsijaksi Alkmaionille, joka nimesi alueen Akarnaniaksi poikansa mukaan.²⁷⁹ Tarinan tarkoituksena ei välttämättä ole kertoa muuta kuin nimen tausta. Hän ei ota kantaa jumalan rooliin tarinassa tai sen todenperäisyyteen. Hän viittaa siihen vain passiivisessa muodossa *legetai* 'kerrotaan'. Thukydides suhtautuu Ateenan historian kannalta merkittävien alkmaionidien kantaisään Alkmaioniin historiallisena henkilönä. Herodotoksella tällaiset sivujuonteet kuuluvat hänen tehtävänantoonsa, mutta Thukydideen kirjoituksessa niitä voi pitää hänen ideaalinsa vastaisina.

Samoin Thukydides jättää kertomatta joitain hänen narratiiviinsa liittyviä faktoja. Hän ilmoittaa, ettei kerro taistelussa kaatuneiden ambrakialaisten määrää, koska se oli uskomattoman suuri.²⁸⁰ Gray tulkitsee hänen motiivikseen halun säilyttää teoksensa uskottavuus. Jos hän olisi kertonut sen, hänen koko teoksensa uskottavuus olisi kärsinyt hänen yleisönsä silmissä. Toisaalta epäuskottavan suuren luvun kertominen ei olisi tehnyt vaikutusta ateenalaiseen yleisöön, koska Ateenan väkilukuun verrattuna se olisi silti ollut pieni.²⁸¹

Liitin Thukydideen käsityksen ajanlaskusta osaksi määritelmää ideaalille kertoa vain nykyisistä tapahtumista, joista on varmaa tietoa. Hänen mukaansa tapahtumat tulee ajoittaa vuosien vaihteluun eikä hallitsijoiden kausiin.²⁸² Pääsääntöisesti hän noudattaa tätä sääntöä. Hän käyttää työtään ajoittaessaan kirjoittamiseen viittaavaa termiä *sunegrapse* sen sijaan, että hän käyttäisi sen esittämiseen liittyvää sanastoa, kuten Herodotos termillä *apodeksis*. *Sunegrapse* korostaa Thukydideen itse tekemäänsä työtä. Se esiintyy *prooimionin* lisäksi suurimmassa osassa *Peloponnesolaissodan* vuoden vaihteita, joissa hän toteaa taas yhden vuoden, ”jonka historian Thukydides on kirjoittanut”, päättyvän.²⁸³ Hän ei itse kirjoita *historia* tässäkin yhteydessä. Suomen- ja englanninkieliset käännökset ovat lisänneet sen muodossa tai toisessa hänen vuoden

²⁷⁸ Momigliano 1971, 16.

²⁷⁹ Thuc. 2.102.5.–2.102.6.

²⁸⁰ Thuc. 3.113.

²⁸¹ Gray 2011, 86.

²⁸² Thuc. 5.20.

²⁸³ ”τῶ πολέμῳ τῶδε ὁν Θουκυδίδης ξυνέγραψεν.” Vuodet päättyvät maininnalla Thukydideestä ja kirjoittamisesta kaksitoista kertaa Thuc. 2.70., 2.103., 3.25.; 3.88., 3.116., 4.51., 4.135., 6.7., 6.93., 7.18., 8.6., 8.60. ja neljä kertaa ilman näitä mainintoja. Thuc. 4.116., 5.51., 5.81., 5.83. Sota kesti yhteensä 27 vuotta, mutta muiden vuoden vaihteiden yhteydessä Thukydides ei totea vuoden vaihdetta erikseen.

lopetuksiinsa. Kreikan kielessä ei ole välttämätöntä täsmentää, mikä on se jokin, jonka Thukydides on kyseisestä vuodesta kirjoittanut. Se on vain 'tämä' (*tode*), jonka Thukydides on sodasta kirjoittanut. Sillä voidaan tarkoittaa kirjoitusta, kirjaa tai teosta yleensä.

Välillä Thukydides rikkoo omaa ajanlaskukäsitystään vastaan juuri siten kuin on kritisoinut. Hän ajoittaa tapahtumia sekä Ateenan arkonttien kausien että sen mukaan, kuka oli Heran papittarena.²⁸⁴ Gomme huomioi tämän ristiriidan mutta ei esitä sille selitystä. Hän kommentoi vain, että hallitsijaluetteloita käytettiin ajoituksessa siksin, että ne olivat ainoa säännöllinen kirjallinen lähde menneisyydestä. Niiden käyttöä ennen Herodotosta ei juuri tunneta lähteiden fragmentaarisuudesta johtuen.²⁸⁵ Voi olla kyse siitä, että Thukydides on käyttänyt näissä kertomuksissa suoraan toista kirjallista lähdettä. Sen lisäksi, että hän kertoo sen, mitä hänen lähteensä paljastaa itse tapahtumista, hän käyttää niiden käytössä ollutta ajoitusta. Mahdollisesti hän tekee tämän, koska sitä tarkempi lähdetieto puuttuu.

Näiden esimerkkien valossa on todettava, että Thukydides rikkoo asettamaansa ideaalia kertoa vain mahdollisimman nykyisistä ajoista. Hän ei ole vain oman nykyhetkensä arkistoiija, kuten Hartog hänet esittää. Ei ole niin, että Thukydideelle olisi mahdollista vain nykyhetkestä kertova historiankirjoitus.²⁸⁶ Sen sijaan hänen ideaalinsa kumpuaa siitä, että hän epäilee ja kritisoi menneisyydestä kertomista ja siitä kertovia edeltäjiään.²⁸⁷ Kuitenkin hän turvautuu itse menneisyyteen argumenttiensa tukena.

4.2. Varmuus tosiasioista ja vaikeneminen epätosista kertomuksista

Thukydideen toinen ideaali on kertoa vain se, minkä hän tietää kertomuksensa kohteista ja vaieta vaihtoehtoisista versioista. Hän käyttää retorisia keinoja, jotka asettavat hänet ristiriitaan tämän ideaalin kanssa. Esimerkiksi hänen siteeraamansa puheet voisivat olla tällaisia vaihtoehtoisia versioita siitä, mitä on tapahtunut. En kuitenkaan itse tulkitse niitä osoitukseksi moniäänisyydestä. Hän käyttää puheita ohjelmallisesti ajaakseen tiettyä tulkintaa, eivätkä puheet ole aidosti dialogisina siinä merkityksessä, jossa Mihail

²⁸⁴ Hän ajoittaa tapahtumia arkonttien mukaan Thuc. 2.2.1., 5.19.1. ja Heran papittarien mukaan Thuc. 2.2.1., 4.133.

²⁸⁵ Gomme 1966, 2–4.

²⁸⁶ Hartog 1988, 265–266.

²⁸⁷ Thuc. 1.1., 1.21.–1.22.

Bahtin kuvaa kirjallisuuden dialogisuutta. Bahtinin mukaan Dostojevskin teoksissa ristiriitaiset äänet saavat toisistaan riippumatta tilaa eikä niitä kaikkia arvioida yhdelle tulkinnalle alisteisesti.²⁸⁸ Tämä mahdollistaa moniäänisen dialogin. Thukydideen puheet muistuttavat enemmän hegeliläistä dialektiikkaa. Siinä eri puhujien tehtävänä on tuottaa ainekset synteeseille, jolle muut tulkinnat ovat alisteisia. Hegel näki Platonin dialogit esimerkkinä tällaisesta dialektisuudesta, jossa ristiriitaisista äänistä koostetaan yhtenäinen synteesi.²⁸⁹ Schadewaldt viittaa Thukydideen puheisiin juuri dialektiikkana, mutta ei korosta niiden olevan hegeliläistä dialektiikkaa.²⁹⁰ Tietoinen pyrkimys olla esittämättä ristiriitaisia näkemyksiä on Thukydideen ideaaleista päinvastaisin Herodotoksen ideaalien kanssa. Puheissa Thukydides noudattaa ideaaliaan, mutta heidän historiankirjoituksensa muistuttaa toisiaan muilta osin enemmän, kuin mitä heidän tavoitteensa antavat ymmärtää.

Thukydides kirjoittaa tarkasti itsekin sairastamastaan Ateenan rutosta, joka levisi kaupungissa peloponnesolaissodan toisena vuonna 430 eaa. Hän ei ota kantaa siihen, mikä aiheutti taudin, mutta kuvaa sen oireita ja ihmisten käytöstä ruton aikana yksityiskohtaisesti.²⁹¹ Ei ole tiedossa, mistä taudista oli kyse. Nykyaikainen käsitys tautien muuttumisesta ja niiden vaikutuksista väestöön, joka ei ole sitä aiemmin kohdannut, estää tarkan diagnoosin tekemisen niin kauas menneisyyteen. Se saattoi olla tuhkarokon varhainen muoto. Joka tapauksessa McNeill pitää kuvausta kliinisen tarkkana.²⁹² Ruton kuvauksessa Thukydides arvostelee ateenalaisten taipumusta etsiä sopivia ennustuksia, jotka olisivat ennustaneet taudin saapuvan yhdessä sodan doorilaisia kanssa. Hänen tulkintansa mukaan ihmiset muistavat nämä ennustukset niin, että ne sopivat kuvaamaan heidän kokemustaan. Mikäli ruton sijaan olisi puhjennut nälänhätä, ennustusten olisi katsottu tarkoittavan sitä.²⁹³ Ihmisten käsityksiä kritisoimalla hän korostaa oman kokemuksensa ja tulkintansa luotettavuutta. Ruton kuvaus on toisaalta hyvä osoitus Thukydideen pyrkimyksestä noudattaa ideaaliaan kertoa tosiasioista mahdollisimman tarkkaan. Toisaalta hän rikkoo ideaaliaan olla

²⁸⁸ Bakhtin (1963) 1999, 5–6, 18.

²⁸⁹ W19, 62.

²⁹⁰ Schadewaldt (1962) 1982, 325–327. On mielestäni silti todennäköistä, että hän tarkoittaa dialektiikkaa juuri hegeliläisessä merkityksessä.

²⁹¹ Thuc. 2.48.–2.51.

²⁹² McNeill (1976) 2004, 112–114. Castrénin mukaan se oli rutontapainen kulkutauti: pilkkukuume, lavantauti tai paiserutto. Castrén 2011, 175. Toisaalla hän on esittänyt sen olevan mahdollisesti ebola. “Thukydides”, *Antiikin käsikirja* 2002.

²⁹³ Thuc. 2.53.–2.54.

kertomatta niitä kertomuksia, jotka eivät pidä paikkaansa, kun hän raportoi ihmisten suhtautumisesta ennustuksiin. Hän toimiikin tässä yhteydessä samankaltaisesti kuin Herodotos, joka kertoo epätosia ja vaihtoehtoisia tulkintoja tapahtumille ja samalla kommentoi, ettei usko niihin.

Huolimatta hänen kritiikistään runoilijoita kohtaan Thukydides ei kategorisesti välttä käyttämästä epiikkaa lähteenään. Hän esimerkiksi perustelee kerkyralaisten menestystä sodassa Korinttia vastaan sillä, että Kerkyra on hänen mukaansa muinainen Skheria tai Phaiakia, "phaiakialaisten saari", ja he olivat erinomaisia merimiehiä.²⁹⁴ Kuitenkin Phaiakia tunnetaan vain *Odyseiasta*, eikä ole muuta säilynyttä tietoa siitä, että siellä olisi elänyt ennen kerkyralaisia tällainen kansa. Tulkitsen, ettei Thukydides tässä tietoisesti kerro tarinaa, jolle ei ole totuus pohjaa. Sen sijaan vaikuttaa siltä, että muun lähteen puutteessa hänkin on valmis hyväksymään Homeroksen pätevänä lähteenä. Ideaalit kirjoittaa vain nykyisistä ja sotaa koskevista asioista ja jättää vaihtoehtoiset kertomukset huomioimatta kietoutuvat toisiinsa. Thukydides kirjoittaa monin tavoin kuin Herodotos niiden osalta, vaikka heidän ideaalinsa ovat erilaiset ja osin jopa vastakkaiset. Kuitenkin Thukydideelle vaihtoehtoisten lähteiden esiin tuominen on poikkeuksellista siinä, missä Herodotokselle se on tyypillistä.

4.3. Valikoiminen lähteistä

Kaksi edellistä Thukydideen ideaalia muodostivat keskenään kokonaisuuden, jossa yksittäiset kohdat hänen kirjoituksessaan toteuttivat tai jättivät toteuttamatta samoja ideaaleja. Niin tekevät myös kaksi seuraavaa ideaalia: Thukydideen autoritääriin lähteiden valikoiminta ja pyrkimys välttää sellaista sisältöä, joka on vain viihdyttävää tai kuulijalle suosiollista. Viihteellisyyden välttämisen voi nähdä osana tehtävää karsia pois kirjoituksesta kaikki, mikä ei ole narratiivin kannalta keskeistä.

Aloitin lähteiden valikoiminnan ideaalin tarkastelun käsittelemällä tutkimuskirjallisuuden kuvaa hänen lähdeyöskentelystään. Gommen kommentaari sisältää yksityiskohtaisen erottelun aikalaishistorioitsijoista, virallisista dokumenteista, muista aikalaisista ja myöhemmistä tutkijoista, jotka ovat myös käsitelleet peloponnesolaissotaa.²⁹⁵ Hän pitää

²⁹⁴ Thuc. 1.25.4.

²⁹⁵ Gomme 1966, 28–84. Dokumenttilähteiden käytöstä ks. myös Momigliano 1990, 13–14.

yleensä Thukydideen tulkintaa parhaana, etenkin verrattuna aikalaishistorioitsijoihin, kuten Eforukseen.²⁹⁶ Gommen käsityksestä voi johtaa tulkinnan, että pääosin Thukydides on onnistunut tämän ideaalinsa noudattamisessa. Jos mittarina on nykypäivän käsitys peloponnesolaissodasta, hän on onnistunut nostamaan siitä esiin keskeisen aineksen eikä poisvalinnut sellaista, mistä olisi tullut kertoa. Thukydides vaikenee yksittäisistä lähteistään. Hänen keskeinen toimijansa on useimmiten yhteisö toisin kuin Herodotoksella, jonka teoksessa myös yksilöt ovat keskiössä. Stadter on huomioinut, kuinka *Peloponnesolaissodan* ensimmäisessä kirjassa toimii nimetty yksilö vain kerran.²⁹⁷ Tämä piirre häivyttää myös sen, keneltä hän on kuullut välittämänsä tarinat. Palaan siihen seuraavassa alaluvussa käsitellessäni, miten hän kuvaa Brasidasta.

Thukydideen lähteiden valikointia voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten näkyy hänen oma tulkintansa hänen kuvaamiensa ihmisten motiiveista ja toiminnasta. Hyvä esimerkki tästä on *Peloponnesolaissodan* kolmas kirja. Siinä sodan ensimmäinen kymmenvuotinen vaihe on kuumimmillaan ja Thukydideen kuvaus yksityiskohtaista. Yksilöiden toiminnan lisäksi hän tulkitsee yhteiskunnallisia ja sotatapahtumia, joita hän käyttää esimerkkeinä hyvästä ja huonosta vallankäytöstä sekä oikeasta strategiasta. Hän tekee tulkintoja henkilöiden ajatuksista, kuten ilmoittamalla spartalaisen Alkidaan olleen hyvillään, ettei kohdannut vihollisia merellä.²⁹⁸ Samoin hän tulkitsee joukkojen motiiveja. Hän kirjoittaa, että spartalaiset tuomarit halusivat luultavasti olla mieliksi teebalaisille, kun he tuomitsivat Plataian hävitettäväksi sen valloituksen jälkeen, kun spartalaiset kutsuttiin puolueettomina päättämään sen kohtalosta.²⁹⁹

Thukydides ottaa suoraan kantaa toimijoiden motiiveihin kertoessaan, mikä merkitys Ateenan ja Spartan sodilla oli kreikkalaisten *polisten* sisäpolitiikalle. Kaikissa *poliksissa* eli sekä demokratian että oligarkian kannattajia. Nämä puolet saivat demokraattisesta Ateenasta ja oligarkkisesta Spartasta helposti liittolaisen pyrkiessään valtaan.³⁰⁰

²⁹⁶ Gomme 1966, 28–29.

²⁹⁷ Stadter 2012, 57–58.

²⁹⁸ Thuc. 3.33.3.

²⁹⁹ Thuc. 3.68.4. Samalla tavalla hän tulkitsee spartalaisten ajatuksia rauhansopimuksen rikkomisesta. Thuc. 7.18.

³⁰⁰ Spartan ja Ateenan valtiomuodot eivät olleet täysin erilaiset. Kreikan *poliksissa* oli usein monimutkaisia valtarakenteita, jotka yhdistelivät eri valtiomuotoja. Spartassa vallassa olivat kaksi perinnöllistä kuningasta; oligarkkinen vanhojen neuvosto, *gerousia*, jonka jäsenyys oli elinikäistä; demokraattinen kansankokous, jolle *gerousia* esitteli asiat, sekä viisi kansan parista vaaleilla valittua *eforia*, jotka käyttivät toimeenpanovaltaa. Ateenassa valtiomuoto muuttui usein. Pysyvänä siihen kuuluivat kansankokous ja sitä pienempi toimeenpaneva elin eli Ateenan eri alueita edustanut 50-jäseninen *boule*.

Thukydides kertoo, että tämä kamppailu paljastaa ihmisluonnon. Samalla hän ottaa kantaa rauhan puolesta:

Puoluetaistelut tuottivat siten kaupunkivaltioille suurta onnettomuutta, ja niin on laita nyt ja tulevaisuudessa niin kauan kuin ihmisluonto pysyy ennallaan. Vaikutus on milloin ankarampi, milloin lievempi ja erilainen aina sen mukaan, millaisiksi olosuhteet muodostuvat. Rauhassa ja onnellisissa oloissa eletessä sekä valtioiden että yksityisten ajattelutapa on parempi, koska ei jouduta tahtomattaan ankaraan pakkotilaan, kun taas sota, joka estää ihmiset vaivattomasti hankkimasta mitä he joka päivä tarvitsevat, on kovakourainen kurinpitäjä ja ohjaa ihmisten suuren joukon intohimoja nykyhetken vaatimusten mukaan.³⁰¹

Thukydides laajentaa analyysiaan koskemaan yksittäisiä ihmisiä ja tuomitsee radikaalit ajattelijat, jotka hän näkee epävakaita aikoja hyödyntävinä opportunisteina.³⁰² Hän viittaa ihmisluonnon pysyvyyteen samoin kuin kertoessaan Ateenan rutosta.³⁰³ En tässäkään yhteydessä pidä viittausta merkinä siitä, että hän käsittäisi ihmisluonnon muuttumattomana, koska sitä määrittävät muuttuvat olosuhteet. Sen lisäksi Hollon sana *aiei*, jonka hän mielestäni osuvasti suomentaa 'nykyhetkeksi ja tulevaisuudeksi' on monimerkityksinen. Sen yleisin käänös tarkoittaa 'ikuisuutta'. Se ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki tulisi olemaan ikuisesti samoin, vaan se voi merkitä vaihtoehtoisesti jokaista hetkeä ja ikään kuin erikseen jokaista tilannetta.³⁰⁴

Välillä Thukydides selvästi rikkoo ideaaliaan vastaan. Persialaiset olivat luvanneet lähettää Spartan avuksi laivoja peloponnesolaissodan loppupuolella. He eivät kuitenkaan tuoneet niitä perille asti, vaikka laivat oli jo varusteltu. Thukydides esittää tälle aivan Herodotoksen esitystavan mukaisen perustelun: Ensin hän ilmoittaa, että asiasta on olemassa ristiriitaisia mielipiteitä ja esittelee ne. Sen jälkeen hän ilmoittaa, ettei usko näitä, ja etenee esittämään oman tulkintansa.³⁰⁵ Tästä viimeisestä esimerkistä huolimatta suurin osa käsittelemistäni kohdista vahvistaa kuvaa Thukydideestä

³⁰¹ ”καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεις, γινόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ᾖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἡσυχαιτέρα καὶ τοῖς εἶδεσι διηλλαγμένα, ὡς ἂν ἕκασται αἱ μεταβολαὶ τῶν ξυντυχιῶν ἐφιστῶνται. ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἱ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐς ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν: ὁ δὲ πόλεμος ὑφελῶν τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοῖ.” Thuc. 3.82.2.

³⁰² Thuc. 3.82.–3.83.

³⁰³ Myös Thukydideen käyttämä termi ihmisluonnon on sama kuin ruton kuvauksessa, *fysis anthropon*.

³⁰⁴ Schadewaldt (1962) 1982, 287–288. Schadewaldt käyttää tästä termiä *Jeweiligkeit*.

³⁰⁵ Thuc. 8.87.

lähdeaineistonsa autoritäärisenä valikoitsijana ja tulkitsijana.³⁰⁶ Samalla ne mielestäni purkavat edelleen kuvaa hänestä pelkkänä sotatapahtumien kronikoitsijana, jonka historiankirjoitus olisi enemmänkin arkistointia ja aivan erilaista kuin aktiivisesti tulkitsevan Herodotoksen.

4.4. Viihteellisuuden ja liioittelun välttäminen

Thukydideen *prooimionin* yhteydessä käsittelin hänen perusteluaan peloponnesolaissodan merkittävyydelle. Hän toteaa sodan olleen suurempi – eli merkittävämpi – kuin yksikään sitä aikaisempi. Tämä arvio vaikuttaisi liioittelulta siitä huolimatta, että Herodotoksen arvio persialaissotien suuruudesta olisi liioiteltu. En käsittele kuitenkaan sitä enkä kahta Thukydideen liioittelun kannalta keskeistä osaa tässä alaluvussa. Sisilian sotaretken kuvaus on suurellisuudessaan ristiriitainen hänen ilmoittamansa tavoitteen kanssa kuvata asiat sellaisina kuin ne tapahtuivat ilman runoilijoille tyypillistä liioittelua. Käsittelen luvussa 5.3. sitä sekä epiikan ja proosan sekoittumista hänen narratiivissaan. Tässä alaluvussa keskityn tämän ideaalin toteuttamiseen henkilökuvauksissa, jotka valaisevat mielenkiintoisesti tätä piirrettä.

Pääosa Thukydideen henkilökuvauksista on lyhyitä. Ne keskittyvät sodankäynnissä merkittävien piirteiden kuvaamiseen, ja niissä on vain vähän henkilökohtaista biografista sisältöä. Gomme kommentoi, että Themistokleen ja Pausaniaan henkilökuvaukset muodostavat pituudessaan ja kantaaottavuudessaan poikkeuksen, mutta pääsääntöisesti Thukydides pidättäytyy henkilöihin liittyvien skandaalien ja juorujen kertomisesta. Gomme nostaa erityisenä ansiona esiin Perikleen ja Alkibiadeen kuvaukset. Heidän elämänsä olisi mahdollistanut useiden skandaalien käsittelemisen, mutta Thukydides ei kerro niistä.³⁰⁷ Edellinen ei ole mielestäni kovin vakuuttava argumentti ottaen huomioon, että Perikles oli Thukydideen esikuva. Skandaaleista vaikenemisessä voi olla kyse siitä, ettei Thukydides halunnut mustamaalata ihailunsa kohdetta. Gomme pitää vähemmän merkittävänä vaikenemista Alkibiadeeseen liittyvistä skandaaleista. Mielestäni se kuitenkin osoittaa selvemmin, että Thukydides on tietoisesti halunnut välttää skandaalien käsittelyä, koska kyseessä on ristiriitainen henkilö, joka

³⁰⁶ Thukydides arvioi motiivien lisäksi myös kuvaamiensa henkilöiden ja joukkojen onnistumisia ja laatua. Hän ilmoittaa esimerkiksi argoslaisia vastaan kootun Spartan ja sen liittolaisten armeijan olleen paras koskaan koottu. Thuc. 5.60.3. Sisilian sotaretken arvostelusta ks. luku 5.3.

³⁰⁷ Gomme 1966, 26–29.

palveli sodan aikana sekä Ateenan, Spartan että Persian puolella. Viihteellisyys henkilökuvauksissa on Thukydidelle poikkeus eikä pääsääntö.

Thukydides vaikuttaa kuitenkin sortuvan liioitteluun kuvatessaan spartalaista sotapäällikköä Brasidasta, jolle hänen itse johtamansa ateenalaiset hävisivät Amfipoloksen. *Peloponnesolaissodassa* Brasidas esitellään jo varhain ennen kuin hänellä on suurta roolia tapahtumissa.³⁰⁸ Thukydides kirjoittaa, että Brasidaan sanotaan neuvoneen spartalaisjoukkoja ja että hänen neuvoaan valloittaa Kerkyra ei noudatettu silloin, kun se olisi helposti onnistunut.³⁰⁹ Kun neljännessä kirjassa Brasidas osallistuu taisteluihin komentajana eikä neuvonantajana, Thukydides kirjoittaa hänen kunnostautuneen muita paremmin ja ylistää hänen toimintaansa.³¹⁰ Kuvaus siitä, miksi spartalaiset ja khalkidikeläiset valitsivat Brasidaan sotapäälliköksi, on erityisen mairitteleva:

Myös khalkidikeläiset halusivat saada luokseen miehen, jota Spartassa pidettiin kaikkiin tehtäviin pystyvänä ja joka todella suorittikin sotaretkelle lähdettyänsä mitä arvokkaimpia palveluksia. Hän käyttäytyi alusta asti oikeamielisesti ja kohtuullisesti -- Brasidaan tällöin osoittama tasapuolisuus ja äly – ominaisuudet joista toisilla oli omakohtaista kokemusta ja toiset olivat kuulleet puhuttavan – olivat myöhemmin, Sisilian sotaretkien jälkeen, tärkeimpänä syynä siihen, että Ateenan liittolaiset osoittivat suurta suopeutta spartalaisille.³¹¹

Thukydides toistaa samankaltaisia kuvauksia hänen ominaisuuksistaan muissa sotatapahtumissa ja vielä hänen hautajaistensakin kuvauksessa.³¹² Mielenkiintoisesti Thukydides väittää, että Brasidaan kuoltua häntä olisi kunnioitettu Amfipoliin perustajana ateenalaisen siirtokunnan perustaneen Hagnonin sijaan. Ilmeisesti häntä kuitenkin kunnioitettiin vain kaupungin toisena perustajana Hagnonin lisäksi.³¹³ Lisäksi Brasidaan uhrautuvaisuutta korostaa se, että Thukydides ilmoittaa spartalaisia kuolleen taistelussa vain seitsemän ja ateenalaisia noin 600.³¹⁴ Hänen kuolemansa jälkeenkin hänen joukkoihinsa viitataan Brasidaan miehinä eikä esimerkiksi traakialaisina sotilaina

³⁰⁸ Thuc. 2.85., 2.93.

³⁰⁹ Thuc. 3.69.–3.79.

³¹⁰ Thuc. 4.11.

³¹¹ ”πρῶτον μὲν ἦσαν δὲ καὶ οἱ Χαλκιδῆς, ἄνδρα ἔν τε τῇ Σπάρτῃ δοκοῦντα δραστήριον εἶναι ἐς τὰ πάντα καὶ ἐπειδὴ ἐξῆλθε πλείστου ἄξιον Λακεδαιμονίοις γενόμενον. τό τε γάρ παραντίκα ἑαυτὸν παρασχὼν δίκαιον καὶ μέτριον ἐς τὰς πόλεις ἀπέστησε τὰ πολλὰ -- ἐς τε τὸν χρόνον ὕστερον μετὰ τὰ ἐκ Σικελίας πόλεμον ἢ τότε Βρασίδου ἀρετῆ καὶ ζήνεσις, τῶν δὲ μὲν πείρα αἰσθημένων, τῶν δὲ ἀκοῆ νομισάντων, μάλιστα ἐπιθυμίαν ἐνεποίει τοῖς Ἀθηναίων ξυμμάχοις ἐς τοὺς Λακεδαιμονίους.” Thuc. 4.81.

³¹² Thuc. 4.84., 5.7., 5.11.

³¹³ Lending: ”Brasidas”: Livius.org. Hornblower huomioi Brasidaan ja Hagnonin henkilökultit, muttei ota kantaasiin, päättykö Hagnonin kunnioitus Brasidaan kultin myötä. Hornblower 1991b, 179.

³¹⁴ Thuc. 5.11.

heidän voittaessaan.³¹⁵ Voi myös tulkita, että Brasidaan runsas käsittely kertoo siitä, että teos on viimeistelty kokonaisuus ja että Thukydides pohjustaa tulevia tapahtumia. Brasidas on itse mahdollisesti ollut yksi Thukydideen lähteistä ja vaikuttanut itse kuvaan, joka hänestä annetaan.³¹⁶ Itse tulkitsen Thukydideen haluavan korostaa, että hän hävisi taitavalle sotilaalle. Siksi hän korostaa itselleen epätyypillisesti Brasidaan kyvykkyyttä ja hänen merkittävyyttään sodassa verrattuna muihin sotapäälliköihin.

³¹⁵ Thuc. 5.67.–72.

³¹⁶ Westlake 1980, 333–339.

5. *Historiai*-teokset suhteessa toisiinsa

5.1. Peloponnesolaissodan syttymisen kuvaukset

Tähän asti olen vertaillut *Historiai*-teoksia analysoimalla ja vertailemalla toisiinsa liittymättömiä jaksoja. Onneksi on mahdollista myös verrata Herodotoksen ja Thukydideseen kirjoittamista suoraan heidän kuvatessaan samoja tapahtumia: peloponnesolaissodan ensimmäisiä vuosia ja Peisistratoksen poikien tyrannian aikaa. Tässä pääluvussa käsittelen näitä sekä niitä kirjoja, joihin kuvaukset tyranniasta sijoittuvat.

Herodotos viittaa lyhyesti peloponnesolaissodan ensimmäisiin vuosiin 431–430 teoksensa loppupuolella.³¹⁷ Thukydides kertoo näistä tapahtumista merkittävästi Herodotosta laajemmin, koska hänen kertomuksensa lähtee liikkeelle niistä. Thukydides jaksottaa tapahtumakuvauksensa vuodenaikojen vaihtelun mukaan ja aloittaa varsinaisten peloponnesolaissodan sotatapahtumien kuvaksen kevästä 431.³¹⁸ *Peloponnesolaissodan* niin kutsutussa arkeologiassa hän käsittelee sotia varhaisempaa historiaa mutta tiiviimmin ja yleisluontoisemmin kuin sodanaikaisia tapahtumia. Näin ollen molemmat kirjoittavat vuosista 431–430, jolloin peloponnesolaissotiin johtava konflikti alkoi rakentua Spartan, Ateenan ja näiden kanssa liittoutuneiden *polisten* välillä.

Herodotos mainitsee peloponnesolaissodan syttymisen lyhyesti kuvatessaan, miten spartalaiset kohtelivat Kserkseen lähettäjiä. Herodotoksen mukaan spartalaiset joutuvat kärsimään sodan syttyessä, ja hän yhdistää tähän kohtalon oikeutuksen. Jaksossa näkyy Herodotoksen tyypillinen moraalikäsitys *hybriksen* kostautumisesta.³¹⁹ Seuraavan kerran Herodotos viittaa Plataian taisteluun nimeltä paikkana, jossa hänen tarinassaan esiintyvän Leontiadeksen poika Eurymakhos kuoli.³²⁰ Kolmannen kerran hän viittaa peloponnesolaissotaan selittäessään, kuinka dekeleialaiset nauttivat niin suurta suosiota

³¹⁷ Hdt. 7.137, 7.233, 9.73.

³¹⁸ Thuc. 1.1.1.

³¹⁹ Hdt. 7.137. Muita esimerkkejä *hybriksestä* löytyy Herodotokselta paljon. Solonin ja Kroisoksen kohtaamisessa Solon varoittaa Kroisosta menestyksen häilyväsyydestä. Hdt. 1.32. Kserkseen neuvonantaja ja setä Artabanos varoittavat jumalan (*ho theos*) iskevän salamoillaan maahan liian korkealle nousevat ja ylpeät. Herodotoksella jumala määräisellä artikkelilla viittaa Zeukseen, vaikka persialaisten keskuudessa käydyssä keskustelussa kyseessä olisikin ollut todennäköisesti toinen jumaluus. Hdt. 7.10. Myrsky tuhoaa persialaisten laivoja ennen meritaistelua, ja Herodotos tulkitsee sen tapahtuneen, jotta tuleva taistelu olisi tasapuolisempi. Hdt. 8.12.–8.13. ks. myös Momigliano 1977, 187–188.

³²⁰ Hdt. 7.233.2.

spartalaiden keskuudessa, että spartalaiset eivät edes tässä sodassa kajonneet Dekeleiaan.³²¹ Thukydides puolestaan kiinnittää sodan aloituksen kaikista mahdollisista erikokoisista Ateenan ja Spartan liittolaisten taisteluista nimenomaan Plataian kaupungin valloitukseen, jossa teebalaiset valtasivat Ateenan liittolaisen Plataian.³²² Herodotoksen ja Thukydideen kuvaukset ovat hyvin erilaisia. Voisi tulkita, ettei Herodotos vielä hahmottanut, kuinka suuri konflikti peloponnesolaissodasta tulee. Hänen kuvauksensa jäävät siis lyhyiksi.

Hedelmällisempää kuin vain vertailla näitä viittauksia sodan syttymiseen on tarkastella, miten Thukydides käyttää Herodotosta lähteenä omalle kuvaukselleen. Rosaria Munsonin mukaan Thukydides omaksuu Herodotokselta sekä aiheita että tyylin, jolla kuvata sodan syttymistä. Kirjoittaessaan Alkibiadeen ja persialaisten tapaamisesta Thukydides käyttää monia Herodotokselle tyypillisiä teemoja. Alkibiades on kreikkalainen persialaisten hovissa aiheuttamassa harmia maanmiehilleen. Hänen motiivinsa eivät ole Thukydideelle tuttuja, joten hän luottaa muiden mielipiteisiin ja arvailee toimijoiden motivaatiota joonialaiselle historiankirjoitukselle tyypillisesti.³²³ Samoin hän itselleen epätyypillisesti pohjustaa tulevaa ateenalaisten ja spartalaiden tulevaa konfliktia kertomuksella Pausaniaan ja Themistokleen kohtaloista ja niistä syntyvistä uskonnollisista loukkauksista Spartaa ja Ateenaa kohtaan.³²⁴ Herodotokselle tämä olisi tyypillinen tapa tehdä oma kehyskertomuksensa ymmärrettäväksi lukijalle – mutta Thukydideelle ei.

Munsonin mukaan Thukydides käyttää Herodotokselle tyypillistä rakennetta, koska se pohjustaa erään hänen tarinansa keskeisimmän henkilön, Perikleen, johtajuutta.³²⁵ Mielestäni rakenteen käyttö on myös osoitus siitä, kuinka Thukydideen lähde vaikuttaa hänen kertomukseensa. Hän käyttää Herodotokselle tyypillistä esitystapaa sellaisenaan, eikä esitä kertomusta siten, kuin on itselleen asettanut tehtäväksi. Tämä on konventionaalista kreikkalaisille teksteille. Homeroksen *Odyseia* siirtyy jopa kreikan murteesta toiseen jaksojen välillä. Toinen tyylillinen seikka, joka tukee ajatusta Herodotoksen tyylin vaikutuksesta Thukydideen Plataia-kuvaukseen, on Thukydideelle

³²¹ Hdt. 9.73.3.

³²² Thuc. 2.1.–2.2.

³²³ Munson 2012, 265–266.

³²⁴ Thuc. 1.127–1.138.

³²⁵ Munson 2012, 250–252.

tyypillisen passiivin käyttö, mutta Herodotokselle tyypillisellä tavalla.³²⁶ Grayn mukaan fokalisaation siirtäminen pois kertojasta ei tarkoita, että kertomus olisi epäluotettava vaan päinvastoin niin luotettava, ettei se tarvitse lähdettä.³²⁷

Thukydideen kuvauksella on myös sisällöllisiä yhteyksiä muihin Herodotoksen kuvaamiin tapahtumiin ja teemoihin. Thukydides kirjoittaa peloponnesolaissodan syttymisen esinäytökseksi kuvauksen teebalaisten hyökkäyksestä Plataiaan vuonna 431.³²⁸ Aloittamalla sodan kuvauksen tästä hyökkäyksestä hän rakentaa yhteyden sekä Herodotoksen kuvaamaan aikaisempaan, persialaissotien Plataian avaintaisteluun vuonna 479 että Herodotokselle keskeiseen kreikkalaisten vapaustaistelun teemaan. Herodotoksen tarinassa Plataian taistelussa teebalaiset ovat muita kreikkalaisia vastaan taistelevia medisistejä eli Persian puolella taistelevia kreikkalaisia. Thukydideen versiossa he hyökkäävät rauhan aikana toista kreikkalaista kaupunkia vastaan. Teebalaisten ilmi tuoman syy taistelulle kreikkalaisia vastaan tosin on pyrkimys vapauttaa Plataia liitosta ateenalaisten kanssa.³²⁹ Molemmissa taisteluissa teebalaisten rooli on siis sama kuin persialaisten itsensä. Analogiaa käytetään siis samalla tavalla kuin Hartogin kuvaamissa kohdissa, joissa persialaiset kuvataan eri roolissa riippuen siitä, taistelevatko he skyyttejä vai kreikkalaisia vastaan.³³⁰

Historiateos ei ole ainoa lähde, joka Thukydideellä on ollut käytössään, kun hän on kuvannut persialaissotien aikaisia tapahtumia. Niitä käsittelevät draamat, kuten Aiskhyloksen *Persialaiset*, ja lyriikka, kuten Simonideen voitonrunot, vaikuttivat Thukydideen aikalaisten käsityksiin sodasta. Lisäksi hän tunsi sodan muistomerkkejä, laivojen kaiverruksia ja suullista perintöä perheyhteyksiensä kautta.³³¹ Hänellä oli siis käytössään rikkaampi valikoima lähteitä kuin vain Herodotoksen versio tapahtumista. Tällä perusteella toisinnon rakentamista Herodotoksen Plataian taistelun teemaan ja hänen narratiivinsa jäljittelyä voi mielestäni pitää tietoisena valintana.

³²⁶ Plataia-kuvauksen passiivin käyttö (Thuc. 2.75.–2.77.) vastaa Herodotoksen passiivin käyttöä Babylonin kuvauksessa (Hdt. 1.191.–1.200.). Molemmissa jätetään lähde mainitsematta.

³²⁷ Gray 2011, 75–81.

³²⁸ Thuc. 2.2.

³²⁹ Stadter 2012, 48–49. Tämän taistelun valinnasta peloponnesolaissodan aloitukseksi ks. Hornblower 1991a, 236–237.

³³⁰ Hartog 1988, 259.

³³¹ Stadter 2012, 41–42.

5.2. Peisistradit ja *Historiateoksen* viides kirja

Edellisessä luvussa käsittelemäni yksittäistä tapausta, josta sekä Herodotos että Thukydidēs kirjoittavat. Nostamalla esiin yksittäisiä lainauksia ei kuitenkaan välity, minkälaista heidän kerrontansa on tavallisimmillaan. Koska *Historiai*-teokset ovat rakenteeltaan ja kuvauksen kohteiltaan erilaisia, niiden sisällön käsittelyn arviointi on vaikeaa. Tästä syystä vertailen tässä luvussa kahta kirjaa molemmista teoksista kokonaisuudessaan. Olen valinnut *Historiateoksen* viidennen kirjan ja *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan. Valinnalleni on kaksi syytä. Ensinnäkin nämä kirjat edustavat mielestäni kummankin tyypillistä kirjoittamista. Kirjat ovat teosten keskivaiheilta, eikä niissä enää juuri määritellä kirjoittamisen ideaaleja vaan toteutetaan niitä. Toiseksi molemmissa kirjoissa käsitellään kirjojen varsinaisen sisällön – sodan aikalaiskuvauksen – lisäksi eräs sama tapahtuma joka on Herodotoksellekin jo menneisyyttä: peisistradeiksi kutsutun Peisistratoksen ja hänen jälkeläistensä tyrannian loppu, joka kulminoitui Hippiaan maanpakoon Ateenasta.³³² Peisistratos oli Ateenaa vuosina 561, 559–556 ja 546–528 hallinnut tyranni³³³. Hänen poikansa Hippias ja Hipparkhos hallitsivat Ateenaa hänen jälkeensä vuoteen 510 asti, jolloin Hipparkhos murhattiin ja Hippias karkotettiin.

Herodotoksen viides kirja käsittelee persialaissotien taustaa. Se jakautuu Herodotokselle tyypillisesti kehyskertomukseen ja sisäkertomuksiin. Kehyskertomuksessa persialaiset ovat jo sotineet monissa Kreikkaa ympäröivissä maissa ja Vähän-Aasian joonialaisalueilla nykyisen Turkin alueella, mutta eivät vielä ole hyökänneet itse Manner-Kreikkaan. Herodotos selittää, kuinka kreikkalaisten *polisten* väliset konfliktit ja eri kansojen ajoittainen turvautuminen Persian suurkuninkaan apuun johtavat lopulta siihen, että ateenalaiset ajautuvat sotaan Persiaa vastaan. Herodotos nostaa esille erityisesti kaksi henkilöä, joiden oman edun tavoittelu motivoi heitä ajamaan kreikkalaisia tähän sotaan. Nämä henkilöt ovat Miletoksen itsevaltiias Histiaios ja hänen käskynhaltijansa Aristagoras.

Kirjan alussa kerrotaan persialaisten valloituksista Hellespontoksella.³³⁴ Herodotos kuitenkin siirtyy välittömästi kertomaan alueen kansojen näitä valloituksia

³³² Hdt. 5.55.–5.65. ja Thuc. 6.53.–6.60.

³³³ Tyranni (*turannos*) tarkoitti Peisistratoksen valtaannousun aikaan yksinkertaisesti itsevaltiasta. Demokraattisissa *poliksissa* tyranni nousi valtaan kansan valitsemana, jos kansa halusi itselleen sellaisen valita. Termiin ei vielä liittynyt pejoratiivista sävyä.

³³⁴ Hdt. 5.1.–5.2.

aikaisemmista sodista.³³⁵ Sen jälkeen Herodotos kuljettaa tarinaansa persialaisten mukana Traakian alueelle. Hän käy läpi traakialaisten kansojen tavat ja jumalat. Sitten hän kertoo, mitä tietää noiden alueiden takaisten maiden kansoista.³³⁶ Kertomus jatkuu persialaissotien ajassa, ja siinä käydään läpi Dareioksen ja hänen paikallisten käskynhaltijoidensa välisiä suhteita ja tapahtumia.³³⁷ Vasta kun tapahtumat ovat edenneet siihen pisteeseen, että ne koskevat myös spartalaisia, Herodotos kertoo Spartan kuninkaasta Kleomeneesta. Näin hän liittää Spartan kertomukseen. Tässä yhteydessä hän käy läpi tarinan Kleomeneen velipuolesta, joka ei suostunut tämän hallittavaksi.³³⁸ Tämän jälkeen seuraavat Aristagoraan epäonnistunut yritys houkutella spartalaiset sotimaan Persiaa vastaan ja hänen siirtymisensä Ateenaan.³³⁹

Herodotos kertoo yksityiskohtaisesti ateenalaisista ja heidän historiastaan vasta viidennessä kirjassa, vaikka he olivat tärkeä osa hänen yleisöään ja persialaissotien keskeisiä toimijoita. Lyhyet sisäkertomukset ensimmäisessä kirjassa käsittelevät Ateenaa ja Spartaa vain siinä yhteydessä, kun Kroisos saa kuulla näistä kansoista. Herodotos kuvaa Ateenan tilanteen Kroisosen valtakauden ajalta, jolloin Peisistratos nousi valtaan. Tämän jälkeen ateenalaisten vaiheista ei kerrota ennen, kuin persialaisia seuraava kehyskertomus saapuu Ateenaan Aristagoraan myötä.³⁴⁰ Herodotos epäilee, että tarina Peisistratoksen toisesta valtaannoususta ei olisi uskottava. Sen mukaan Peisistratos puki pitkän ja kauniin naisen Pallas Atheneksi ja toi tämän saattamaan Peisistratoksen vankkureissa takaisin Ateenaan ja kuuluttamaan, että Peisistratos tulisi nostaa valtaan. Herodotos ei usko, että ateenalaiset olisivat olleet tällaisella esityksellä huijattavissa.³⁴¹ Tämä tarina on säilynyt myös Aristoteleella. Aristoteleen versio rakentuu Herodotoksen version varaan.³⁴² Se on merkki Herodotoksen merkityksestä peisistradeista kirjoitettavan perinteen muodostumisessa.

³³⁵ Hdt. 5.1.

³³⁶ Hdt. 5.3.–5.10.

³³⁷ Hdt. 5.11.–5.42. Tämäkin tarina keskeytyy lyhyesti taustatarinoilla painonien tavoista ja siitä, ovatko makedonialaiset kreikkalaisia. Hdt. 5.16., 5.22.

³³⁸ Hdt. 5.43.–5.48.

³³⁹ Hdt. 5.44.–5.55.

³⁴⁰ Hdt. 1.59.–1.64.

³⁴¹ Hdt. 1.60.

³⁴² Aristoteles referoi *Ateenan valtiomuodossa* tätä Herodotoksen tarinaa mutta jättää pois Herodotoksen kritiikin tarinan uskottavuudesta. Aristot. Const. Ath. 14. Tarkemmin Aristoteleen työstä Herodotoksen ja attikalaisten historiankirjoittajien työn yhdistämiseksi ks. Jacoby 1949, 156–157, 190–196.

Ateenan historian taustoituksen viidennessä kirjassa Herodotos aloittaa Peisistratoksen tyrannian lopusta eli hänen poikiensa surmasta ja karkottamisesta.³⁴³ Jaksossa on monia Herodotokselle tyypillisiä ominaisuuksia. Se sisältää yliluonnollisen elementin enneudessa, sisäkkäisen taustakertomuksen – vaikka se on itsekin sisäkertomus persialaissodille – taustoitusta siinä esiintyvien henkilöiden kansallisuuksille ja lähteiden tulkintaa. Herodotos aloittaa jakson siirtämällä tapahtumat Spartasta Ateenaan ja esittelemällä keskeiset toimijat:

Lähtiessään pois Spartasta Aristagoras meni Ateenaan, joka seuraavalla tavalla oli päässyt vapaaksi itsevaltiaista. Aristogeiton ja Harmodios, jotka esi-isiensä puolelta olivat gefyralaisia, olivat surmanneet Peisistratoksen pojan Hipparkhoksen, Hippias tyrannin veljen, joka unessa oli nähnyt varsin selvään, kuinka hänen oli käyvä.³⁴⁴

Herodotos ei ota kantaa, oliko Hipparkhoksen näkemä enneuni maallinen vai yliluonnollinen. Jakso esittää kreikkalaisen uskonnon negatiivisesti, sillä keskeisessä roolissa peisistradien karkotukselle oli Delfoin oraakkelin Pythian lahjominen. Ateenalaiset alkmaionidit halusivat vallata Ateenan takaisin peisistradeilta. He lahjoivat oraakkelin ennustamaan kaikille spartalaisille, että heidän tulisi vapauttaa Ateena peisistradeista, kun he saapuvat tähän Kreikan tärkeimpään ennustuspaikkaan kysymään neuvoa mistä tahansa.³⁴⁵

Oraakkelin lahjominen on poikkeuksellinen teko *Historiateoksessa*.³⁴⁶ Se vaikuttaa kuitenkin motiivoidulta, sillä peisistradit olivat spartalaisien ystäviä, eikä Spartaa ollut helppo kääntää heitä kohtaan vihamielisiksi. Herodotos ei arvostele tätä juontaa, vaikka se perustuu ajatukselle, että Apollonin oraakkeli olisi lahjottavissa. Hän ei myöskään esitä, että se olisi jumaliin kohdistuvat loukkaus, josta alkmaionidit saisivat myöhemmin kärsiä. Toisin kuin muissa kohdissa teostaan Herodotos ei esitä, että tästä teosta tulisi kreikkalaiselle epiikalle ja draamalle tyypillisesti seurata rangaistus niin kuin inhimillistä *hybristä* jumalia kohtaan seuraa rangaistus (*nemesis*). Mielestäni kohta valaisee Herodotoksen yliluonnollisen aineksen käsittelyä. Hän ei esitä, että kaikki inhimillinen toiminta olisi jumalallisen kohtalon käsissä. Toisaalta hän ei myöskään

³⁴³ Hdt. 5.55.–5.65.

³⁴⁴ ”ἄπελαυνόμενος δὲ ὁ Ἀρισταγόρης ἐκ τῆς Σπάρτης ἦε ἐς τὰς Ἀθήνας γενομένης τυράννων ὄδε ἐλευθέρως. ἐπεὶ Ἰππαρχὸν τὸν Πεισιστράτου, Ἰππίω δὲ τοῦ τυράννου ἀδελφεόν, ἰδόντα ὄψιν ἐνυπνίου τῷ ἐαυτοῦ πάθει ἐναργεστάτην κτείνουσι Ἀριστογείτων καὶ Ἀρμόδιος, γένος ἐόντες τὰ ἀνέκαθεν Γεφυραῖοι”, Hdt. 5.55.

³⁴⁵ Hdt. 5.63.

³⁴⁶ Herodotos kirjoittaa oraakkelin lahjonnasta tämän lisäksi vain kerran, kun Kleomenes lahjoo Delfoin oraakkelin Pythian, Hdt 6.66.

kiellä yliluonnollisten voimien vaikutusta maallisessa elämässä. Muissa *Historiateoksen* osissa Herodotos käyttää ennustuksia pohjustamaan ja legitimoimaan tulevia tapahtumia, ja siten Herodotoksen tulkintaa niistä auktoriteetillaan.³⁴⁷ Tässä tarinassa Herodotoksen asenne yliluonnolliseen ja kunniattomiin tekoihin muistuttaa Thukydidestä, joka ei johda opetuksia valojen rikkomisesta eikä yhdy valojen rikkojien katumukseen.³⁴⁸

Sisäkertomus peisistradeista alkaa sitä lyhyemmällä sisäkertomuksella gefyralaisten kuninkaanmurhaajien etnisestä alkuperästä.³⁴⁹ Herodotoksen mukaan he ovat alun perin niitä foinikialaisia, jotka siirtyivät Kreikkaan ja toivat foinikialaiset aakkoset kreikan kieleen. Tässä yhteydessä Herodotos erittelee tarkasti lähteitään. Hänen mukaansa gefyralaiset itse väittävät olevansa Euboian Eretrasta, mutta hänen havaintonsa mukaan³⁵⁰ he olivat foinikialaisia. Havaitsemisesta hän käyttää verbiä *anapunthanomai*, jonka voi suomentaa joko 'tiedustelemalla selvittämiseksi' tai 'asian tutkimiseksi läheisesti'. Tämä sanavalinta, jota Herodotos käyttää neljästi ja Thukydidēs ei kertaakaan, viittaa mahdollisesti suullisesti haastatteleamalla saatuun tietoon.³⁵¹

Herodotos vahvistaa oman versionsa uskottavuutta vielä kahdella muulla lähdetiedolla. Ensimmäinen perustelu on etymologinen. Gefyralaiset olivat niitä foinikialaisia, jotka toivat foinikialaisen kirjoituksen Manner-Kreikkaan, ja gefyralaiset asettuivat nimenomaan Ateenaan, jossa he saivat rajoitetut kansalaisoikeudet. Foinikialaisten mukaan heidän kirjaimiaan kutsuttiin edelleen foinikialaisiksi merkeiksi, ja koska he kirjoittivat alun perin nahoille, joonialaismurteissa kirjoja kutsuttiin nahoiksi.³⁵² Toinen peruste on fyysisissä todisteissa, jotka Herodotoksen aikana ovat olleet vielä nähtävissä. Näitä olivat gefyralaisilla kirjaimilla kirjoitetut muistokirjoitukset Apollonin temppelissä Boiotian Teebassa ja gefyralaisten Ateenaan rakentamat temppelit, joihin muilla ateenalaisilla ei ollut pääsyä.³⁵³ Nykykäsityksen mukaan gefyralaisten oma traditio oli oikeassa.³⁵⁴ Riippumatta siitä tämä on hyvä esimerkki tilanteesta, jossa Herodotos toteuttaa ideaaliaan kertoa kaikki versiot kansan syntyhistoriasta.

³⁴⁷ Oraakkeliien merkityksestä Herodotoksella kattavasti ks. Kindt 2016.

³⁴⁸ Lateiner 2012, 180–181.

³⁴⁹ Hdt. 5.57.–5.61.

³⁵⁰ “ὡς δὲ ἐγὼ ἀναπυθάνομενος εὕρισκω”, Hdt. 5.57.

³⁵¹ Muut verbin *anapunthanomai* esiintymät ovat Hdt. 6.128., 7.25., 8.90.

³⁵² Hdt. 5.58.

³⁵³ Hdt. 5.59.–5.61.

³⁵⁴ How & Wells 1912, 5.57.

Tämän taustoituksen jälkeen Herodotos palaa varsinaiseen sisäkertomukseensa peisistradien karkottamisesta. Tässä suoraan kerrotussa jaksossa hän mainitsee vain kerran lähteensä. Tarkan henkilötiedon sijaan lähde on hänelle tyypillisesti vain tietyn *poliksen* asukkaat, tässä tapauksessa ateenalaiset, jotka kertovat näin.³⁵⁵ Mitä olivat nämä ateenalaiset lähteet, joita Herodotoksella ja myös Thukydideellä oli käytössä peisistradien karkottamista kuvaaviin jaksoihinsa? Felix Jacoby käsittelee kattavasti varhaisemman tutkimuksen käsitykset Ateenan varhaishistorian lähteistä 1940-luvun teoksessaan *Atthis*. Hänen perusteensa on, että attikistien kirjoittama Ateenan historian kokonaiskuvaus on varsin myöhäinen tuotos ja Herodotos edeltää sitä. Vasta Thukydideen aikainen Hellanikos kirjoitti ensimmäisen kokonaisteoksen Ateenan historiasta.³⁵⁶

Jacoby jäljittää Herodotoksen mainitsevat ateenalaiset lähteet sen mukaan, keiden ansioita tyranneista vapautumisessa hän korostaa. Sekä Thukydides että Herodotos kannattavat samaa näkemystä, jonka mukaan Ateenasta karkotetut alkmaionidit eli valtasuku, johon Perikleskin kuului, olivat avainasemassa peisistradien syrjäyttämisessä, koska he hankkivat spartalaiset puolelleen. Ateenalaisten keskuudessa tätä suositumpi näkemys oli kuitenkin korostaa ateenalaisten itsensä ja Ateenan gefyralaisten Aristogeitonin ja Harmodioksen roolia. Herodotoksen lähteekseen nimeämät ”ateenalaiset” tarkoittaisivat siis Ateenan alkmaionideja tai näiden puoluelaisia. Kyseessä on silloin ollut vähemmistön mielipide, jonka hän esittää *poliksen* yleisenä kantana.³⁵⁷

Kun sisäkertomus saavuttaa kehyskertomuksen aikatason, *Historiateoksen* viides kirja jatkuu kehyskertomuksen ja taustakertomusten vaihtelulla. Huomattavaa on taustakertomusten runsas lähteistäminen erityisesti suhteessa kehyskertomukseen. Peisistradeista kerrottuaan Herodotos käy läpi Ateenan lähihistorian tyranniin karkottamisesta Aristagoraan Ateenaan saapumiseen, johon hän pääkertomuksensa oli

³⁵⁵ Hdt. 5.63.

³⁵⁶ Tämä käsitys haastaa monen häntä edeltäneen vaikutusvaltaisen historiantutkijan, kuten Mommsenin ja Wilamovitzin, käsitykset paikallishistorioista Herodotoksen edeltäjinä. Jacoby 1949, v–vi, 150–151.

³⁵⁷ Jacobyn mukaan tämä käsitys kuitenkin tuki enemmänkin valtapuolueen omia etuja kuin heijasti todellista tilannetta. Hippias hallitsi Ateenaa vielä vuosia Hipparkhoksen murhan jälkeen, joten niin sanottujen kuninkaanmurhaajien teolla ei ollut niin suurta vaikutusta peisistradien syrjäyttämisessä kuin alkmaionideilla ja spartalaisilla. Jacoby 1949, 158–162.

keskeyttänyt.³⁵⁸ Jakson tehtävänä on nähdäkseni selittää lukijalle, kuinka Ateena nousee johtavaan asemaan Spartan rinnalle kreikkalaisten *polisten* joukossa.³⁵⁹

Historiateoksen viides kirja jatkaa kehyskertomusta persialaissodista joonialaisten kapinaan ja Aristagoraan kuolemaan.³⁶⁰ On merkittävää, että tässä osassa kehyskertomusta Herodotos ei mainitse lähteitään, vaikka se sisältää kohtauksia, joita hän ei ole voinut olla henkilökohtaisesti todistamassa. Onko hän voinut tuntea Persian hovissa käydyt keskustelut sillä tarkkuudella, että pystyy siteeraamaan niitä? Koska Herodotos oli kreikkalainen maanpakolainen Vähän-Aasian Halikarnassoksesta, hän on saattanut matkustaa Persiaan ja keskustella näistä tapahtumista persialaisten kanssa tulkkien välityksellä. Niistä tietäminen ei siis olisi ollut hänelle mahdotonta.³⁶¹ Hänellä myös oletetaan olleen persialaisia ystäviä.³⁶² Sanantarkan keskustelujen kirjaamisen sijaan hän on dramatisoinut lähteiltään saamansa tiedon, samoin kuin puheet dramatisoitiin yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi, vaikkei kirjoittaja olisi ollutkaan niitä kuulemassa.³⁶³

5.3. Peisistradit ja *Peloponnesolaissodan* kuudes kirja

On mielenkiintoista pohtia, miksi molemmat kirjailijat päättivät käsitellä Ateenan tyrannian loppua. Herodotokselle tämän kaltainen *poliksen* historian taustoittaminen on tyypillisempää kuin Thukydidelle. Jakson sopivuus Thukydidelle on kuitenkin ymmärrettävissä tarkastelemalla hänen kuudetta kirjaansa kokonaisuutena.

Kuudennen kirjan aloitus todistaa Thukydiden taidoista dramaattisessa proosankerronnassa. Lakonisen ja pitkiä aikoja kursorisesti kuvanneen viidennen kirjan lopun jälkeen hän aloittaa kuvauksen Sisilian sotaretkestä juhlallisesti ilmoittamalla, että

³⁵⁸ Tässä jaksossa Herodotos mainitsee lähteinään tempelistä löytyvän muistokirjoituksen, ateenalaiset, aiginalaiset ja argolaiset. Hdt. 5.66.–5.96.

³⁵⁹ Tätä korostavat Herodotoksen kommentit jaksossa: ”Atena, joka jo ennestäänkin oli suuri, tuli silloin, itsevaltiaista vapauduttuaan, vieläkin suuremmaksi.” Hdt. 5.66., ”Ja nyt alkoi Ateenan mahti kasvaa.” Hdt. 5.78.

³⁶⁰ Hdt. 5.97.–5.126.

³⁶¹ Jacobyn mukaan Herodotos matkusti sekä Persiassa että Persian valloittamilla alueilla, Jacoby 1913, 262–276.

³⁶² Nykykäsityksen mukaan Zopyros Megabyzoksen poika on ollut yksi mutta ei ainoa Herodotoksen persialaisista lähteistä, Fox 2010, 26.

³⁶³ Oletan Herodotoksen kirjoittaneen puheista ehjiä kokonaisuuksia samalla tavalla kuin olen luvussa 2.3. esittänyt Thukydiden toimineen.

Ateena aikoo valloittaa koko Sisilian saaren.³⁶⁴ Vasta tämän jälkeen käsitellään sotaretken suunnittelu ja perustellaan, miksi sotaan lähdettiin. Uuden sodan tuominen tarinaan tällä tavoin tekee päätöksestä alkaa sotimaan uutta vihollista vastaan yllättävän, koska se esitetään kesken meneillään olevan sodan. Sisilian sotaretki jatkuu yli kuudennen kirjan. Kuitenkin kirjaa voi pitää ehjänä kokonaisuutena, joka kuvaa sodan ensimmäistä vaihetta.³⁶⁵ Tämä on vaatinut suunnitelmallisuutta, sillä teoksen alkumuoto on kirjakäärö, joka kirjoitettiin ääriään myöten täyteen. Kirjakääröjen pituus määrittelee raamit teoksen kirjajaolle. Sen lisäksi Thukydides kirjoitti sodasta, kun se oli käynnissä, jolloin hän ei voinut tietää sen lopputulosta.

Tulkitsen, että koko Sisilian sotaretken kuvaus viidennestä seitsemänteen kirjaan on yhden kirjan kerronnan kaarta suurempi ehjä kokonaisuus, jonka päättymiseen Thukydides ehkä ajatteli koko sodan päättyvän. Seitsemännen kirjan sävy on samalla tavalla epätyypillisen juhlallinen kuin viidennen kirjan alku.³⁶⁶ Thukydides ilmoittaa, että ateenalaisten tappio oli sodan tärkein tapahtuma, joka oli häviäjille yhtä täydellisen tuhoisa kuin se oli voittajille täydellinen voitto.³⁶⁷ Sota kuitenkin jatkui vuoteen 404, ja *Peloponnesolaissota* jatkuu vielä kahdeksanteen kirjaan, jossa Thukydides kertoo tapahtumat vuoteen 411 asti.

Thukydides ei kuudennessa kirjassa pitäydy asettamassaan ideaalissa kertoa vain niistä tapauksista, jotka ovat lähihistoriaa, jotka hän on itse todistanut tai joihin hänellä on voinut olla ensikäden lähde.³⁶⁸ Kirjan alun kerronta on jaksotettu kuin Herodotoksella, ja hän käyttää lukuisia Herodotoksen ilmaisuja kuvauksessaan.³⁶⁹ Kun sota syttyy, Thukydides käy läpi sotaan liittyvien kaupunkien syntyhistorian ja kertoo tarkasti niitä asuttavien kansojen alkuperästä.³⁷⁰ Tällä taustakertomuksella on satojen vuosien aikajänne ja sen tueksi hän mainitsee vain muutamia lähteitä. Sisilian varhaisimmista asukkaista kykloopeista ja laistrygoneista hän ei sano tietävänsä mitään vaan toteaa, että

³⁶⁴ Thuc. 6.1.

³⁶⁵ Rutherford 2012, 27.

³⁶⁶ Hunter R Rawlings pitää Thukydideen kuudetta kirjaa ensimmäisen kirjan paralleelina. Hänen mukaansa molemmat kertovat kahden erillisen sodan aloituksesta. Samalla tavoin hän yhdistää muutkin Peloponnesolaissodan kirjat. Tässä tulkinnassa toinen ja seitsemäs kirja kertovat sodan käynnistymisestä ja kolmas ja kahdeksas kirja kapinoista ja vallankumouksista. Rawlings 1981, 58–207.

³⁶⁷ Thuc. 7.87.

³⁶⁸ Ks. luku 4.1.

³⁶⁹ Tim Rood on analysoinut yksityiskohtaisesti Thukydideen Sisilia-kuvauksessa käyttämää Herodotokselle tyypillistä sanastoa ja juonirakenteita. Hänen mukaansa niiden tarkoituksena on osaltaan vakuuttaa hänen yleisönsä siitä, että peloponnesolaissota oli todellakin suurempi ja traagisempi konflikti kuin persialaissodat. Rood 1998, 246–254.

³⁷⁰ Thuc. 6.2.–6.5.

lukijan on tyydyttävä runoilijoiden versioihin.³⁷¹ Tulkitsen, että taustoituksen tarkoituksena on vahvistaa Thukydideen argumenttia sotaan lähtemisen mielettömyydestä. Rutherfordin mukaan hän syyllistyy tätä dramaattista tappiota kuvatessaan samaan poeettiseen liioitteluun, josta itse arvostelee Homerosta. Fiktiivisen ja historiallisen narratiivin erottaminen ei ole itsestään selvää tai välttämättä edes mahdollista.³⁷² Hornblower huomioi, kuinka tämä sotaretken totaalisen epäonnistumisen kuvaus saa Ateenan myöhemmän selviytymisen tuntumaan ihmeellisemmältä kuin se olisi vaikuttanut ilman kuudennen kirjan pohjustusta.³⁷³ Mielestäni koko Sisilian sotaretken kuvaus on hyvä esimerkki eepin perinteen tyylin ja tehokeinojen sulautumisesta kreikkalaisille uuteen kirjallisuuden lajiin: proosaan.

Thukydides pyrkii osoittamaan, että koko Sisilian sotaretki on virhe ja syynä Ateenan tappioon peloponnesolaissodassa. Ateenan ei olisi pitänyt jakaa joukkojaan toiseen sotaan alueelle, joka on lähes yhtä suuri ja väkirikas kuin Peloponnesos. Ennen kuvausta Sisiliaa asuttaneista kansoista hän kertoo sen koosta ja toteaa, etteivät ateenalaiset tienneet, mihin olivat ryhtymässä:

Useimmat heistä [ateenalaisista] eivät tienneet kuinka suuri Sisilia oli, kuinka paljon siellä oli asukkaita, helleenejä ja barbaareja, eivätkä siis arvanneet ryhtyvänsä sotaan, joka oli miltei yhtä suuri kuin sota peloponnesolaisia vastaan.³⁷⁴

Sisilian maantieteellinen kuvaus ja asutettujen kaupunkien kuvaus siis vahvistavat väitettä sotaretken mielettömyydestä. Thukydides kuvaa tässä yhteydessä etäisyyksiä päivämatkoina, kuten Herodotos, eikä stadioneina, kuten muualla teoksessaan.³⁷⁵ Mielenkiintoiseksi sen tekee se, että Thukydides kuvaa paitsi väkilukua ja saaren suuruutta, myös ketkä ovat kunkin kansan esi-isiä. Hän ottaa huomioon myös myyttiset alkuperät, kuten Syrakusan perustajan Arkhiaan Herakleen jälkeläisenä.³⁷⁶ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Thukydides pitäisi Heraklesta historiallisena henkilönä. Todennäköisesti hän vain kirjoittaa konvention mukaisesti heraklideista

³⁷¹ Thuc. 6.2.1.

³⁷² Rutherford 2012, 17.

³⁷³ Hornblower 2013, 752; 1029.

³⁷⁴ “ἄπειροι οἱ πολλοὶ ὄντες τοῦ μεγέθους τῆς νήσου καὶ τῶν ἐνοικοῦντων τοῦ πλήθους καὶ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καὶ ὅτι οὐ πολλῶ τινὶ ὑποδεέστερον πόλεμον ἀνηροῦντο ἢ τὸν πρὸς Πελοποννησίου”, Thuc. 6.1.1.

³⁷⁵ Hornblower 2013, 261–262.

³⁷⁶ Thuc. 6.3.2.

hallitsijasukuna.³⁷⁷ Mainitsemalla Arkhiaan heraklidiksi Thukydidēs kertoo kreikkalaiselle yleisölleen yhdellä sanalla (*herakleidon*), mistä hallitsijasuvusta tämä oli. Aikalaisyleisölle tämä on myös välittömästi tehnyt selväksi, että Syrakusan sympatia on doorilaisen Spartan puolella. Doorilaisena kaupunkina se asettuu luonnollisesti joonialaista Ateenaa vastaan.

Myös kuvaus sikanien historiasta muistuttaa Herodotoksen kerrontaa. Thukydidēs kertoo, että sikanit väittävät olevansa saaren alkuperäisiä asukkaita, mutta ettei hän itse usko tätä. Perustelunaan hän vetoaa nimeämättömään löytämäänsä totuuteen (*aletheia eurisketai*), jonka mukaan he pakenivat ligureita Iberiasta Sikanos-joen varrelta Sisiliaan. Kuten Herodotoksella on tapana, Thukydidēs välittää kansan itse kertoman myyttisen syntyhistorian. Tämän jälkeen hän tarjoaa vastakertomuksen, jonka mukaan heidät on karkotettu. Thukydidēs pitää etymologista tulkintaa uskottavampana.³⁷⁸

Kansojen historian kuvaus päättyy Thukydidēen tulkintaan Sisilian sotaretken motivaatiosta:

Näin monta eri kansanheimoa, helleenejä ja barbaareja, asui Sisiliassa ja näin suuri oli maa, jota vastaan ateenalaiset nyt ryhtyivät sotimaan. Varsinaisena syynä oli se, että he halusivat saada koko saaren valtansa alle, mutta he kaunistelivat aikomustaan sanomalla haluavansa auttaa omia heimolaisiaan ja heidän puolelleen tulleita liittolaisiansa.³⁷⁹

Tätä toteamusta varten Thukydidēs tarvitsi etnografisen taustakertomuksen, ja sen avulla hän selittää sekä oman tulkintansa sodan motiiveista (saaren valloittaminen Ateenalle) että tekee ymmärrettäväksi ateenalaisten oman tulkinnan sodan syystä (siirtokuntia Sisiliaan perustaneiden sukukansojen auttaminen). Kerronta on hyvin samanlaista kuin Herodotoksella. Tähän vertailuun valitsemani *Historiateoksen* viides kirja noudattaa kokonaisuudessaan vaihtelevien sotatapahtumien kuvauksen ja etnografisten taustakertomuksen kaavaa. Herodotos siirtyy usein kehyskertomuksestaan sisäkertomuksiin. Tätä jakoa kahteen eri Herodotokseen on tutkittu hyvin paljon, mutta

³⁷⁷ Doorilaisista *poliksista* Mykene, Argos ja Sparta uskoivat hallitsijoidensa periytyvän Herakleesta. Nykytulkinnan mukaan tämä yhteys ei ole vain myyttinen, vaan se liittyy doorilaisten kansojen siirtymiseen Peloponnesokselle ja niemimaan valloitukseen.

³⁷⁸ Thuc. 6.2.2.

³⁷⁹ “τοσαῦτα ἔθνη Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων Σικελίαν ὄκει, καὶ ἐπὶ τοσὴνδε οὖσαν αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι στρατεύειν ὄρμηγτο, ἐφιέμενοι μὲν τῇ ἀληθεστάτῃ προφάσει τῆς πάσης ἄρξαι, βοηθεῖν δὲ ἅμα εὐπρεπῶς βουλόμενοι τοῖς ἑαυτῶν ξυγγενέσι καὶ τοῖς προσγεγεννημένοις ξυμμάχοις.” Thuc. 6.6.

Thukydiden vastaava sisäkertomusten käyttöä on käsitelty vähemmän.³⁸⁰ Syy voi olla siinä, että ne eivät ole niin suuressa osassa *Peloponnesolaissodassa* kuin *Historiateoksessa*.

Thukydidis ei Herodotoksen tavoin kommentoi peisistradien karkottamista kuvaavassa osuudessaan Hipparkhoksen enneunta tai muita yliluonnollisia tapahtumia.³⁸¹ Hän ei myöskään nosta esiin alkmaionidien juonta spartalaisten rekrytoinniksi Hippiaan karkottamiseksi. Toisaalta hän Herodotoksen tavoin antaa suurimman kunnian tyrannien karkottamisesta juuri heille Harmodioksen ja Aristogeitonin sijaan. Hänen versiossaan korostuu, että Hippias hallitsi Ateenaa vielä kolme vuotta Hipparkhoksen murhan jälkeen. Tyrannia ei siis päättynyt hallitsijan veljen murhaamiseen.³⁸²

Kreikkalaisille kirjoittajille tyypillisesti Thukydidis mainitsee käyttämistään lähteistä vain sen, jonka kanssa on eri mieltä ja jättää sen kirjoittajan nimeämättä. Sen voidaan päätellä olleen Hellanikos, joka kirjoitti teoksensa Herodotoksen ja Thukydiden teosten välisenä aikana. Teos ei ole säilynyt, joten sen sisältö näiltä osin on säilynyt vain tämän Thukydiden kritiikin kautta.³⁸³ Sisällöllisesti Herodotoksen ja Thukydiden versiot tapahtumista ovat yhteensopivat, mutta ne ovat ristiriidassa oletetun Hellanikoksen version ja virallisen ateenalaisen näkemyksen kanssa. Herodotoksen kertomuksesta muodostuu malli, jonka pohjalle tai jota vastaan myöhemmät versiot on kerrottu.³⁸⁴

Thukydidis ei kuitenkaan välttä kertomasta yliluonnollisesta, vaikka hän ei kommentoi enneunia. Stahl huomioi, että usko yliluonnolliseen ei ole kummankaan kirjoittajan ominaisuus. Sen sijaan he esittävät, että on olemassa ihmisiä, jotka uskovat kohtaloon ja unessa saatuihin näkyihin. Esimerkkeinä hän käyttää Thukydiden kuvausta Alkibiadeen puheesta Sisiliaan sotaan lähtemisen puolesta, jossa kansa uskoo häntä ja lupausta onnekaasta retkestä ennemmin kuin Nikiaan neuvoja. Herodotoksella vastaava kuvaus löytyy seitsemännestä kirjasta, jossa Kserkses uskoo mieluummin Artabanoksen unessa saamaan yliluonnolliseen johdatukseen kuin Artabanoksen

³⁸⁰ Herodotoksen historiallisen kehyskertomuksen ja etnografisten sisäkertomusten erottelusta ks. Jacoby 1913; Hartog 1988. Vassiliki Pothou on kirjoittanut Thukydiden poikkeamisesta sisäkertomuksiin. Pothou 2009.

³⁸¹ Thukydidis ei ainoana merkittävänä kreikkalaisena historioitsijana ylipäätään mainitse unia teoksessaan. Hornblower 2013, 436.

³⁸² Thuc. 6.59.

³⁸³ Näkemyksen virallisuudesta kertoo muun muassa se, että Ateenassa oli *poliksen* ylläpitämä temppele ja viralliset juhlamenot kuninkaanmurhaajien kunnioittamiseksi. Jacoby 1949, 158–159.

³⁸⁴ Jacoby 1949, 156–157.

antamia neuvoja.³⁸⁵ Palaan Alkibiadeen puheeseen tarkemmin myöhemmin tässä luvussa.

Herodotoksen tavoin Thukydides esittää oman versionsa peisistradeista perusteiksi aineellisia todisteita. Näitä ovat peisistradien Ateenaan rakennuttamien temppelien omistuskirjoitukset ja Hippiaan tyttären Arkhediken hautakirjoitus. Omistuskirjoituksissa Hippiaan nimi on ensimmäinen ja luetellaan myös hänen lapsensa. Hippiaan tyttären hauta taas on Lampsakoksessa, jonka hallitsijan pojalle Hippias nautti hänet päästökseen heidän suosioonsa.³⁸⁶ Näiden todisteiden tehtävänä on osoittaa, että Hippias – ei Hipparkhos – oli Ateenan hallitsija ja että Hippias valmistautui veljensä kuoleman jälkeen pakenemaan Ateenasta. Molemmat kirjoittajat tuovat esiin temppelien muistokirjoituksia ja muuta aineistoa, jotka eivät ole varsinaisia kirjoja. Fyysisten paikkojen käyttö lähteinä ei silti rajoitu niistä löytyviin teksteihin. Herodotos kirjoittaa myös pelkästään gefyralaisisten käytössä olevista temppeleistä ja menoista, joihin muilla ateenalaisilla ei ole pääsyä.³⁸⁷

Thukydides kertoo kuninkaanmurhaajien palvonnasta todisteena siitä, että peisistradien karkottamista pidettiin virallisesti heidän ansionaan.³⁸⁸ Heidän käsityksensä lähteeksi kelpaavasta materiaalista on siis varsin monipuolinen eikä rajoitu vain varsinaisiin kirjoihin ja haastattelemalla saatuun tietoon. Hornblowerin mukaan Thukydides tässä yhteydessä toistaa Herodotoksen lähteitä ja esittämistapaa niin tarkasti, että hänen motiivinsa saattaisi olla ollut osoittaa, että hän kykenee kirjoittamaan samanlaista viihteellistä historiaa kuin Herodotos.³⁸⁹ Itse tulkitsem, että Thukydides vain käyttää lähteestään sen sisällön lisäksi myös esittämisen tapaa, sillä tämä ei ole ainoa tapaus, jossa hän tekee näin.

Ne versiot, joiden puolesta esitetään fyysisiä todisteita, ovat kirjoittajien mielestä uskottavimmat. *Historiai*-teoksissa ei esitetä fyysisiä todisteita sellaisille tulkinnoille, joita kirjoittajat pitävät epäuskottavina. Tällä perusteella fyysisen todisteen todistusvoima on siis yhtä voimakas kuin itse nähdyn ja suurempi kuin kuullun, kun sitä verrataan Hartogin esittämiin puhumisen tasoihin.

³⁸⁵ Stahl 2012, 131–142.

³⁸⁶ Thuc. 6.54.–6.55. ja 6.58.

³⁸⁷ Hdt. 5.61.

³⁸⁸ Thuc. 6.55.1.

³⁸⁹ Arkhediken käsitteleminen on epätyypillistä Thukydideelle ja muistuttaa Herodotosta myös siksi, että *Peloponnesolaissodassa* ei muuten esiinny käytännössä lainkaan naisia toisin kuin *Historiateoksessa*. Hornblower 2013, 438–439.

Hyvin mielenkiintoinen piirre Thukydiden peisistradi-osiossa on hänen esityksensä kuninkaanmurhaajien motiivista ja sisäkertomuksen yhteydestä *Peloponnesolaissodan* kehyskertomukseen. Hän hyödyntää teoksessaan ajoittain kehärakennetta. Rakenteen avulla Thukydidis pystyy muodostamaan kertomukseensa harmonisia kokonaisuuksia, joissa yhdestä ajatuksesta edetään seuraavaan ja lopulta takaisin ensimmäiseen. Kehärakenne voi olla ollut auttamassa teoksen kuulijoita muistamaan kuulemaansa. Sen havaitseminen on tärkeää, koska se myös auttaa ymmärtämään, miksi tietyt ajatukset seuraavat Thukydidellä toisiaan ja mitkä ovat niiden väliset suhteet. Kyse on selkeästi suunnitellusta esitystavasta, jonka huomiotta jättäminen johtaisi virheellisiin tulkintoihin, jos tarkasteltaisiin vain eristettyjä yksittäisiä katkelmia.

W. Robert Connor kuvaa hyvin tämän rakenteen käyttöä.³⁹⁰ Peloponnesolaissodan kuudennessa kirjassa tätä rakennetta käytetään jaettuna viiteen sisäkkäiseen osaan. Ensimmäisessä laiva Salamiista saapuu hakemaan Alkibiadeen peloponnesolaissodan nykyajassa. Tästä kehärakennelma alkaa, ja siihen se päättyy.³⁹¹ Rakenteen tarkoituksena on analogisesti verrata taustakertomusta tyrannien karkotuksesta kuvaukseen Ateenan toiminnasta ennen Sisilian sotaretkeä. Ateena, joka pelkää Alkibiadeen nousevan tyranniksi, ottaa Thukydiden kertomuksessa itse tyrannin roolin.

Sisilian sotaretkeä motivoi harkinnan sijaan *eros*, kuten Hipparkhosken murhanneita Harmodiosta ja Aristogeitonia. Harmodios ja Aristogeiton olivat rakastavaisia, mutta Hipparkhoskin oli kiinnostunut Harmodioksesta, mutta tämä ei vastannut hänen tunteisiinsa. Tämä kolmiodraama oli kuninkaanmurhan käynnistävä voima. On huomionarvoista, että Herodotos vaikenee täysin tästä näkökulmasta omassa

³⁹⁰ Connor 1984, 30, 90, 177, 179, 190, 195, 251–253, 257–261. Connor on tunnistanut *Peloponnesolaissodasta* viisi kehärakenteen käyttöä, joissa samat sanavalinnat toistuvat järjestyksessä alusta loppuun ja takaisin lopusta alkuun. Connor kutsuu rakennetta nimellä ”ring composition”. Se tunnetaan myös khiastisena rakenteena, jota Homeroskin käyttää. Sen käytöstä Homeroksella ks. Whitman 1958, 249–284.

³⁹¹ A. The Salaminian galley comes for Alcibiades and others (6.53.1.)

B. Knowledge of the Pisistratid tyranny affects the mood in Athens (6.53.3.)

C. The tyranny was severe in its last phase (6.53.3.)

D. The tyranny was overthrown not by the Athenians but by the Lacedaimonians (6.53.3.)

E. Boldness through erotic circumstance (6.54.1)

E. Through erotic grief ... boldness (6.59.1.)

C. The tyranny was severe in its last phase (6.59.2.)

D. The tyranny was overthrown by the Lacedaimonians (6.59.4.)

C. The Athenians become severe (6.60.1.)

B. Knowledge of the Pisistratid tyranny affects the mood in Athens (6.60.1.)

A. The Salaminian galley comes for Alcibiades (6.61.4.), abbreviated from Connor 1984, 257.

kertomuksessaan, jossa Harmodioksen ja Aristogeitonin yhteys selitetään vain heidän gefyralaisilla juurillaan.³⁹² Näitä taas Thukydides ei mainitse lainkaan.³⁹³

Voidaan katsoa, että Ateenan kansankokous muistuttaa tyranniaa Alkibiadesta vastaan nostettujen syytteiden käsittelyssä. Kansankokous unohtaa Perikleen hautajaispuheessa vapaaseen demokratiaan liitetyn kansalaisten keskinäisen luottamuksen arvon.³⁹⁴ Connorin tutkimusta edeltävässä perinteessä sisäkertomusta peisistradeista on pidetty Thukydideelle epätyypillisenä, mutta Connorin kehärakenteen analyysi antaa sille mielestäni uskottavamman motiivin kuin monet arvostetut tutkijat ovat sille suoneet.³⁹⁵ Analogia on jaksolle uskottavampi selitys kuin se, että Thukydides itse olisi teoksensa toimitustyössä halunnut jättää sen pois ja että 1.20.2 olisi lyhyt selitys sen mukaan ottamiselle.³⁹⁶ Peisistradien ja Sisilian retken analogia, jonka kehärakenteen analyysi tekee näkyväksi, liittyy osion tämän kirjan keskeisimpään sisältöön. Kirjallisena keinona se onnistuu luomaan useita yhtäaikaisia rinnastuksia. Se perustelee sekä ateenalaisten epäileväisen asenteen yksinvaltaisia hallitsijoita kohtaan että heidän ankaruutensa ja harkitsemattomuutensa näiden syyttämisen kevyiden todisteiden varassa.

Thukydideen rakenteellisesta ennakoinnista ja kirjoittamisen suunnittelusta kertoo toteamus siitä, että egestalaisilla ei ollutkaan varaa maksaa ateenalaisten sodankäynnin kustannuksia Sisiliassa. Kirjan alussa egestalaiset olivat houkutelleet Ateenaa liittolaisekseen sodissa doorilaisia Sisilian *poliksia* vastaan ja luvanneet rahoittaa sodankäynnin. Sen lisäksi he pelottelivat Ateenaa doorilaisen Syrakusan vallan kasvulla. Jos Syrakusa valtaisi koko Sisilian, siitä tulisi vaarallinen liittolainen doorilaisille spartalaisille. He lupaavat maksaa kuusikymmentä talenttia Ateenalle, mikäli tämä varustaa kuusikymmentä laivaa heidän avukseen. Ateenalaiset suostuvat, ja jostain syystä asiasta päätettäessä heidän lähettilänsä eivät kerro, ettei Egestassa ole tällaisia varoja.³⁹⁷

³⁹² Herodotos ei muuallakaan teoksessaan käsittele kreikkalaista homoseksuaalisuutta.

³⁹³ Hornblower 2013, 437–439.

³⁹⁴ Connor 1984, 176–180.

³⁹⁵ Jacoby kuvaa sisäkertomusta jokseenkin kaukaa haetuksi sivujuonteeksi. Jacoby 1949, 158. Gommen mukaan se on harvinainen osoitus tilanteesta, jossa Thukydides kirjoittaa aiheeseensa liittymättömän sivujuonteen vain halusta korjata ihmisten väärä käsitys menneistä tapahtumista. Tämän kommentti on Gommen postuumisti julkaistusta viimeisestä kommentaarista, joten se voi olla peräisin hänen sijaansa myös kommentaarin toimittaneelta Doverilta. Gomme 1970, 329.

³⁹⁶ Jacobyn mukaan näin ei ole, vaan Thuc. 1.20.2. on kirjoitettu ennen Hellanikoksen teosta ja 6.55–6.59. sen jälkeen. Jacoby 1949, 338, note 47.

³⁹⁷ Thuc. 6.6.–6.8.

Lähettiläitä on huijattu, ja heille on esitetty paljon suurempia varoja, kuin mitä Egestassa todella oli, lainaamalla niitä muualta ja kestitsemällä heitä runsaasti. Tämän Thukydides paljastaa kuitenkin vasta paljon myöhemmin kertomuksessaan eikä silloin, kun tehdään päätöstä lähteä sotaan.³⁹⁸ Tällä tavoin hän rakentaa narratiiviinsa jännitystä. Hän pimittää saman tiedon, jota Ateenan kansankokouksella ei ollut. Näin *Peloponnesolaissodan* yleisö asetetaan arvioimaan Sisilian sotaretkelle osallistumisen mielekkyyttä sen tiedon varassa joka ateenalaisilla päätöksentekijöillä oli käytössään. Hornblowerin mukaan Thukydides pyrkii olemaan kirjoittamatta samaa asiaa kahdesti.³⁹⁹ Taitavalla fokalisaation käytöllä hän paitsi rakentaa jännitystä myös välttää toistamista itseään.

Thukydideen oma ääni kuuluu *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan puheissa vahvana. Puheiden yleinen tarkoitus on välittää eri osapuolten kanta Thukydideen käsittelemään asiaan. Vahva kantaottavuus tässä kirjassa johtuu tulkintani mukaan hänen vahvasta mielipiteestään Sisilian sotaretkettä vastaan. Nikias puhuu Sisilian sotaretkettä vastaan argumentein, jotka toistavat Thukydideen omia argumentteja kuudennen kirjan alussa. Nikias mainitsee sotaan lähtöä vastustavina seikkoina Sisilian suuruuden ja kaukaisuuden, Ateenan joukkojen jakamisen armeijaa heikentävän vaikutuksen ja sen, että Ateenalla olisi Khalkideassa kapinoiva *polis* kukistettavana sen sijaan, että se lähtisi auttamaan liittolaisia niiden sodissa.⁴⁰⁰ On tietysti myös mahdollista, että nämä argumentit ovat alun perin Nikialta ja ovat itse vaikuttaneet Thukydideen mielipiteeseen sodasta.

Stahlin mukaan kaksi seikkaa vahvistaa käsitystä Thukydideen oman äänen välittämisestä Nikiaan kautta. Hän puolustaa samoja argumentteja myös puheen ulkopuolella. Sen lisäksi hän oli kertonut retken turmiollisuudesta jo aiemmin. Hän siis vahvistaa viestiään käyttämällä ennakointia tehokeinona.⁴⁰¹ Samoin Alkibiadeen puheet, joissa tämä puolustaa Sisiliaan lähtöä, saadaan vaikuttamaan epäuskottavilta. Thukydides on jo kertonut yleisölleen Sisilian valloittamisen vaikeudesta, kun hän

³⁹⁸ Thuc. 6.46.

³⁹⁹ Hornblower 1991b, 42. Toisaalta Thukydides on jo pohjustanut tulevaa Sisilian sotaretkettä toisessa ja neljännessä kirjassa tavalla, jonka hän vie seitsemännessä kirjassa päätökseen. Kun Thukydides kirjoittaa itselleen epätyypillisesti, hänen vaikutteensa nousevat näkyviin. Rutherfordin mukaan liioittelu vaarojen kuvauksessa ja toisto tilanteen eskaloituessa ovat homeerisen epiikan piirteitä, joita Thukydides hyödyntää, Rutherford 2012, 30.

⁴⁰⁰ Thuc. 6.9.–6.14.

⁴⁰¹ Stahl 2012, 128.

päästää Alkibiadeen ääneen ja vakuuttamaan, että saari on epäyhtenäinen ja helppo valloittaa.⁴⁰² Näiltä osin Thukydides rikkoo vastaan tavoitteitaan kertoa tapahtumista puolueettomasti ja välttää viihteellistä kerrontaa.

On mielestäni todennäköistä, että Thukydideen oma mielipide vaikuttaa suuresti myös sisilialaisten välisissä puheissa, joista hän kertoo. Syrakusalaiset johtajat Hermokrates ja Athenagoras käyvät läpi kaikki Ateenan sodassa menestymistä haittaavat seikat samalla tavalla, kuin Thukydides ne itse esittää muualla teoksessa. Keskeisinä argumentteina ovat perustelut Sisilian saaren suuruudesta ja rikkaudesta sekä ajatus siitä, etteivät ateenalaiset pääse helposti purjehtimaan Sisiliaan asti, mikäli heidät kohdataan jo merellä.⁴⁰³ Thukydides myös antaa Athenagoraalle tilaisuuden puolustaa demokratiaa valtiomuotona hyvin kaunopuheisesti:

Väitetään ehkä ettei kansanvalta ole järkevää eikä kohtuullista, sanotaan että ne, joilla on rahaa, pystyvät myös hallitsemaan paremmin kuin muut. Minä taas väitän, ensiksi, että kansasta puhuessani tarkoitan kokonaisuutta, kun taas oligarkia merkitsee vain osan herruutta, ja toiseksi, että rikkaat tosin ovat erinomaisia rahan vartijoita, mutta järkevät parhaita neuvonantajia ja koko kansa heidän neuvojensa paras arvostelija. Kansanvallassa siis valta jakautuu oikein ja tasaisesti kansan eri osille ja kansankokonaisuudelle.⁴⁰⁴

Tässä kohdassa demokratia ja oligarkia asetetaan vastakkain kahtena tasaveroisena mahdollisena valtiomuotona. Samoin kuin muualla *Peloponnesolaisodassa* demokratia nostetaan paremmaksi vaihtoehdoksi.⁴⁰⁵ Thukydides olisi tuskin ollut paikalla tässä syrakusalaisten keskinäisessä keskustelussa, joka käytiin vasta Ateenan harkitessa sotaan lähtöä. Tulkitsem näiden puheiden tarkoituksiksi alleviivata sotaan lähtemisen mielettömyyttä ja toimia demokratian puolustuspuheena. Vaikka Thukydides ohjaa puheidensa valinnalla ja kehystämällä voimakkaasti yleisönsä käsitystä sotaretkestä, hän ei mielestäni riko omia historiankirjoituksensa ideaaleja vastaan. Hän paljastaa, mikä on tapahtumien taustalla oleva syy Ateenan tappioon, korostamalla tiettyjä

⁴⁰² Stahl 2012, 130.

⁴⁰³ Thuc. 6.33.–6.40.

⁴⁰⁴ “φήσει τις δημοκρατίαν οὔτε ζυνετόν οὔτ’ ἴσον εἶναι, τοὺς δ’ ἔχοντας τὰ χρήματα καὶ ἄρχειν ἄριστα βελτίστους. ἐγὼ δὲ φημι πρῶτα μὲν δῆμον ζύμπαν ὀνομάσθαι, ὀλιγαρχίαν δὲ μέρος, ἔπειτα φύλακας μὲν ἄριστους εἶναι χρημάτων τοὺς πλουσίους, βουλευῶσαι δ’ ἂν βέλτιστα τοὺς ζυνετούς, κρίναι δ’ ἂν ἀκούσαντας ἄριστα τοὺς πολλούς, καὶ ταῦτα ὁμοίως καὶ κατὰ μέρη καὶ ζύμπαντα ἐν δημοκρατίᾳ ἰσομοιρεῖν.” Thuc. 6.39.1.

⁴⁰⁵ Oligarkian turmiollisesta vaikutuksesta Ateenalle ja demokratian syrjäyttämisestä Thuc. 8.65.–8.67. Thukydideen mukaan demokratiat olivat myös luonnostaan liittolaisia demokraattiselle Ateenalle. Thuc. 5.44., 8.21. Demokratiat eivät kuitenkaan aina kannattaneet toisia demokratioita eivätkä oligarkiat toisia oligarkioita. Hornblower 1991b, 29.

puheita. Näin hän paljastaa *aletheian* – tapahtumien varsinaisen syyn ja luonteen – sodan päättymiselle samalla tavalla kuin sen syttymiselle.

Thukydideen käsitys demokratiasta ei ole pelkästään ylistävä. Tämä näkyy hyvin kuudennessa kirjassa. Vaikka hän pitää sitä parhaana valtiomuotona, hän myös uskoo, että kansankokous on helposti johdateltavissa taitavalla retoriikalla toimimaan aina uusimman suositun puhujan tahdon mukaisesti. Thukydides tuo esiin demokratiakäsitystään ja Sisilian sotaretken vastaista asennetta tavassa, jolla hän käsittelee Alkibiadesta. Ollessaan maanpaossa Ateenasta Alkibiades puhuu demokratian olevan helposti hyväksikäytettävissä. Thukydides ei kiellä tämän arvion paikkansapitävyyttä eikä esitä mitään moitittavaa itsensä kaltaisesti Ateenasta karkotetun ylhäistä syntyperää olevan kenraalin toiminnassa.⁴⁰⁶ Alkibiades on väline Thukydideen kyynisten ajatusten esittämiselle siinä, missä tätä hyvämaineisemmat puhujat ovat välittäneet häntä idealistisempia ajatuksia.

Thukydides ei liitä Alkibiadeeseen erityisen negatiivisia ominaisuuksia, kun hänet esitellään ensimmäisen kerran viidennessä kirjassa. Alkibiades huijaa muita ateenalaisia ja spartalaisia lähettiläitä esiintymään kansankokouksessa niin, että hän saa nolattua Nikiaan ja kannatusta omalle suunnitelmalleen liitosta Argoksen kanssa.⁴⁰⁷ Thukydides esittää tämän juonikkuuden positiivisesti, mutta kuudennessa kirjassa asenne muuttuu. Hän arvostelee Alkibiadesta henkilökohtaisesta voitonhimosta, kun tämä puhuu Sisilian sotaretken puolesta.⁴⁰⁸ Alkibiadeen esittely tässä kohdassa on poikkeuksellista, sillä hän on ainoa henkilö, joka esitellään kahdesti. Sen lisäksi Thukydides arvostelee häntä sekä ensin Nikiaan suulla että sen jälkeen uudestaan kertojan auktoriteetilla.⁴⁰⁹ Ahneuden kritiikki liittyy paitsi Alkibiadeeseen, myös muihin ateenalaisiin, jotka haaveilevat vieraiden maiden alistamisesta Ateenan valtaan ja Sisilian valloittajilleen tuottamista tuloista pitkälle tulevaisuuteen.⁴¹⁰

Tämä ahneuden kritiikki on mielestäni hyvin samankaltaista kuin Herodotoksella toistuva moraalikäsitys *hybristä* seuraavasta rangaistuksesta. Kumpikaan kirjoittaja ei esitä, että ahneus tai *hybris* väistämättä rangaistaisiin, vaan molemmista esiintyy poikkeuksia. Kuitenkin yleensä näin käy, ja syy on ihmisen itsensä tekemä virhe.

⁴⁰⁶ Thuc. 6.91.

⁴⁰⁷ Thuc. 5.43.–5.45

⁴⁰⁸ Thuc. 6.15.

⁴⁰⁹ Hornblower 2013, 337–339.

⁴¹⁰ Thuc. 6.24.

Herodotoksella inhimillinen virhe on kohottautuminen liian korkealle ja Thukydidellä ahneuden tuottama sokeus parhaille neuvoille.

Historiateoksen viidennen kirjan ja *Peloponnesolaissodan* kuudennen kirjan vertailusta käy ilmi, että Thukydidēs käytti Herodotoksen kerronnan konventioita. Hän käytti niitä kuitenkin tätä harvemmin. Suurin osa Thukydidēen kerronnasta on lähteetöntä suoraa proosaa hänen ideaalinsa mukaisesti.

5.4. *Historiai*-teosten yhtäläisyydet

Historiai-teoksia vertaillessa ajautuu helposti korostamaan niiden eroja. Monet historiankirjoituksen konventiot syntyvät Herodotoksella ja Thukydidellä. Etenkin sellaiset, joita molemmat käyttävät, vakiintuvat määrittämään sitä, mikä lasketaan historiankirjoitukseksi. Olen tunnistanut jo useita yhteisiä konventioita. Tässä luvussa käsittelen vielä muutamia, jotka eivät ole nousseet esiin.

Edith Foster on kuvannut Herodotoksen ja Thukydidēen narratologista yhtäläisyyttä mielestäni hyvin. Hänen mukaansa Herodotos kehittää sodasta kertomisen narratiivin. Se on suurten joukkojen toimintaa kuvaavaa proosaa. Siinä käydään tapahtumien aikana läpi maantiedettä topografiasta sää- ja luonnonilmiöihin. Joukkojen toimintaa sodassa analysoidaan sekä poliittisesta että sotilaallisesta näkökulmasta. Jo Homeros viittasi näihin kaikkiin, mutta Herodotos tekee niistä narratiivinsa rungon. Thukydidēs on tässä suhteessa Herodotoksen kaltainen ja jatkaa samojen kerronnan keinojen käyttöä niitä kehittäen.⁴¹¹

Esimerkkinä tästä kerronnasta Foster vertaa Thukydidēen kuvausta Pyloksen taistelusta Herodotoksen kuuluisaan kuvaukseen Thermopylain taistelusta. Pylos oli Peloponnesoksella sijaitseva linnoitettu niemi, jota ateenalaiset menestyksekkäästi puolustivat Spartaan vastaan.⁴¹² Thermopylaissa spartalaiset puolestaan puolustivat vähälukuisempina kapeaa solaa persialaisia vastaan.⁴¹³ Molemmat alkavat maantieteen ja alueen linnoittamisen kuvauksilla, sisältävät viittauksen paikan aiempaan epäonnistuneeseen puolustamiseen ja toistavat saman asetelman, jossa suurempi

⁴¹¹ Foster 2012, 185–186.

⁴¹² Thuc. 4.3.–4.38.

⁴¹³ Hdt. 7.201.–7.233.

sotajoukko ei ota vastustajiaan vakavasti. Kuvauksissa on silti eroja. Herodotos liittää tapahtumat myyttiseen herakliseen kontekstiin kuvaamalla lähellä sijaitsevaa Herakleen kuolinpaikkaa. Fosterin mukaan Thukydideen narratiivista puuttuu ylevöittävä yhteys myyttiseen menneisyyteen. Sen sijaan hän kirjoitti oman narratiivinsa samankaltaisesti kuin Herodotos tuodakseen esiin, että hänen kuvaamastaan vuosia kestäneestä sodasta puuttuu myyttinen loisto. Sota on kurjaa ja siitä opittavat opetukset synkkiä.⁴¹⁴

Peisistradien syrjäyttämisen ja siihen liittyvän oraakkeliin lahjonnan yhteydessä käsittelin esimerkkiä, jossa Herodotoksella on vahvempi moraalinen kannanotto kuin Thukydideellä. Lateiner tulkitsee tämän jakson perusteella, ettei Thukydides moralisoi.⁴¹⁵ Kuitenkin muualta *Peloponnesolaissodasta* löytyy jaksoja, joissa Thukydides välittää omaa moraalikäsitystään. Dialogi Meloksen saaren kohtalosta on kiinnittänyt paljon huomiota Thukydides-tutkimuksessa, koska siinä lähestytään sodankäyntiä poikkeuksellisen kylmän realistisesti. Siinä pienen Meloksen saaren asukkaat vetoavat hyökkäävään Ateenaan *poliksensa* säästämiseksi. Ateenalaiset kuitenkin perustelevat oikeutensa valloittaa heikompi saari, teloittavat saaren sotakuntoiset miehet ja myyvät naiset ja lapset orjiksi.⁴¹⁶ Puheenvuorojen voimakkaalla dramatisoinnilla Thukydides alleviivaa poliittiseksi realismiksi kutsuttua moraalikäsitystään.⁴¹⁷ Vahvemman ei ole tarve tehdä mitään myönnytyksiä heikompaan kohtaan, vaikka heikompi osapuoli ei olisi mitenkään loukannut tai uhannut vahvempansa.

Thukydideen ideaalien yhteydessä käsittelin puheiden merkitystä *Peloponnesolaissodassa*. *Historiateoksessa* puheita ei ole yhtä paljon, mutta tulkitsen niiden funktion samaksi. *Historiateoksen* puheissa korostuvat motiivit, kuten vapaus, oikeus ja Kreikan yhtenäisyys.⁴¹⁸ Siirryttäessä puheista toimintaan korostuu kuitenkin puhujien oma etu. Kaikki puhujat puhuvat vakuuttavasti, ja näkökulman vaihtuessa vaihtuvat myös yleisön sympatiat. Herodotos hallitsee erinomaisesti fokalisaation sen siirtämiseen siten, että hänen oma tulkintansa jää suosiollisimmaksi.⁴¹⁹ Tässä suhteessa

⁴¹⁴ Foster 2012, 186–191, 210–211. Foster viittaa näihin opetuksiin sanoilla, jotka antavat ymmärtää, että Thukydides ajattelee syklisesti historiasta. Jos historia toistaa itseään, sen opetukset ovat synkkiä, Foster 2012, 188. En itse löydä tästä Pyloksen kuvauksesta katetta ajatukselle, että Thukydides tarkoittaisi historian toistavan itseään, vaikka pidänkin käsitystä hänen narratiivinsa moraalista perusteltuna.

⁴¹⁵ Lateiner 2012, 181.

⁴¹⁶ Thuc. 5.84.–5.116.

⁴¹⁷ Cartledge 1995, 12–13.

⁴¹⁸ Ks. esim. Hdt. 8.144.

⁴¹⁹ Baragwanath 2008, 174.

hän mielestäni muistuttaa Thukydidestä. Molempien puheita voisi kuvata kreikkalaisena dialektiikkana. *Historiai*-teokset ovat moniäänisiä, mutta ne eivät tuo esiin historioitsijan omasta tulkinnasta poikkeavia näkemyksiä yhtä suurella painoarvolla kuin omiaan. Thukydideen dialektisuutta edustavat lukuisat puheet, kirjoittajan auktoriteetti lähteiden valitsemisessa ja ristiriitaisista kertomuksista vaikeneminen. Herodotoksen dialektisuutta taas edustaa lähteiden ja ristiriitaistenkin kertomusten esille tuominen.

6. Yhteenveto

Aloitin tämän tutkielman tekemisen mielenkiinnosta niitä määrittelyjä kohtaan, joilla Herodotosta ja Thukydidestä kuvataan historian yleisteoksissa. Minua kiinnosti määrittelyjen mustavalkoinen kuva kahdesta historiantutkimuksen käsityksestä, joista toinen on toista parempi. Herodotos oli Ciceron mukaan valehtelija, koska hän käsitteli uskontoa ja myyttejä. Kuitenkin hän oli samaan aikaan ensimmäinen historioitsija toisin kuin edeltäjänsä. Thukydidestä on esitetty Herodotosta edistyneempänä historioitsijana, joka tuo objektiivisuuden historiaan ja tekee siitä tieteellistä.

Myös käsitys Herodotoksesta ensimmäisenä historioitsijana on yksinkertaistava, koska se peittää asteittaisen kehityksen epiikan historiamyyteistä ja luettelomaisista hallitsijahistorioista kohti historiankirjoitusta omana kirjallisena lajinaan. Näiden käsitysten yksipuolisuutta on kritisoitu kattavasti Herodotos- ja Thukydidestutkimuksessa. Kuitenkin ne elävät yleiskirjallisuudessa ja uskon, että monipuolisen kuvan edistäminen on tärkeää, vaikka en ole ensimmäinen, joka tekee niin. Olen pyrkinyt läpi tämän työn tiedostamaan oman positioni. Pyrkimykseni ei ole ollut puolustaa Herodotosta Thukydidestä vastaan tai osoittaa, että toinen kirjoitti historiaa toista oikeaoppisemmin. Koska taustani on kulttuurihistorian alalla, toivon erityisesti, että olen tehnyt oikeutta Thukydideseen historiankirjoitukselle.

Tutkimusasetelmani laajuudesta johtuen olen pystynyt tekemään mielenkiintoisia havaintoja *Historiai*-teosten ideoista ja niiden toteutumisesta koko teosten tasolla. Samasta syystä en ole kuitenkaan pystynyt analysoimaan Herodotoksen ja Thukydideseen kirjoittamista sillä tarkkuudella, kuin työtä aloittaessani suunnittelin.

Herodotoksen ja Thukydideseen historiankirjoituksen ideaalit eroavat toisistaan suuresti. Yhteistä niille on halu paljastaa totuus tapahtumien taustalla eikä vain kuvailla itse tapahtumia. Ne eroavat kuitenkin suhtautumisessa vaihtoehtoisiin versioihin tapahtumista. Herodotos haluaa kertoa vaihtoehtoiset versiot silloinkin, kun hän ei niihin itse usko. Thukydideseen ideaali sen sijaan on kertoa vain yksi versio ja vaieta epätosina pitämiensä kertomuksien lisäksi myös sellaisesta aineksestä, joka vain miellyttää kuulijoita.

Tulkitsen molempien *Historiai*-teosten olevan historiankirjoitusta. Herodotoksella ja Thukydidellä on oma sanastonsa historian kirjoittamiseen. He eivät kirjoita tietoisena

siitä, että ne molemmat kuuluvat historiankirjoituksen genreen. Jälkikäteen ja heidän oman totuuskäsityksensä mukaisesti arvioituna heidän kirjoittamistaan voi kuitenkin pitää historiankirjoituksena. Heitä yhdistää käsitys totuudesta jonkin kätkeytyneen paljastamisena. Herodotoksen sana tälle on *apodeksis* ja Thukydideen *aletheia*.

Herodotos ja Thukydides toteuttavat erilaisia ideaalejaan eri tavoin. Herodotoksen on helpompi noudattaa tehtäväänsä. Thukydideen ideaalit asettavat hänelle tiukemmat rajat, joten hän päätyy rikkomaan niitä vastaan useammin kuin Herodotos omiaan. Toisaalta Herodotoksen ideaalit ovat sellaisia, että on helppoa tunnistaa hänen aika ajoin rikkovan niitä vastaan. Molempien poiketessa ideaaleistaan he päätyvät kirjoittamaan toisiaan muistuttavalla tavalla ja samanlaisista aiheista. Molemmat ajautuvat myös ristiriitoihin omien ideaaliensa välillä ja päätyvät rikkomaan yhtä vastaan noudattaessaan toista. Heidän välilleen tehty erottelu suhteesta uskonnollisiin aiheisiin ei mielestäni pidä paikkaansa, vaan se kuvaa paremminkin sävyeroa kuin uskonnollisen ja ateistisen kirjoittajan välistä eroa. Samoin käsitys Thukydideestä vain oman nykyaikansa kronikoitsijana, joka ei tee tulkintoja aiheistaan, ei näytä pitävän paikkaansa. Hän kirjoittaa menneisyydestä ja tulkitsee niin tapahtumien syitä kuin henkilöiden motivaatitakin samoin kuin Herodotos.

Thukydides lainaa sisältöjä ja tyyliä sekä Herodotokselta että homeerisesta perinteestä enemmän kuin ideaaleissaan antaa ymmärtää. Tämä havainto ei ole vain omani, mutta se on jätetty huomiotta suuressa osassa erityisesti kotimaista antiikin yleiskirjallisuutta. Syytä voi hakea Herodotosta ja Thukydidestä välittömästi seuranneiden ja roomalaisajan kirjailijoiden käsityksistä heistä sekä myöhempien historioitsijoiden arvioista. Myöhemmät historioitsijat tuomitsivat heidän kirjoituksensa suhteessa siihen, miten kyseisten historioitsijoiden oman oppialan paradigmat toteutuivat niissä aikana, jolloin historiankirjoituksen kenttä oli ammattimaistunut ja fragmentoitunut ristiriitaisiin kirjoittamisen ideologioihin ja suuntauksiin.

Tyylien yhtenäisyys korostuu, kun otetaan huomioon molempien asema proosamuotoisen ei-fiktiivisen kirjallisuuden varhaisina edustajina. Herodotos ja Thukydides siis kirjoittivat huomattavan yhdenmukaisesti siihen nähden, että heidän esikuvansa olisivat mahdollistaneet irtautumisen moniin eri suuntiin – varhaisten attikistien ylistävistä kritiikittömistä kuvauksista homeerisen runouden muotoon ja ylikuonnolliseen sisältöön. Tästä tutkielmasta olen rajannut pois muita mahdollisia

vaikutteita ja aikalaisia, joihin Herodotoksen ja Thukydideen yhteydet ovat vähäisempiä. Tällaisia olisivat esimerkiksi draama ja juutalainen historiankirjoitus. Kreikkalainen tragedia ja komedia käsittelevät myös persialaissotia, peloponnesolaissotaa ja Kreikan sisäpolitiikkaa.⁴²⁰ Vanhan testamentin kirjoista Esran ja Kuninkaiden kirjat kuvaavat samojen aikojen tapahtumia kuin Herodotos, ja myös Kserkses esiintyy Raamatussa. Kumpikin olisi voinut viedä työtään myös näihin suuntiin. Proosa ei ollut ainoa eikä itsestään selvä historiasta kertomisen muoto.

Nykyaikainen kuva molemmista kirjoittajista rakentuu kuitenkin heidän erojensa varaan. Erottelun voidaan katsoa johtuvan heidän kirjoittamisensa ympärille syntyneestä perinteestä. Tämä perinne muodostaa viitekehyksen, jonka kautta heidän teoksiaan on totuttu tarkastelemaan. Tämä tutkielma ei ole ollut yritys tutkia Herodotoksen ja Thukydideen vaikutushistoriaa. Toivon kuitenkin, että työlläni voisi olla merkitystä kotimaisten yleisesitysten käsitysten kehittämisessä, joten lopuksi tarkastelen muutaman yleisteoksen valossa muuttunutta käsitystä *Historiai*-teoksista.

Vaikka yleisteoksissa ja oppikirjoissa on välttämätöntä yksinkertaistaa ja yleistää, haluaisin, että se vähä mitä kirjoitetaan, parhaalla tavalla kuvaisi *Historiateosta* ja *Peloponnesolaissotaa*. Erojen korostaminen johtaa helposti kuvaukseen, jossa Herodotos ja Thukydides arvotetaan suhteessa toisiinsa. Tällöin heidän onnistumisensa historioitsijana suhteutetaan siihen, mitä kukin tarkastelija pitää historiantutkimuksen tehtävänä. Tällainen lähestyminen on sokea kirjoittajien itsensä itselleen asettamille tehtäville ja analyysille siitä, kuinka hyvin kirjoittajat noudattavat näitä tehtävänasetteluja. Vanhemmassa kirjallisuudessa kuvausten yksipuolisuus on silmiinpistävää. M. J. Caryn ja T. J. Haarhoffin *Antiikin kulttuuri* on hyvä esimerkki yleisteosten vaikeuksista kuvata Herodotosta ja Thukydidestä niin, että he erottuisivat toisistaan ilman kärjistyksiä.⁴²¹ Herodotosta kuvataan seuraavasti:

Historiankirjoituksen uranuurtajan (Herodotoksen) ammattitaito ei luonnollisestikaan voinut olla täydellinen. Hän keräsi ja seuloi aineistoaan huolimattomasti, ja hänen suhtautumisensa aiheeseen on pikemminkin eppisen ihasteleva kuin tieteellisen puolueeton. Lisäksi hänen laveasanainen ja harhaileva (joonianmurteinen) kerrontansa, joka tosin mainiosti soveltui ääneen luettavaksi, eksyttää tavan takaa lukijan. Mutta viidettä vuosisataa koskevien

⁴²⁰ Nämä aiheet esiintyvät Aiskhyloksen *Persialaisissa* ja *Eumenideissä*, Aristofaneen *Akharnalaisissa*, *Ritareissa*, *Lysistratessa* ja *Sammakoissa*. Hornblower 1991b, 10, 37, 92, 123, 133, 147.

⁴²¹ Teos on keskeinen antiikin kulttuurin yleisteos. Suomalaisen teoksen *Kulttuuri antiikin maailmassa* kirjoittajat mainitsevat sen vanhentuneisuuden ensimmäisenä perusteluksi tarpeelle kirjoittaa oma teoksensa, Kajava et. al. 2009, 9.

tietojen lähteenä hän on verraton - hänen Kreikan ”barbaarinaapureista”, joko sivistyneistä kuten persialaisista ja egyptiläisistä tai todella barbaareista kuten skyyttalaisista, esittämänsä tiedot ovat olleet ensiarvoisen tärkeitä näiden kansojen historian tutkimukselle. Nykyaikainen tutkimus on yhä uudelleen ja uudelleen todistanut oikeaksi hänen antamansa tiedot, ja se avaramielisyyttä osoittava tunnustus, jonka hän antaa persialaisten urheudelle, paljastaa kreikkalaisten sankariteon täydessä arvossaan.⁴²²

Thukydideistä puolestaan Cary ja Haarhoff kuvaavat näin:

Persialaissotiin verrattuna peloponnesolaissota oli murheellinen aika historiankirjoittajalle, ja kuitenkin tämä aikakausi tuotti muinaisajan suurimman historiankirjoittajan, Thukydideen (n. 454–400 eKr.). Vaikka Thukydides ateenalaisena kuului hävinneeseen puoleen ja itse henkilökohtaisesti kärsi sodan seurauksista, hän kirjoitti siitä tiedemiehen kiihkottomaan sävyyn. Hän oli laatinut itselleen historiankirjoittajan työskentelyn perussäännöt ja noudatti niitä päättäväisesti. Hän seuloi tarkasti aineistonsa (joka sisälsi niin hyvin arkeologista kuin suullista ja kirjallista tietoa) hyläten väärät tai epäilyttävät maininnat, vaikka ne ehkä olisivatkin huvittaneet lukijoita tai imarrelleet näiden ennakkoluuloja.⁴²³

Herodotos esitetään luonnonlapsen kaltaisena kritiikittömänä kuullun toistajana, kun taas Thukydides kuvataan objektiivisuuden perikuvana, jonka lähdekritiikissä ei ole parantamisen varaa. Viidessäkymmenessä vuodessa yleisteoksissa esitetyt käsitykset ovat kehittyneet aiempaa hienovaraisemmiksi. Castrén kirjoittaa Herodotoksesta näin:

”Historian isänä” pidetty Herodotos oli kotoisin Vähän-Aasian Halikarnassoksesta mutta matkusteli paljon ja vietti loppuelämänsä Perikleen ajan Ateenassa. -- Teoksessaan hän kiinnitti runsaasti huomiota persialaisten ja muiden Lähi-idän kansojen kulttuuriin ja poikkesi usein pääasiasta pitkällisiin maantieteellisiin ja kansatieteellisiin pohdiskeluihin, joissa hän usein nojautui edeltäjiinsä Hekataiokseen ja Hellanikokseen. Kuvatessaan kreikkalaisen ja vieraiden kansojen välisiä suhteita hän pyrki objektiivisuuteen ja kiinnitti suurta huomiota ”ensi käden lähteisiin”.⁴²⁴

Thukydideistä hän luonnehtii seuraavasti:

Jos Herodotoksen voidaan sanoa kirjoittaneen kulttuurihistoriaa, oli peloponnesolaissodasta kirjoittanut ateenalainen Thukydides poliittisen historian edustaja. -- Thukydides käytti omintakeista huoliteltua taidekieltä, joka oli sanonnaltaan äärimmäisen tiivistä. Hän ymmärsi työnsä ikuisen historiallisen arvon ja piti useimpia aikaisempia historioitsijoita vain hetkellisen suosion tavoittelijoina. Hänestä tulikin koko antiikin arvostetuin ja jäljitellyin historioitsija, jonka kriittisyyttä ihailtiin aina myöhäisantiikkiin asti.⁴²⁵

⁴²² Cary (1940) 1963, 246.

⁴²³ Cary (1940) 1963, 246–247.

⁴²⁴ Castrén 2011, 189. On erikoista, että Hekataioksen ohella Castrén nostaa Herodotoksen edeltäjäksi Hellanikoksen, joka oli tämän aikalainen ja kirjoitti vielä *Historiateoksen* kirjoittamisen jälkeen.

⁴²⁵ Castrén 2011, 190. Toisaalla Castrén kritisoi Perikleen hautajaispuhetta liiallisesta ylistyksestä, mutta ei siinä yhteydessä mainitse Thukydideistä sen lähteenä, Castrén 2011, 181.

Käsitykset ovat kehittyneet huomattavasti ja tunnustavat paremmin kummankin kirjoittajan omintakeisuuden ja arvon. Castrénin käsitys Herodotoksesta ja Thukydideestä on neutraalimpi kuin Caryn ja Haarhoffin. Silti sekin on rakennettu kirjoittajien erojen varaan ja uusintaa Ciceron esittämää narratiivia, jossa Herodotos on valehtelija ja Thukydides kehitti Herodotoksen aloittaman historiantutkimuksen luotettavaksi tieteenalaksi. Sanavalinnoillaan Castrén implikoi, että Herodotoksen maantieteelliset ja kansatieteelliset jaksot eivät olisi tutkimusta vaan pohdiskelua toisin kuin tärkein sisältö eli sodan kuvaus. Samoin Herodotos vain pyrki objektiivisuuteen, kun taas Thukydideen kriittisyyttä ihailaan. Kyseessä voi olla toinen ilmaisu samalle asialle, jos ymmärretään kriittinen asenne pyrkimyksenä objektiivisuuteen eikä sen saavuttamisena. Kuitenkin ilmaisuiden välillä on sävyero. Castrén asettaa Thukydideen kaikkien antiikin kirjailijoiden arvostamaksi ja jäljittelemäksi historioitsijaksi, vaikka Thukydides oli esikuva vain osalle hänen jälkeensä seuranneista historioitsijoista.

Toivon tällä tutkielmalla voivani vaikuttaa Herodotoksen ja Thukydideen kuvauksiin kotimaisissa oppikirjoissa ja antiikin yleisteoksissa. Viittaukset heidän töihinsä ovat väistämättä lyhyitä yleisessä antiikkia koskevassa tietokirjallisuudessa, mutta nämä lyhyetkin kuvaukset hyötyisivät sen tunnustamisesta, että Herodotoksen ja Thukydideen teokset olivat yhteneväisempiä keskenään kuin minkään edeltäneen kirjoittajan kanssa. Samoin on mielestäni tärkeää huomioida, että heidän eronsa ovat lähinnä koulukuntien – joista myöhemmin on muodostunut tieteenaloja – eroja. Ne eivät ole huonomman ja paremman historiankirjoituksen eroja.

7. Lähteet

7.1. Käytetyt lyhenteet

Aristot. Const. Ath	Aristoteles: <i>Athenaion Politeia. Ateenan valtiomuoto.</i>
Aristot. Met.	Aristoteles: <i>Ta meta ta fysika. Metafysiikka.</i>
Aristot. Nic. Eth.	Aristoteles: <i>Ethika Nikomakheia. Nikomakhoksen etiikka.</i>
Aristot. Poet.	Aristoteles: <i>Peri Poietikes. Runousoppi.</i>
Arr. Ind.	Arrianos: <i>Indica.</i>
B16, B50, B53	Herakleitos: fragmentit B16, B50, B53.
Cic. Leg.	Cicero: <i>De Legibus.</i>
D.H. Th.	Dionysios Halikarnassolainen: <i>De Thucydide.</i>
FGrHist.	Jacoby, Felix: <i>Fragmente der Griechischen Historiker</i>
Hdt.	Herodotos: <i>Historiai. Historiateos.</i>
Luc. Herod.	Lukianos: <i>Herodotus.</i>
Luc. Hist. Conscr.	Lukianos: <i>Quomodo historia conscribenda sit. Kuinka historiaa on kirjoitettava.</i>
Luc. VH	Lukianos: <i>Verae Historiae.</i>
Plat. Charm.	Platon: <i>Kharmides.</i>
Plut. De Herod.	Plutarkhos: <i>De Herodoti malignitate. Herodotoksen pahanilkisyydestä.</i>
Plut. Per.	Plutarkhos: <i>Perikles.</i>
Plut. Solon	Plutarkhos: <i>Solon.</i>
Thuc.	Thukydidēs: <i>Historiai. Peloponnesolaiskota.</i>
W19	Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: <i>Werke, Band 19.</i>

7.2. Alkuperäislähteet

Herodotos: *Historiateos*. (Hdt.)

Herodotus. Translated by A. D. Godley. Harvard University Press, Cambridge 1920. Perseus Digital Library.

Historiateos. 4. painos (1. painos 1907). Suom. Edvard Rein. WSOY, Juva 1997.

The Histories. Translated by A. D. Godley. Harvard University Press, Cambridge 1920. Perseus Digital Library.

Hérodote en 10 volumes. Traduit par Philippe-Ernest Legrand. Les Belles Lettres, Collection des Universités de France, Paris 1932-1954.

Thukydides: *Peloponnesolaissota*. (Thuc.)

Historiae in two volumes. Edited by Henry Stuart Jones and Johannes Enoch Powell. Oxford University Press, Oxford 1942. Perseus Digital Library.

Peloponnesolaissota. Suom. J.A. Hollo. WSOY, Porvoo 1964.

The Peloponnesian War. J. M. Dent, London. E. P. Dutton, New York 1910. Perseus Digital Library.

Thucydides. Translated by Charles Forster Smith. Loeb Classical Library, London 1956 (1919).

7.3. Aikalaiskirjallisuus ja muu lähdekirjallisuus

Aristoteles: *Athenaion Politeia*. (Aristot. Const. Ath) *Athenaion Politeia*, Edited by Kenyon. Oxford 1920. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Ethika Nikomakheia*. (Aristot. Nic. Eth.) *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Edited by J. Bywater. Clarendon Press, Oxford 1894. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Ta meta ta fysika*. (Aristot. Met.) *Aristotle's Metaphysics*. Edited by W.D. Ross. Clarendon Press, Oxford 1924. Perseus Digital Library.

Aristoteles: *Peri Poietikes*. (Aristot. Poet.) *Aristotle's Ars Poetica*. Edited by R. Kassel. Clarendon Press, Oxford 1966. Perseus Digital Library.

Arrianos: *Indica*. (Arr. Ind.) *Arriani Nicomediensis Scripta Minora*. Rudolf Hercher & Alfred Eberhard (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1885. Perseus Digital Library.

Cicero: *De Legibus*. (Cic. Leg.) *De Legibus*. Georges de Plinval (éd.) Belles Lettres, Paris 1959. Perseus Digital Library.

Dionysios Halikarnassolainen: *De Thucydide*. (D.H. Th.) *Dionysii Halicarnasei Quae Exstant*, Volumen Quintum. Opsuculorum, Volumen Prius. Hermann Usener (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1899. Perseus Digital Library.

Herakleitos: B16. Cited in Heidegger, Martin: *Early Greek Thinking*. Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984, pp. 104.

Herakleitos: B50. Cited in Heidegger, Martin: *Early Greek Thinking*. Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984, pp. 59.

Herakleitos: B53. Hippolyte, Réfutation des toutes les hérésies, IX, 9, 4. <http://philoctetes.free.fr/heraclitefraneng.htm> [Haettu 30.11.2016.]

Lukianos: *Herodotus*. (Luc. Herod.) *Luciani Samosatensis Opera*, Vol I. Karl Jacobitz (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1896. Perseus Digital Library.

Lukianos: *Quomodo historia conscribenda sit*. (Luc. Hist. Conscr.) *Luciani Samosatensis Opera*, Vol II. Karl Jacobitz (Hrsg.) Teubner, Leipzig 1913. Perseus Digital Library.

Lukianos: *Verae Historiae*. (Luc. VH) *Works*. With an English Translation by. A. M. Harmon. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1913. Perseus Digital Library.

Platon: *Kharmides*. (Plat. Charm.) *Platonis Opera*. Edited by John Burnet. Oxford University Press 1903. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *De Herodoti malignitate*. (Plut. De Herod.) *Plutarch's Morals*. Translated from the Greek by several hands. Corrected and revised by William W. Goodwin & PH. D. Boston. Little, Brown, and Company. Cambridge 1874. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *Perikles*. (Plut. Per.) *Plutarch's Lives*. With an English Translation by Bernadotte Perrin. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1916. Perseus Digital Library.

Plutarkhos: *Solon*. (Plut. Solon) *Plutarch's Lives*. With an English Translation by Bernadotte Perrin. Harvard University Press, Cambridge. William Heinemann Ltd, London 1914. Perseus Digital Library.

8. Tutkimuskirjallisuus

Achilli, A. et al.: Mitochondrial DNA Variation of Modern Tuscans Supports the Near Eastern Origin of Etruscans. *American Journal of Human Genetics*, 80(4). Edited by C. C. Morton. American Society of Human Genetics 2007, pp. 759–768.

Agamben, Giorgio: Time and History. *Infancy and History. The Destruction of Experience*. Verso, London 1993 (1978), pp. 89–106.

Ampolo, Carmine: Herodotos: Antiikin kiertävä reportteri. *Didaskalia. Antiikin kulttuurihistorian opiskeluopas*. Toim. Hannu Laaksonen ja Totti Tuhkanen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja, Turku 1995, 9–11.

Asheri, David: *A Commentary on Herodotus I-IV*. Edited by Oswyn Murray and Alfonso Moreno. Oxford University Press, Oxford 2007.

Assmann, Jan: *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Original work: *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen* (1992). Cambridge University Press, New York 2011.

Badian, Ernst: Herodotus on Alexander I of Macedon: A Study in Some Subtle Silences. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 107–130.

Bakhtin, Mikhail: *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Original work: Проблемы поэтики Достоевского (1963). Edited and Translated from Russian by Caryl Emerson. University of Minnesota Press, Minnesota 1999.

Bakker, Egbert J.: The Making of History: Herodotus' Historiês Apodexis. *Brill's companion to Herodotus*. Edited by Egbert J. Bakker, Irene J.F. De Jong and Hans van Wees. Brill, Leiden 2002, pp. 3–32.

Baragwanath, Emily: *Motivation and Narrative in Herodotus*. Oxford University Press, Oxford 2008.

Bonner, Robert J.: The book divisions of Thucydides. *Classical Philology* Vol. 15, No. 1. Jan. The University of Chicago Press, Chicago 1920, pp. 73–82.

Branscome, David: Waiting for Solon. Audience Expectations in Herodotus. *Histos* 9. Edited by Christopher Krebs. Newcastle University & Stanford University 2015, pp. 231–276.

Carr, Edward Hallett: *What is History?* Penguin Random House, London 1967 (1961).

Cartledge, Paul: Thukydides. Dramaattinen näkemys jännittävistä tapahtumista. *Didaskalia. Antiikin kulttuurihistorian opiskeluopas*. Toim. Hannu Laaksonen ja Totti Tuhkanen. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja, Turku 1995, 12–13.

Chiasson, Charles S.: “Herodotus’ Prologue and the Greek Poetic Tradition”. *Histos* 6. Edited by John Moles. Newcastle University & Florida State University 2012. pp. 114–143.

Cochrane, Charles Norris: *Thucydides and the Science of History*. Oxford University Press, New York 1929.

Connor, W. Robert: *Thucydides*, Princeton University Press, New Jersey 1984.

Dahl, Ottar: *Historiantutkimuksen metodiopin peruspiirteitä*. Alkuteos: *Grunntrekk i historieforskningens metodelaere* (1967). Suom. Kyösti Jaakonsaari. Weiling+Göös, Tapiola 1971.

Derow, Peter: Historical Explanation. Polybius and his Predecessors. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 73–90.

Eliade, Mircea: *The Myth of Eternal Return. Or Cosmos and History*. Original work: *Le mythe de l'éternel retour* (1949). Translated by W. R. Trask. Taylor & Francis, New York 1971.

Evans, James A. S.: Oral Tradition in Herodotus. *Canadian Oral History Association Journal Vol. 4 No. 2*. Edited by Richard Lohead. Canadian Oral History Association, Ottawa 1980, pp. 8–16.

Flory, Stewart: The Meaning of τὸ μὴ μῦθῳ δεῖξ (1.22.4) and the Usefulness of Thucydides' History. *The Classical Journal* Vol. 85, No. 3, Feb. - Mar. The Classical Association of the Middle West and South 1990, pp. 193–208.

- Flory, Stewart: Who Read Herodotus' Histories? *The American Journal of Philology* Vol. 101, No. 1 Spring. Edited by Georg Luck. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1980, pp. 12–28.
- Foster, Edith; Lateiner, Donald (Ed.): *Thucydides and Herodotus*. Oxford University Press, London 2012.
- Foster, Edith: Thermopylae and Pylos, with Reference to the Homeric Background. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 185–214.
- Fox, Robin Lane: Thucydides and Documentary History. *Classical Quarterly* vol. 60. The Classical Association. Cambridge University Press, n. 1/2010, pp. 11–29.
- Gabba, Emilio: Literature. *Sources for Ancient History*. Edited by Michael Crawford. Cambridge University Press, Cambridge 1983, pp. 1–80.
- Gadamer, Hans-Georg: *Truth and Method*. 2nd edition. Original work: *Wahrheit und Methode* (1960). Translated by Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall. Sheed and Ward, London 1989.
- Gomme, Arnold: *A Historical Commentary on Thucydides. Introduction and Commentary on Book I* Vol. I. Clarendon Press, Oxford 1966 (1945).
- Gomme, Arnold; Andrewes, Antony; Dover, Kenneth: *A Historical Commentary on Thucydides. Books V 25 – VII* Vol. IV. Clarendon Press, Oxford 1970.
- Gould, John: Herodotus and Religion. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 91–106.
- Gray, Vivienne: Thucydides' source citations: it is said. *Classical Quarterly* vol. 61 n. 1/2011. The Classical Association, pp. 75-90. DOI: 10.1017/S0009838810000418
- Green, Peter: *Ancient Greece: A Concise History*. Thames and Hudson, London 1999 (1972).
- Gruen, Erich S.: Herodotus and Persia. *Cultural Identity in the Ancient Mediterranean. Issues & Debates*. Edited by Erich S. Gruen. Getty Research Institute, Los Angeles 2010.

Harrison, Thomas: Herodotus' Conception of Foreign Languages. *Histos* 2. Edited by John Moles. University of Durham 1998, pp. 1–45.

Hartog, François: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History*. Original work: *Le Miroir d'Hérodote: Essai sur la représentation del'autre* (1980). Translated by Janet Lloyd. University of California Press, Los Angeles 1988.

Havenlock, Eric A.: *Preface to Plato*. Harvard University Press, Cambridge 1963.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Werke* in zwanzig Bänden. Band 19, Frankfurt am Main 1979 (1837). (W19) <http://www.zeno.org/nid/20009182853> [Haettu 17.11.2016].

Heidegger, Martin: *Early Greek Thinking*. Edited and translated by David Krell. Harper & Row, London 1984 (based on essays written between 1943–1954).

Heidegger, Martin: *Johdatus metafysiikkaan*. Alkuteos: *Einführung in die Metaphysik* (1953). Suom. Jussi Backman. Tutkijaliitto, Helsinki 2010.

Heyno, Jouko: *Skuqia. (Skuthia) Suuren dareioksestavastaisen liittokunnan kansat Etelä-Venäjällä ja Skuthian sotaretki Heerodotos Halikarneesoslaisen Historioon -teoksen mukaan*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2000.

Hohti, Paavo: *The interrelation of speech and action in the Histories of Herodotus*. Commentationes humanarum litterarum 57. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1976a.

Hohti, Paavo: *Die Schuldfrage der Perserkriege in Herodots Geschichtswerk*. Arctos Vol. X. Acta Philologica Fennica, Helsinki 1976b, 37–48.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 1, Books 1-3. Clarendon Press, Oxford 1991a.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 2, Books 4-5.24. Clarendon Press, Oxford 1996.

Hornblower, Simon: *A commentary on Thucydides*. Vol. 3, Books 5.25-8.109. Oxford University Press, Oxford 2013 (2008).

- Hornblower, Simon: Introduction. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 1–72.
- Hornblower, Simon: *The Greek World 479-323 BC*. Routledge, London 1991b (1983).
- Hornblower, Simon: *Thucydides*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1987.
- How, Alan R: Hermeneutics and the 'classic' problem in the human sciences. *History of the Human Sciences* Vol. 24 No. 3 July. Sage 2011, pp. 47–52.
- How, W. W.; Wells, J.: *A Commentary on Herodotus with Introduction and Appendixes*. 2 Vols. Clarendon Press, Oxford 1912. Perseus Digital Library.
- Hyland, John: Contesting Marathon. Billows, Krentz, and the Persian Problem. *Classical Philology* vol. 106, No. 3. University of Chicago Press, Chicago 2011, pp. 265–277.
- Immerwahr, Henry: *Form and thought in Herodotus*. APA Philological Monographs 23. The American Philological Association. Cleveland, Ohio 1966.
- Jacoby, Felix: *Atthis. The Local Chronicles of Ancient Athens*. Clarendon Press, Oxford 1949.
- Jacoby, Felix: *Fragmente der Griechischen Historiker*. (FGrHist) E. J. Brill, Leiden 1954 (1923).
- Jacoby, Felix: Herodotos. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, supp. II. J. B. Metzler, Stuttgart 1913, 205–520.
- Karttunen, Klaus: Expedition to the End of the World. An ethnographic τόπος in Herodotus. *Studia Orientalia* 64. Finnish Oriental Society, Helsinki 1988, pp. 177–81.
- Karttunen, Klaus: Greek Sources. *Studia Orientalia* 65. Finnish Oriental Society, Helsinki 1989, pp. 65–102.
- Kelly, Gordon P.: Book review. Pitcher, L.: Ancient Historiography. Writing Ancient History. An Introduction to Classical Historiography. *Classical Review* Vol. 61 No. 2. Cambridge University Press 2011, pp. 393–394. DOI: 10.1017/S0009840X11000874

Kindt, Julia: *Herodotus: Delphi, Oracles and Storytelling in the Histories. Revisiting Delphi: Religion and Storytelling in Ancient Greece*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, pp. 16–54.

Kurke, Leslie: *Aesopic Conversations. Popular Tradition, Cultural Dialogue, and the Invention of Greek Prose*. Princeton University Press, New Jersey 2010.

Lateiner, Donald: *Theory and Practice in the Histories of Herodotus and Thucydides. Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 154–184.

Macan, Reginald Walter: *Herodotus, The Seventh, Eighth, & Ninth Books with Introduction and Commentary*. Macmillan, London 1908. Perseus Digital Library.

McNeill, William H.: *Kansat ja kulkutaudit. Alkuteos: Plagues and Peoples* (1976). Suom. Tero Karasjärvi ja Ossi Kokkonen. Vastapaino, Tampere 2004.

Momigliano, Arnaldo: *Essays in Ancient and Modern Historiography*. Basil Blackwell, Suffolk 1977.

Momigliano, Arnaldo: *The Classical Foundations of Modern Historiography*. University Of California Press, Los Angeles 1990 (based on lectures in 1961–1962).

Momigliano, Arnaldo: *The Development of Greek Biography*. Harvard University Press, Cambridge 1971.

Munson, Rosaria Vignolo: Book Review. *A Commentary on Herodotus Books I-IV* by David Asheri, Alan Lloyd, Aldo Corcella, Oswyn Murray, Alfonso Moreno, Maria Brosius, Barbara Graziosi, Matteo Rossetti, Carlotta Dus, Vanessa Cazzato. *Hermathena* No. 185 Winter. Trinity College Dublin 2008, pp. 141–145.

Munson, Rosaria Vignolo (Ed.): *Herodotus: Volume 1. Herodotus and the Narrative of the Past*. Oxford University Press, Oxford 2013a.

Munson, Rosaria Vignolo (Ed.): *Herodotus: Volume 2. Herodotus and the World*. Oxford University Press, Oxford 2013b.

- Munson, Rosaria Vignolo: Persians In Thucydides. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 241–277.
- Pelling, Christopher: East is East and West is West – Or are They? National Stereotypes in Herodotus. *Histos* 1. Edited by John Moles. University of Durham 1997, pp. 51–66.
- Pothou, Vassiliki: *La place et le rôle de la digression dans l'œuvre de Thucydide*. Steiner, Stuttgart 2009.
- Prentice, William K.: How Thucydides wrote his history. *Classical Philology* Vol. 25, No. 2. Apr. The University of Chicago Press, Chicago 1930, pp. 117–127.
- Rawlings, Hunter R.: *The Structure of Thucydides' History*. Princeton University Press, New Jersey 1981.
- de Romilly, Jacqueline: *L'invention de l'histoire politique chez Thucydide*. Editions Rue d'Ulm, Paris 2005 (collection des articles écrit entre 1956 et 1992).
- Rood, Timothy: Herodotus' Proem: Space, Time, and the Origins of International Relations. *Ariadne* 16, s.l. 2010, pp. 43–74.
- Rood, Timothy: Thucydides and His Predecessors. *Histos* 2. Edited by John Moles. University of Durham 1998, pp. 230–267.
- Rubincam, Catherine: The 'Rationality' of Herodotus and Thucydides as Evidenced by Their Respective Use of Numbers in Thucydides and Herodotus. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 97–124.
- Rutherford, Richard B.: Structure and Meaning in Epic and Historiography. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 13–38.
- Sandberg, Pauliina: *C. Plinius Secunduksen kriittinen diskurssi teoksessa Naturalis historia*. Latinalaisen filologian lisensiaatintutkielma. Turun yliopisto 2000.
- Scardino, Carlo: *Gestaltung und Funktion der Reden bei Herodot und Thukydides*. Beiträge zur Altertumskunde 250. De Greyter, Berlin 2007.

Schadewaldt, Wolfgang: Die Anfänge der Geschichtsschreibung bei den Griechen. Tübinger Vorlesungen Band 2. Suhrkamp, Frankfurt 1982 (nach Vorlesungen von 1959-1962).

Shorey, Paul: Book review. *Thucydides and the Science of History* by Charles Norris Cochrane. *Classical Philology* vol. 25, no. 3. University of Chicago Press, Chicago 1930, pp. 290–292.

Spawforth, Anthony: The Persian-Wars Tradition and Rome. *Greek Historiography*. Edited by Simon Hornblower. Oxford University Press, Oxford 1994, pp. 233–248.

Stadter, Philip A.: Thucydides as 'Reader' of Herodotus. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 39–64.

Stahl, Hans-Peter: Blind Decisions Preceding Military Action. *Thucydides and Herodotus*. Edited by Edith Foster and Donald Lateiner. Oxford University Press, London 2012, pp. 125–153.

Stronk, Jan: *Ctesias' Persian History. Part 1 : Introduction, Text and Translation*. Wellem Verlag, Düsseldorf 2010.

Thompson, James: *A History of Historical Writing*. Macmillan, New York 1942.

Valve, Ilkka: Thukydides ja totuuden ongelma historiankirjoituksessa. *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. *Historia mirabilis* 2, Turku 2004, 19–36.

Vössing, Konrad: Objektivität oder Subjektivität, Sinn oder Überlegung? Zu Thukydides' γνώμη im "Methodenkapitel" (1,22,1). *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte* Bd. 54, H. 2. Federführender Herausgeber Kai Brodersen. Franz Steiner Verlag 2005, 210–215.

Westlake, H. D.: Thucydides, Brasidas, and Clearchus. *Greek, Roman and Byzantine Studies* Vol 21, No 4. Duke University, Durham 1980, pp. 333–339.

Zilliacus, Henrik: *Kleios väktare: grekiska hävdareteknare*. Söderströms, Ekenäs 1991.

Zilliacus, Henrik: *Thukydides*. Natur och kultur, Stockholm 1952.

9. Yleisteokset ja sanomalehtiartikkelit

Allison, Graham: The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War? *The Atlantic* 24.9.2015. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> [Haettu 23.11.2016].

Cary, M. J.; Haarhoff, T. J.: *Antiikin kulttuuri*. Alkuteos: *Life and Thought in the Greek and Roman World* (1940). Suom. Heidi Järvenpää. Tammi, Helsinki 1963.

Castrén, Paavo; Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja*. 2. painos. Otava, Keuruu 2002 (2000).

Castrén, Paavo: *Uusi antiikin historia*. Otava, Keuruu 2011.

Chambers' Edinburgh Journal Volumes 1-2. Edited by William and Robert Chambers. London 1844.

Kajava, Mika et al.: *Kulttuuri antiikin maailmassa*. Teos, Jyväskylä 2009.

Korab-Karpowicz, W. Julian: Political Realism in International Relations. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Summer 2013 Edition. Edited by Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/realism-intl-relations/> [Haettu 16.11.2016].

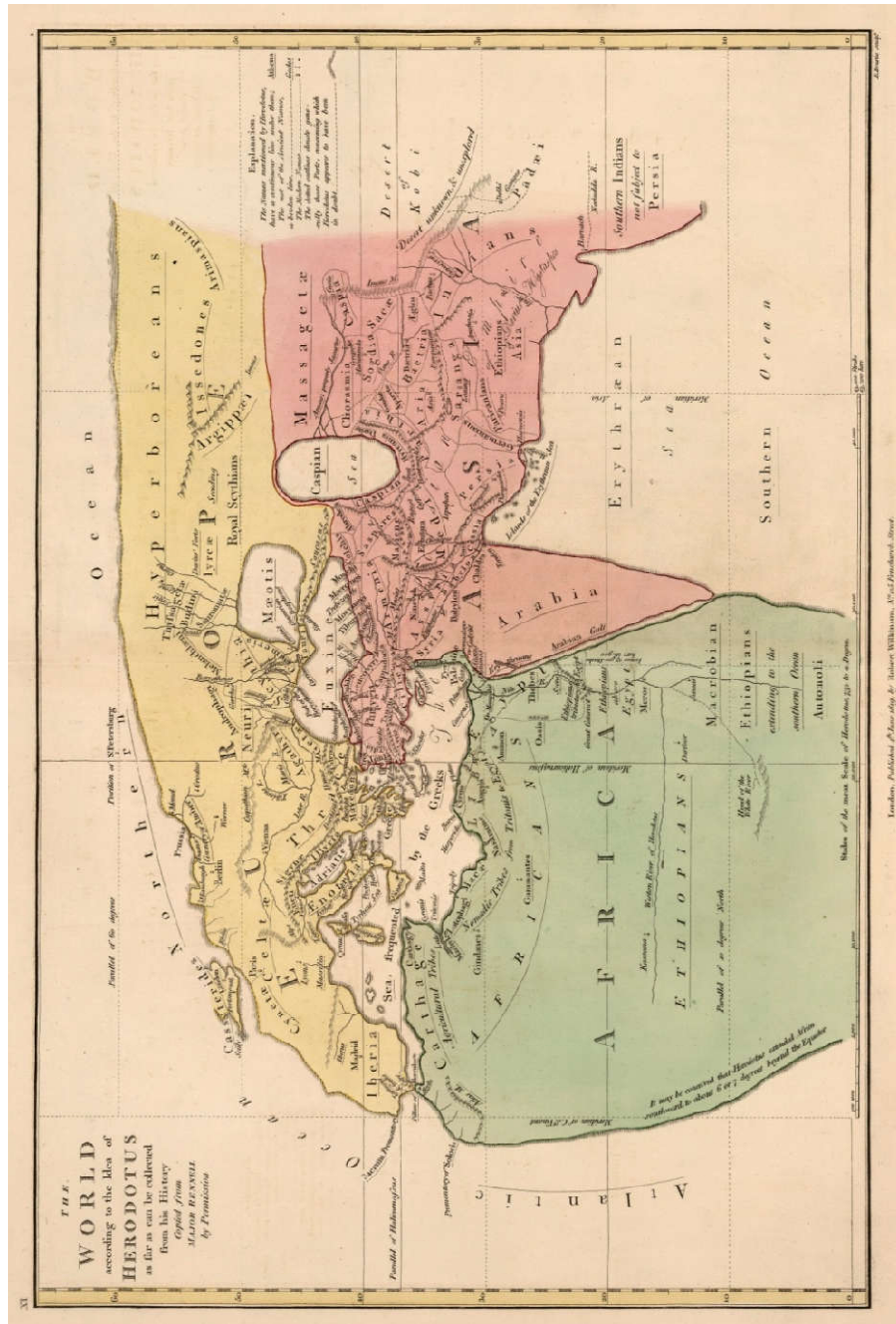
Lendering, Jona: Brasidas. *Livius.org*. <http://www.livius.org/articles/person/brasidas/> [Haettu 27.11.2016].

Simons, Marlise: Himalayas Offer Clue to Legend of Gold-Digging "Ants". *New York Times* 25.11.1996. <http://www.nytimes.com/1996/11/25/world/himalayas-offer-clue-to-legend-of-gold-digging-ants.html> [Haettu 29.11.2016].

Wade, Nicholas: DNA Boosts Herodotus' Account of Etruscans as Migrants to Italy. *The New York Times* 3.4.2007. <http://www.nytimes.com/2007/04/03/science/03etruscan.html> [Haettu 29.11.2016].

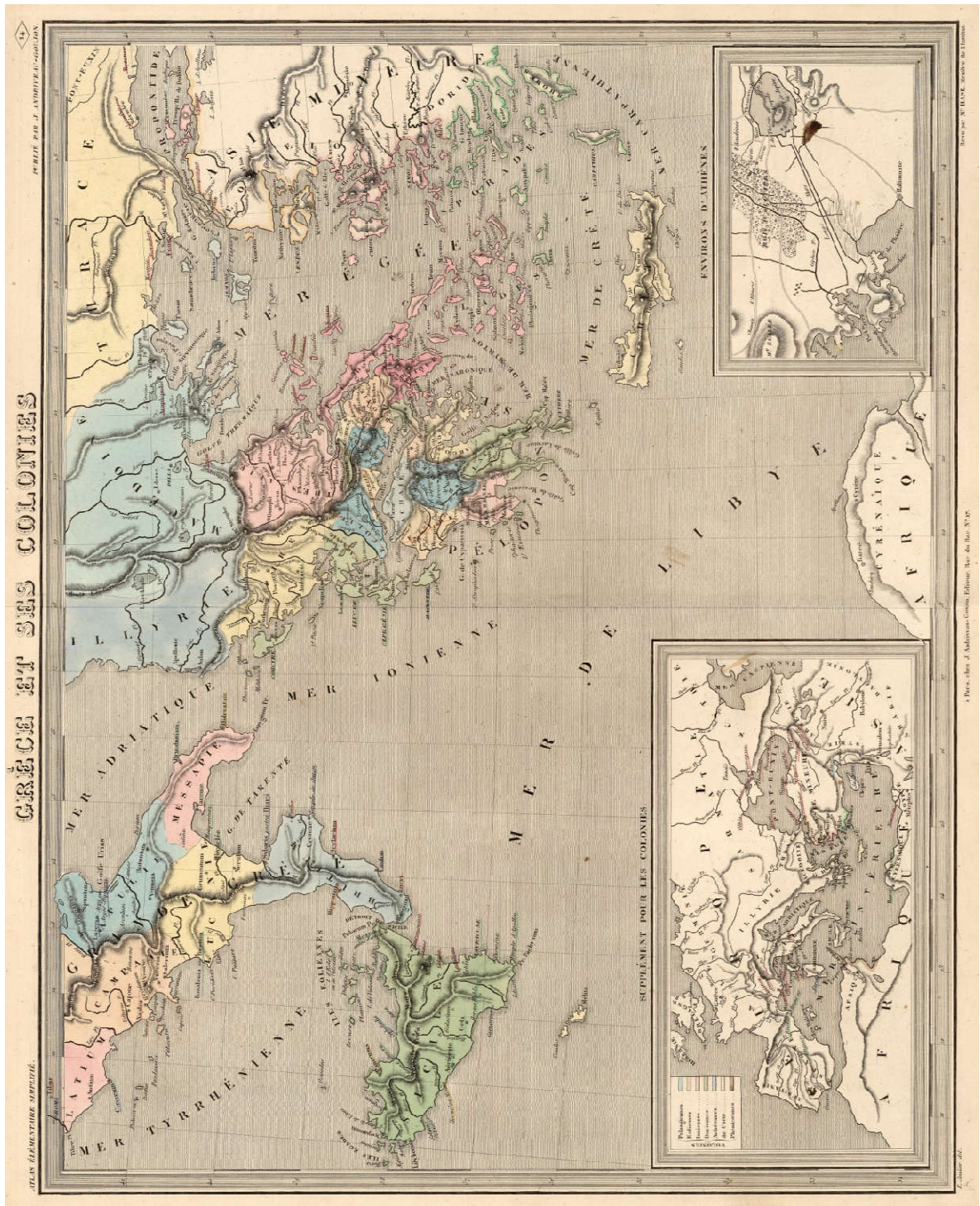
10. Liitteet

Liite 1. *The World according to the Idea of Herodotus as far as can be collected from his History.*

Runnel, Major: *The World according to the Idea of Herodotus as far as can be collected from his History.* Robert Wilkinson, London 1819. David Rumsey Collection. <http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~241893~5512789:World-according-to-the-Idea-of-Hero> [Haettu 29.11.2016].

Liite 2. Grèce et ses Colonies

Soulier, E.: *Grèce et ses Colonies*. J. Andriveau-Goujon, Paris 1858. David Rumsey Collection.

<http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~202821~3001097:Grece-et-ses-Colonies-> [Haettu 29.11.2016].

Liite 3. Herodotus the Father of Lies.

Kate Beaton: Herodotus the Father of Lies. *Hark A Vagrant!*

<http://www.harkavagrant.com/index.php?id=30> [Haettu 28.4.2012]

Hark A Vagrant! on Kate Beatonin vuodesta 2006 alkaen ilmestynyt historia-aiheinen sarjakuva internetissä. Sarjakuvan ohessa on tekijän kommentti, joka myös kertoo edelleen populaarista käsityksestä Herodotoksesta tarinoiden kertojana ja Thukydidestä objektiivisena tutkijana.⁴²⁶

⁴²⁶ “I do love how at the start of Thucydides' History of the Peloponnesian War, he rips into Herodotus for being a total liar. They both wrote history, though Herodotus was more interested in stories and Thucydides more interested in facts. Anyway, I was in the middle of drawing the one about Joseph Howe which is decidedly less silly and took a break to draw this one which is totally, one hundred percent silly. Old Greek dudes never said 'fat butts,' but you'll never take my degree away! I hid it.”